ढोल

आदिवासी बोलीभाषेचे नियतकालिक

पावरी

अंक २ : ऑगस्ट १९९८

आदिवासी बोलीभाषेचे नियतकालिक

मुख्य संपादक : अरुणा जोशी
पावरी आवृत्तीचे संपादकः सुभाष पावरा

भाषा संशोधन प्रकाशन केंद्र, बडोदे

ढोल : आदिवासी बोलीचे नियतकालिक
पावरी : अंक २ : ऑगस्ट १९९८

प्रकाशक
भाषा संशोधन-प्रकाशन केंद्र
६, युनायटेड ॲव्हेन्यू, दिनेश मिल जवळ
बडोदे ३९० ००७

मुद्रक
शिवम् ऑफसेट
डी-१२, सरदार इन्डस्ट्रियल एस्टेट
आजवा मार्ग, वडोदरा

मुखपृष्ठ छायाचित्र
ज्योति भट्ट

ग्राफिक्स
चक्रधर सासवडे, कनुभाई ब्रह्मभट्ट

मूल्य प्रत्येकी रू. २५/-, वार्षिक रू. ५०/-(टपालखर्चासह)

अनुक्रमणिका

आरवा बायहों मार दुय वातू से

य अंक दुसर से. पेल्ला अंकाम उलीन काणी अेने उलीन तिवार केहकरीन तियार करतला. य लेखलं ओत. एवीन अंकाम उंडीन गुवाण काम, कुभाय देव अहली माहिती आपली से. ची आपूह् वाचणेहे जुडहे.

आपणा देशम गणाये नी ओतरीक चार विही भाषा से. या भाषा अलग अलग देहम, समाजम बुलतला. थुलीक भाषाहा लिपी से. ची राजन व्यवहार चालवणेन करी सिरकार मान्य कल्ली से. थुलीक भाषाहा लिपी निंमदे. ची फक्त बोली भाषा से. अहलीज इनू भाषामाय पावरी भाषा सेहे. इनीही भाषा लिपीनी, व्याकरणनी, अलग अलग भागम शब्दांन उच्चार अलग रयतली. तिबी तिंदरू भाषा एकूज सेहे. ये भाषा पेल्ला जुना माणहे, ताहां तह टिकीन सेहे. ऐवी आरवा पुऱ्या शाळाम लेखतला अेने दुहरा समाजहाते सारमायने रयतला. तह आपणी भाषा मराठी, हिंदी, इंग्रेजीन शब्द सारमायणेहे लागली. पेल्लाज आपणा माणहे पावागडन भागम रयतला. तेवी गुजरातीन भाषान वापर ओती. अंजूबी गुजराती भाषा सारमायली देखायतली. यी भाषा दिहे दिहे नष्ट ओयली सेहे. तहलीज आपणी रीती रिवाज, तिवारे, काण्या, गीते बी नष्ट ओवणेहे लाग्या. पेल्ला माणहे दुय तीन दिही हुद तिवार करतला. ऐवी एकाज दिहम हारतला. अहल देखायतल. यबी विहीरी जाण्या सेताही. ''दिही पड्या वाका, बाय कोये काका.''

आपणा पुऱ्या हयरम लेखतला, नोकरी करतला. दुहरा समाजन रूढी देखीन आपणी रूढी नी हाजी कोयतला. यबी चुकीन सेहे. यी रूढी काल्ली बातीन हाजी ओयेहे यबी आपू तियार कन्नू जुवे. अेने आपणी रूढीही विहंन्नू नी जुवे. टिकीन मेंन्नू जुवे. आपणू इतिहास गीतम, काण्याम, देवपूजणेम, तिवार काढणेम इनामायजे पडायलू से. च्य आपू बारथे काडीन लेखणू जुवे. अहल काम आरवां बाही मिलीन इतिहासन शोध लागावणू जुवे. पेल्लू इतिहास आपूह् नी सापडतलू. ऐवी ज्यू इतिहास आपू पर से, तिनाहा शेटा कंन्या तेवी आपणी आवणारी पिढीही आपणू इतिहास काय ओतू य नी सापडे. च्या आदिवासी से के निवासी से अहल प्रश्न पडहे. अगल आवणारी पिढीही खुप अडचण्या आवहत अहल लागतल से. तह मी य काम आथे लेदल सेहे. इना काममाय भाषा संशोधन केंद्र, बडोदा इना मार्फत य ढोल अंक चालू से. तिनाम काम कन्नारू संचालक श्री डॉ. गणेश देवी से. ज्या ज्या समाजम भाषा नी लेखायली सेहे, अहली आरवा भाषाम पुस्तके छापणेन काम करतला से. यी भाषा अेने इतिहास जपीन रयणू जुवे. जिनाहा भाषा नी समजे तिनाहा भाषा समजणू जुवे. तिनांकरी पावरी, देहवाली, राठवी, कोकणा, भांतू , अहिराणी, डुंगरी भिल्ली अेने पंचमहाली भिल्ली इनू भाषाम ढोल अंक चालू कल्ल से. तहलाज दर वरहो नवीन नवीन भाषान शोध लागाडीन पुस्तके काडणेन कामे करतला सेताहा.

मेहे य अंकान काममाय खुप अहला बाही मदत कल्ला से. तिंदरा मी आरवा बायहन आभारी सेहे. श्री जुझाऱ्या पावरा, धोजपाणी यू कुभाय देव, राणी काजलन काणी कोयली से. कोन्या पावरा, सुंकलाल पावरा राडीकलम, जंगल्या पावरा बुरवण, मागल्या महाराज अस्तांबा या बाही गीते, देवन काण्या, कोयला से तिंदराबी आभारी सेहे. इना ढोल अंक वाचणारांनबी आभारी से. आरवा बायहे लेख लेखीन आपजू यी बी एक विनंती से. अतरज लक्ष मेलजू-
''आराये च्या रडत, जिकेच्चा आहत.''

सुभाष पावरा
मु.पो. राडीकलम, ४२५ ४१४ता. अक्राणी (धडगांव), जि. नंदूरबार

भाषा केंद्र

गणेश देवी

आदिवासीन रूढीन अेने समाजन उलख कन्नेकरी भाषा केंद्रान स्थोपन कल्ली से. गया तीन, चार वरहम संस्थेमाय काम कन्नेकरी वारूज जणे उत्साहमे अलग आवला. तिनाम छोटा उदयपूरन श्री सुभाष ईसाई यू इंग्रजीन मास्तर सेहे. डांग जिल्हामायलू आहवा स्टेट बेंकॉम काम कन्नारा श्री डाह्याभाई वाढू कोकणा आदिवासीन रूढीन हाजलू अभ्यासू सेहे. धडगांव राडीकलम येन श्री सुभाष पावरा गुरूजी यू पावरा समाजन इतिहासन रस लेतलू से. श्री चामुलाल राठवासर यू स्वतः गीते लेकतलू अेने देहवाली भिल्ल समाजन बी जास्ती अभ्यास करतलू से. या आखा मिलायला ऐह्वा आवला. य मोहल हाज यश ओयल. इना केंद्राम आखान पेल्ल काम श्री कानजी पटेल, डॉ. भरत नायक, अेने डॉ. भगवानदास पटेल या गुजराती साहित्यामायला आदिवासीन दोस्तीन आथभार जुवडू. मराठी साहित्य मायला कवि श्री वसंत आबाजी डहाके, श्री अरूण कोलटकर अेने दिलीप चित्रे या आखा प्रोत्साहन आपल. थुडा थुडा भारतन वारूज माग नाय देखा मदतन आथ ओगल आवला. गाजरयलू चित्र काढणारू श्री के. जी. सुब्रमणियन, कादंबरीकार श्रीमती महाश्वेता देवी, नाटक काढणारू श्री विजय तेंडुलकर गिते लेखणारू श्री चंद्रशेखर कंबार इंदर आखान तालताल मार्गदर्शन कल्ल. अेने आखान मोटली वात तेवी बडोदामायला दोस्ती मंडळी श्री भूपेन ख्खर, प्रा. ज्योति भट्ट, डॉ. रविकांत जोशी, इना कामन मदत कन्ने सुरूवात कल्ली. इंदरा आखान मेहनतन फल तेवी भाषा केंद्र से.

गया वरहम मे ९७, मयनाम आमूं सापुतारा इना डांग जिल्हाम निसर्गरम्य गावम ऐह्वा अयला ओता. केंद्रान कामन आराखडू तियार कन्नू ओत. तिनाम ढोल य नियतकालीन काढणेन नक्की ठल्ल. १९९७ मे अेने १९९८ मार्च हुद चार आदिवासी भाषाम नमुना खातर, जिनाहा इंग्रजीमाय Dry-run कोयतला, ढोल काढणू जुवे अेने अलता १९९८ देखा जमहत तोतरा आदिवासी बुलीम दरवरही दुय तेवी पुस्तके काढणेन अहल ठरवल सेहे. तहलज ओक्टोबरमाय प्रा. सुभाष ईसाई इने काडलं च्य राठवा भाषाम ढोल य पुस्तक बारथे निकलल से. उद्घघाटन सोहळा साध पुणे देखणेम हाजू ओतू. मुखी पाउणू ओत.च्यू छोटा उदयपूरन संस्थान पेल्ला अधिपति श्री वीरेंद्रसिंग चौहाण. अेने डिसेंबर ९७ माय इंगलंड मायलू डॉ. डेव्हिड डाल्बी भाषा संशोधन कामन करी आवलू ओतू. तेरे आथे डांग जिल्हामायला मोरझिरा गांवम श्री. डाह्याभाई वाढू येर कोकणी डांगी भाषामाय ढोलन आवृतिन प्रकाशन ओयल. तिनान फसल १४ मार्च १९९८ इने दिही भाषा केंद्रान वेरियर एल्विन व्याख्यानमालाम बुन्नेंकरी आवली श्रीमती महाश्वेतादेवी इंदरे आथे श्री सुभाष पावरा गुरुजी तियार कल्ल पावरी भाषामाय आवृति अेने श्री चामुलाल राठवासर तिने तियार कल्ल देहवाली आवृतिन प्रकाशन ओयल. य सापुताराम ता. ५-४-९७ ठरवल ओत, तेहेज या चार भाषामाय ढोल पुस्तक प्रसिद्ध ओयला. तिना सेहलं पेपरमबी लेख आवल ओत. वाचणारांनबी साथ हाज जुवण पुणे य ते एक सुरुवात से. आवणार वरहम ढोल कमीत कमी तिबी वीस आदिवासी भाषामाय काढणेन विचार सेहे. तिनामाय भांतू, डुंगरी भिल्लन बुली, पंचमहलमायने बुली तहलाज अहिराणी या आवृत्या इना हातेज प्रसिद्ध ओयताहां.

य आखों काम कन्नेन फसल एकूज हेतू से. च्यू तेवी हयर वदणेन जास्ती प्रमाण से. तेवी आखोंच देहेन रूढी अेने आदिवासी समाजन रूढी नष्ट ओयणेहे लागी ही तिनामायला जम्हे ततरा जातीन रूढी जतीन मेन्नेन गरज सेतीही. च्य नि कन्या तेवी समाजह आवतला कालम या आदिवासीन हाजली रूढई गमावीन पस्ताव ओयहे. ढोल मायदेख जतन

कामहं थुडक आतभार जुळेहे. तेवी थुलक हाज सेहे. काल्लबी नियतकालीकान प्रकाशनन काम कष्टान रयतल. तिनाम फस आदिवासीन भाषांम प्रकाशन कन्नेहे, ओये सी लिपी ठरवणेहें, नियतकालीकान वितरण कन्नेहें, या आखा उंजू जास्ती कठीन. भाषा केंद्र य आखा काममाय अगल गयलं सेतंहं. य काम कन्नारा जुवान अेने हाते काम कन्नारा माणहन भोरवचे आख काम से.श्रीमती अरूणा जोशी यी ते जास्तीकरीन मेहनतलीन ढोलन संपादकीय जबाबदारी सांभाळली सेतीही. डॉ. अजय दांडेकर, श्री कानजी पटेल, डॉ. भगवानदास पटेल या ढोल कामम मनमायलीन भाग लेदलू सेताहा. करीन य काम हाज ओयहे अहल मेहे लागतल. भाषा केंद्र तेवी एक बडोदा अेने तेजगढ येन संस्था नी से. अेने सरकारी खात नी से. भाषा केंद्र य एक नवला विचारन से. नवली चळवळ से. ढोलन संपादक तिनाम लेख लेखणारा अेने तेर वाचन कन्नारा या आखाच तिना चळवळीन काम कन्नारा सेताहा. अहला आखा कामकन्नारान गट तेवी भाषा केंद्र अेने ढोल या चळवळीन विचार से.

वरहन इसाब

१. डुंगरमायली (दुर्गम) भाषा अेने रूढी इंदर अभ्यास कन्नारा हातहोव भारतमायला हुशार माणहन नावन अेने पत्ता सेताहा.
२. भारतमायने डुंगरन (दुर्गम) भागन अेने भाषा इंदर मुंदू ओयहे अहला पुस्तके छापायणेन तारीख ७-८-९८ माय.
३. ढोल य दुर्गम भाषान पुस्तक या राठवा, पावरा, देहवाली, कुकणा, डांगी सापायताहा (अंजू चार भाषाम १९९८-९९ सालम आवताहा).
४. बडोदामाय डुंगरन (दुर्गम) भागमायला बांधकामन मंजूरीकाम कन्नारा मंजऱ्या पुऱ्यान करी शाळा चालू कल्ली से ची तारीख १९९७-९८.
५. दुर्गम भागमायलान माहिती हुंदणारान करी अेने वाचणारा माणहनं करी तेजगड इना खेडापर वाचनालयान स्थोपन कल्ल से.
६. जुन्नला माणहे ओयीन गयला तिंदरी ओर रयणू जुवे करीन तिनूपर १९९७ माय वातू कन्नारा माणहे के. जी. सुब्रमण्यम अेने १९९८ माय महाश्वेता देवी.
७. दुर्गम समाजपर पुस्तक सापणेन
८. दुर्गम पाडामायलन अेने मुयकरीन कोयणेन काण्या, गीते ऐड्ढा कन्नेन, लेखणेन काम अकादमीन ओगल विचार आवलू से.
९. भारतम दुर्गमन इतिहास, कला, अेने रूढी ऐड्ढा कन्नेन ठल्ल १९९७ माय.
१०. रानटी (आदिवासी) जातीन हक्कान इंदर अभ्यास भागन स्थोपन १९९८ माय.

देवदेवन काणी

सुभाष पावरा

आदिवासीमाय अलग अलग देवदेवन पूजा करतला. इनू देवन स्थानक टेकडीपर, डुंगरपर, मोटला झाड बुंदे अहली जागे दगडा गुटा रयतला. तिनूजे देवन मुर्त्या मानतला. च्या एक प्रकारन मंदिर से. आखा गाव गावमाय गावदेवू हिवार देव, बाबदेव, लिलपादेवी अहला अलग अलग देवे सेताहा. इनू देवन मोटमोटी काणी सेतीही. तिना मायजे कुभायदेवन काणी सेहे. यी काणी दिहावा गीतम गावतला.

या देवदेवता, राजा जी रूढी, प्रथा पडवली. देवपूजल, निलपादेव पूजल. वियावे कल्ला. पानन, मयत काम कल्ल. दिवाली, उली, दिहावू, गुवाण देव अहला अलग अलग निवारे काडिन समाजह हिकावडा. समाजन सुधारणा कल्ली. ज्या देवे संस्कृती पडविन लावला अंजूबी आदिवासीम टिकीन सेहे. तहलांज तिंदरराज कारभार हाज चालन्न जुवे तिनान करी समाजन काममाय आवे अहला कामे कल्ला. ज्यू राक्षस वृत्तीन देव वागलू ओता. इनूह नष्ट करीन समाजह सुखी मेल्ला.

(देवह राजा, देवीही राणी कोयतला.)

कुभाय देव

लिंबाडन राजा उंदून कुंदूराणा वाणी अेने लिंबू सुपा वाणी ओता. सुपावाणीन सुरान नाव वलीवाणी तेरी राणी बुरमा वांजण (इंदीराजान बणीही). इंदरी नऊ ताली महेल. नऊ कोटी धन. उरत पुरत ओत. बुरमाराणीही बालबच्छा नी ओता. ची वांज ओती.

मल्यामधीण बुचके भात बांधीन मवारा उजाळीम गयलू. केलापाणीपर जाइने खाणेहे बहलू. पाणीपर कोयती माख फिरतल देखल. तिने मांखाहा धल्ल. तेरा पायहं हुत बांधलं. माख उडलं. तिने कडीकमर खेचली. तेर फसल पवडू. माख उजाळीम हल्ला हागणमाय बरायलं. तिने कुराडीकरीन हागहं जाटकू देल्लू. तिनाम देख लुयन हेड उडली. तेवी हागन हुकलापाने सुरविन पूजल. फसू जाटकू देल्लू. तेवी पाणीन हेड उडली. ऐवी हाग तुवणे सारखू सेहे. हाग तुवडू तेरा डण्या कल्ला. धडा काडला. पेल्ला डण्यान उबजलू गुंड्या ढुल. दुहरा डण्यान उबजली इरा मांदली. धडान तुतल्य, पेपाऱ्य, शिगान गिरहोण, धडान इंदलन पाटला तियार कल्ला. तिना हागम देख कोयत काढल. तेरा मेणन चाक बणावली. ची चाक हयरम, गावम वेचणे गयलू. तिनाम देख टिपी टिपी रूहू पडतू ओतू. चाक नी वेचायी. निंबाड राजा मोटू से. च्यू तिभी लेहे. करीन लिंबाडराजम गयू.

वली वाण्या राजा हुना, रूपान डुलीमाय नाबीनिदे हुवतलू. बुरमा वांजण राणी दरवाजापर बहली ओती. मल्यामधीण सवरीम जायने बहलू. मेणन चाक हाजी, नक्षीदार देखायतली. राणीही गवली. च्य समान देखीन राणी राजाहा उठावडू. राजा एक अहल समान से की तेरी किंमत कर. मेहे गवल से. च्यू उठीन सवरीम जयलू. चाक रिही रिही, टिगी टिगी सुवतली. राजा कोयणेहे लाग्यू मीं. हुना रूपान समान लेतलू. तु मेहे नाणी जुवणेहे लावलू. तिनाहा खंत लागी. मल्यामधीणह छातीपर लाथ देल्ली. तिना खंत लागी. तु मारी मेणन चाक नी लेतू तिबी चालत; पुण मेहे लाथ काहा देल्ली. तोह हारका तारा बाप इनी कोलीपर उबजी रयाहा. मोट मोटा जुरवार सेताहा. तु मेहे देल्लज काहा. अेहे कोयने बोहम

कोलीम गयलू.

बोहम कोलीम भूइराजान राज ओत. राजाहा शहाळी करी. तु काय राजा. तह रयने मोटू राजा लिंबाडन वलीवाणी से. तिनाहा मालमत्तान खुप गर्व से. तिनाहा लुटणु जुवे. य होंवलीन राजाहा खंत आवी. इनाहा एका दिहम कंगाल करीही. शिपाई नंगारा आवाज कऱ्यू. नंगारान आवाज होंबलीन हातहोव भुतडा, भगवानन जम दुरींगराया, जिरीमराया, उमराया, जमरामया, हुरींगराया, पाचामराया गांडूराया हात जम आव्या. तिनूहू हुकूम आप्य. आखा आयता मोठा तियार ओयणू. लिंबाडदेशम वलीवाण्याराजा पाहा जाणू. राजान मालमत्ता लुटणू. पवणे पाच लाख सैन्य तियार ओया. बोहम कोल ददमली. उधम कोलीम आव्या. लिंबाडराजह केंडाल्य. राजान महेल केंडाली. दरवाजापर बुरमा वाजण उभरयली ओती. तेरा डुला फाटी गयला. वलीवाण्या राजा घाबरीगयलू. च्यू हुनान रूपान ढुलम लिकायलू. भुईराजा अेने सैन्य महालम बराया. दुरीमरायान जेठलू पुऱ्यू पसामराया वलीवाण्याहा शिरबदम मारू देल्ल. आख हुना, रूप, धाणा टोका, धन लुटल . भुईराजा अेने सैन्य बोहम कोलीम वाट धरीन च्या आवती रया.

वलीवाण्यापाहा काहीज नी मेल्य. खाणेहे मुठभरीन दाणा नी, पुऱ्या ओयता ते अहलं संकट आवतं नी. च्यू राणीपर खंत काडी. तु वाज से. तह घरमाय राखीन काय काम से. मारू विखू मेहेहाते तारू विखू तह हाते. तिनीही घरमाय देखी काडदेली. राणी रडती रडती मुलखेम निकली. ची फिरती फिरती इंदीराजान घर गयी. राजा काचल हुतन झुलापर नामीनिधे हुवतलू. बुरमा वांजण दरवाजापर जाईने उभी रयली. राजा हुवतू हुवतू उठलू. ची आथ जुडीन पाया पवडी. दादा दादा तु आर्धी निदे हुवतू उठलू माफी करजी. राजा फुसणे लाग्यू. बाय तह मोटाहा आपली. तु रडती रडती काहा आवली. काय विखू पवडू. ची डुलाम देखा आहवा नुसती जायने कोयणे लागी. दादा दादा मोटान मोटू विखू. मी वांज करीन वलीवाणीराजा घरमाय देखू हाकली देल्ली. मेहे बाल बच्छा जुवे. काय फिकर नी कन्नू. नऊ उल्या आंबराई नऊ खडन धरतीन मालिक. भुखलाहा करहण आपतलू. मालधन वालाहा मालधन आपतलू. वांजह बालबच्छा आपतलू. यू खरान घुडबी ले. नऊ उल्या ओंबराईम जा. जेठले आंबे जाईने एक घुडबू देजी. जतरा आंबा पडहत ततरा लेती आवजी. बुरमा वांजण ओबराईम जाईने जेठला आंबाहा एक घुडबी देल्ली. हात आंबा पवडा. सुटीन खुलाम घाल्ला. तिनीही आंबा देखीन लालस आवी. फसी एक घुडबू देल्लू. च्यू झाडपर जेलाय गयू. आथमायला आंबाबी नाखाय गया. ची रवणे लागी. विचार कन्नेहे लागी. विखावालान मोटू विखू. रडती रडती राजापाहा आवी. कोयणे लागी. दादा तु कोयल ओत ऐकूज घुडबू देजी. मारी चुक ओयली. राजा समजी गयलू. बाई रडे मा. तह हात आंबा सापवडा से. ततराक पुऱ्या ओयहत. तु जा. ची आंबराईम आवी. घुडबू भूयपर पवडू. आंबाबी जागेज ओयतला. हात आंबा सुटीन गाठणी बांधी. घुडबू लावीन राजाहा आप्यू. ची घरन वाट धरी. वाटे जाता आंधार पड्य. वाटपर खुपडीम खाणेच कुंभायडी रयतती. ची राणी देखीन धवडीन गयी. कोयणेहे लागी बाय बाय दिही बुडेहे, आंधार पडहे. मी ऐखलीज रयतली. तु रयजा. बलजबरीज घर लेती आवी. हात भुंजण्य राद्य खाणेहे आप्य. छितरंगी फतारी पाडी. राणी थाकली ओती. ची डाराडुर हुवगयी. आर्धीराती कुभायडी उठीन गाठणी सुडी, आंबादेखीन मुयम पाणी सुट्य हात आंबामाय एक आंब चुरीन खाद्य. भोंग्यू कुकडू वाह्यू. राणी उठी. गाठणी सुटीन घरन वाट धरी. वाटे जायने दऱ्यान कुवू आव्यू. दातड चिरीन मुय आथपाय धुव्या. गाठणी सुडी तेवी सोव आंबा ओयतला. सोव आंबा खाद्या. वलीवाणीन घर गयी. राजाहा कोयणेहे लागी. राजाबाबजी राजाबाबजी तारा पुऱ्या मारा पेटम सेताहा. राजाहा खर नी लाग्य. नऊ मयना नऊ दिही पुरा ओया. तेरा पुऱ्यान जन्म ओय. पेल्लू सुरू कुदूराणा, दुहरू सुरू, डुंगऱ्यारावत. तिसरु हावल्यू पांडर. चारवलू हांबर, पाचवलू गेंदर, सवलू आहलमाळी सोव पुऱ्या जणाया.

हातवलू पुऱ्यू कुभायडीन पेटम जणायू. तेर नाव कुभाय. च्यू जहलू जणायलू तहलू उठीन बठलू. कुभायडीही फुसणे लाग्यू. मारा सोव भाही खता. तु मारी आई नी. तु भांड से. उठीन झर खाकेंम धरीन उजाळीन वाट धरी. झरमाय देख लुय टिप टिप सुवत गय. ज्याहरी लुयन टिप पवड, चे डुढल खेत तियार ओयत गयल. लिंबाड देशम वलीवाण्यान घर गयू. रावता कुभाय हुनान होयरीम जायने बाबा बाबा करीन बुलाड्य. तारू सुरू हात सुरामाय एक सुरू आव्यू. मारू बाबू अहे तेवी मेहे हयरीम देखू उचलीन लेतू जाहे. राजा आवीन तिना पुऱ्याहा उचलीन घरमाय खाटलापर लुटाड्यू. तेर झर तुड्य तह वलीवाण्यान सुरू अेहे कोयतला.

आखाहात बाही मोटा ओया. च्या आईही फुसणे लाग्या. आया आपू पेल देखा विखावाला, गरीब ओता के ? आपू केहे गरीब सेताहा ?अहला अलग अलग वाते फुसणे लाग्या. राणी कोयणे लागी. राजा आखारयने मोटू ओतू. खुप मालमत्तू, पयहा टोका ओता. च्यू मालमत्तू भूईराजा लुटीन लेतू गयलू. तह आपू गरीब सेताहा. य होबलीन तिनू पुऱ्याहा खंत लागी. कोयणे लाग्या. बाबान मालमत्ता डब्बलने वचूल करहू. तिनाहा सुवण्या नी. च्या उधम कोलीपल्ला नऊ खंड धरतीपर बत्तीस कोटी, तेहतीस कोटी देवह हाद्या. बोहम कोलीम भूईराजान राजम गया. राजाहा घेराव घाल्यू. राजाधन्यू हावल्यू पांडर, हांबर, गेंदर या राजाहा शिरबंदम मारू देल्यू. मालमत्ता डब्बलने वचूल कऱ्या. बाबान बदला लेद्या. च्या घर आव्या. तिनूपर खुप मालमत्ता ओयी. राज चालावणे लाग्या.

राणी काजल

मेघराजान (कालाराणा) सुरी राणी काजल. तेरी आईन नाव विजलाराणी यी डुडादऱ्या सुरी. कुदाराणान करी राणी काजलेन मागणी कल्ली. या गरीब सेताहा. मी मोटू माटी मोटा हाते होगाय कन्नू. लिंबाड राजाहा नाकार देल्लू. तेवी मेघराजान आब्रू लेणू. ओरीचांद, हुरीमल अदर कोलीम राजा. ओरी चादन करी विजलाराणीन मागणी कल्ली. च्या मोटा माणहे सेताहा. या वियाचला आवला तेदीज वियावन दिही ठराव कऱ्य. अदर कोलीम ओरीचादन जान खाऱ्या रेटम, रेल्या रेटम, देवदेवता वाजाळता नाचता आवतला. लिंबाडनराजा उधम कोलीपर देखा बालरया. यू वियाव अंदर कोलीम खुड्या मेघराजापाहा सेहे. कुभाय कुदुराणा डेडभोंगीन वेह लिन खाकेम मांदल, आथम थाली लिन अंदर कोलीम गया. च्या चे जायने मोटे मोटे वाजावणेहे लाग्या. देवदेवे नाचणे लाग्या. देवी आथमाय आथ घालीन धरायन नाचणे, गावणे लागी. राणी काजल हुनान जुटा, कमरभरीन कातरा, हुनासोदीन गयण पेरीन खुर्चीपर बोठली. ओरीचाद हुनान खुर्ची पर बोठलू. विजणवारू घालतला. कुभाय कुदूराणा आपसम कुजुबूजू कन्ने लाग्या. अलग अलग विचार कन्नेहे लाग्या. पुजारू वरवियावन पूजाविधी चालू करी. उलीद लागाडीन हुनान शेवडा गाठल्या. कुभाय, कुदूराणा लढाईनचाल वाजावणेहे लाग्या. मेघराजाहा वाईट लाग्य. खाणेन पंगत पवडी. आखा देवह बाजा वाट्या. वाटता वाटता डेडभोंगीही नी रया. तेवी कुभाय उजाळीम गयू. बुऱ्या पलाहा उखालीन खादपर लेतू आव्यू. पाने तुडीन पानम डेडभोंगी खादय कुभाय कोयणे लाग्यू. मी खातू नाहा. घर जायने खाही. राणीकाजल बाभी बणावीही तेवी खाही. अहली अट मेली. काजल नाचणे लागी. कुभाय कुदूराणा लढाईन चाल वाजावणे लाग्या. वाजाता नाचता च्या जुलायणेहे लाग्या. कुभाय, कुदूराणाहा देल्ल. तहलूज काजलपर पवडू. काजलेन आथ धरीन कडीपर मेल्ली. सवरीमाय डुली ओती. तिनाम बहाडीन हुना रूपान शेवडान गाठ तुवडी. जागेम देखू उडण फाक्या घुडू काढीन डुली घुडापर बहावडी. घुडू उडावडू. उधम कोलीपर आवला. हांबर, गेंदर आथ्यारे लिन उभरयला. ओरीचादन वियाव विटायलू. यी खबर मेघराजाहा ओयली. नऊ खंड धरतीन मालक मारू आब्रू लेणारा कुण ? तिनाहा खंत लागली. फाकान घुडापर बठीन धरतीपर आवलू. उभेदऱ्याम घुडू सुवडू. मेघराजान दऱ्यान राखवाल आंधलू, पांगलू गुफणी दगडान मारू सुवडा. राजान जेठलू भलाव सुवडू. भलाव जागेरयने नी आलतलू. दऱ्यान टेकपर पेऱ्या वाहलू वडीरायान सुरू तिनाहा मेघराजा एक सुरी कबूली. करीन तियार कल्लू. तेरनाव आबला मेघण. वाहलू जवाय बवडू. वाहलू बारी दरीम मोटल वादण सुवड. मुहलधाऱ्या, हुपडधाऱ्या पाणी सुवड. धरतीपर पाणीस पाणी फिऱ्य. कुभाय, कुदूराणा, राणीकाजल आमलीन झाड बुदे लिकायला. तह आमली झाडबुदे पाणीनी पडतल. मेघराजा मोट मोटा भलावे लिन आहनू आवलू. राणी काजल रडती रडती पाच डंगे अगल आवीन कोयणे लागी बाबा मेहे माफ कर मी ओरीचाद हाते वियाव नी कन्नी. मारी पेल्ली मागणी लिंबाडन राजान ओती. या माणहे डेडभोंगी नीमदे. या राजान सुरा सेताहा. मोठला घराणान सेताहा. मेहे जाणे दे. ची आथ जुडीन विनंती कन्ने लागी. मेघराजा मान्य कऱ्य. बेटी अहल पेल केहनी कोय. मी धरतीपर तारू हुदवाली आवलू. काहीज नाहा लाव्यू. या दुय भलावे लेतू आवलू से. य दाबाण्य लेती जा. वरहात जातरयतलू तेवी उगताखेर देखू हियालाम पाणी पड्तल च्य राणीकाजल पाणी कोयतला. राणीन होहरवाडी लिंबाड चे पेल वरहात पडतलू. वरीही पेल लागतल.

दऱ्यान भालू बहलू बुवरू डुंगर बामण. तेरी राणी विरबारी ची चौदापुड्यान मालीक विरबारीम लवढी उरबारी यी पंधरा पुडान मालिक. इरमूडावर माहन लालसी ओतू. च्यू शिकार करीन विरबारीम खागली पावडी. बुवरा डुगरहअने राणीही नाकम सुवाण आवली. च्यू कुंदान झाडम बहलू. तिभी गंदायतल. तिनाहा त्रास ओयणेहे लाग्य. खंत लागी. इरमा डावरह हाकलन्नू. छातीन मयल काढीन चिठ्ठी लेखली. ची चिठ्ठी लिंबाडराजम उडावळी. चिठ्ठीवाचीन कुभाय, कुदूराणा, राणीकाजल भात बादीन खादपर बंदूक, धदूल बिलखा लेता वंडापर आवतला. मेंढीमाल डुंगरपर जाईन कुरू दिन बंदूक फुवडी. तिनूहू देखीन इरमाडावर बिडार गुंडालीन दऱ्यान तिने टेके गयू. च्या वंडापर वहती करी. हात जातीन रांदीन खादल. छितरंगी फतारी नाखीन नामीनीदे हुवतला. वाघ रिचडीन मुलूख काजलहं नीद नी आवतली. ची छातीन मयल काढीन पिहला, मेकण्या तियार करीन जीवता कल्ला. कुभाय कुदूराणाहा पटापटा चावणे लाग्या. च्या उठीन राणीही फुसणे लाग्या. या देव जागरा कुण तियार कल्ला. राणी कोयणे लागी वाघ, रिचडान राज मेहे भियावतली. तुमू नामीनीदे हुवतला. जागता रोयत करीन छातीन मयलन बणावला. य देखीन राणी सत्वी सेहे अहल समजणे लाग्या.

कुदूराणा राणीकाजल नाखीदीन विज्यावगड जाती रयू. विड्यावगडन सुरी हावरा डुमण वाजेन कांदे खणीन खातली. राणी खुप हाजी देखायतली. तिनीन फसल पड्यू. वेह बदलीन वाज काद बवडू. हावरा डुमण वाजन वेल धरीन काचला, पाकला बालनेहे लागी. ची वेल पाकलू अहे करीन नाखदेल्यू. बुऱ्यापहाल बवडू हाजलू सावलू तियार कल्लू. ची सावले नी बोही. तिंदर प्रेम संबंध ओय. तेर गर्भ रयल. नऊ मयना नऊ दिही पूरा ओया. तिनीही एक पुऱ्य ओयल. जणायताच पुऱ्याहा हात दऱ्यान टेकपर जायने नाखी देल्य. हातदऱ्यान देव महादेव तेरी बाली (सुरी) दारामुला. टेकपर पुऱ्य रडतल देख्य. ची तिना पुऱ्याहा उचलीन वंडापर लेती आवी. काजलन ताबाम आप्य. य पुऱ्य तारामाटीन से. इना सांभाल. मोठ कर. काजल पुती पुती दुध पियाडतली. तिबी पुऱ्य रडतल. य पुऱ्य पुहायण्य नी. केहेकरीन वेंडार. ची पुऱ्यान पाय धरीन नाखल. रावली पातळीम पवड. (पाटील वाडी) तेर नाव होळूराणा.

होळूराणा मोटू ओयू. पालीवाणीन सुरी वालानिलाराणी तिनीहाते वियाव ओयल. इंदरा लाखमेंढ्या ओता. लाखमेंढ्यान गुवाल मेंढीमाल डुंगरपर गुठाण ओत. मेंढ्या चारतू चारतू वंडाडुंगरपर गयलू. राणी काजल कुदूराणाहा शिकार कन्नेहे उजाळीम मुकल्ल. च्यू आथम बिलखा खांदपर बंदूक लिन शिकार कन्नेहे गयू. फिरी फिरीन थाकलू. शिकार सापडी नाहा. होळूराणा मेंढ्यामाळ गुठाणे हुवणे होड्यू. कुदुराणा जहने जेठली मेंढी चुरीन विरबारीम गयू. वाला निला राणी रूटू लेती आवली. होळूराणाहा हुवतलू उठावडू. उठीन मेंढ्या गवणेहे लाग्यू. जहेन मेंढी नी ओती. च्यू मेंढीमाल देखू पायर काढलू. विरबारीम खागली पाडतला. तिनादेखीन धववडा, वंडापर जायने काजलह गुटाल माल्ली ऐहेकरीन ठोगल. तेर माहा खाणेहे आपल. माहां गलाम अटकल. ची खाणेहे लागी. होगूण देखावणेहे विरबारीम गयला.

इरमाडावरने छातीन मयलन बणावलू पुऱ्यू मावीपुजारू इना पाहा पुडी उतरावीन देखावडी. मावी पुजारू पाटलू माडीन भुते, भवानी चढावीन पुडी सुडविली. तुमू खाजगी पुऱ्यान मेंढी चुरीन माल्ली. गुटाल सेहे करीन माहां खाणे आपल च्यज गलाम अटकल. तुमरा पुऱ्याहा आहनू लेजू. माफी मागजू तेवी राणी जीवहे. च्या होळूराणाहा लेता आवला. माफी मांगली. केतारबी काल्लीबी कामे हादहू तेहे कोयने राणी हुदरावली राणी हाजी ओयली.

निलपादेवी

कुदूराणा राणीकाजलह खतायलू. घरदार नाखीन अंदर कोलीम गयलू. चे जायने आसरावी पाहा रयणेहे लागलू. तिनाहा आवणेहे नी देल्य. बारा, तेरा वरह ओयला. तेरी खबर नी आवी. च्यू मरगयेहे अहल समजीन तिनाहा विहीरी गयला. निलपा देवीन पूजणेन दिहे आवला. देव कुण पूजहे, कारभारी पटील पुजारू कुण बणहे? तेवी कुभाय कोयणे लाग्यू बाभी फिकर जुण करती. काय काय लागहे मेहे कोय. मीज पटील कारभारी पुजारू बणीही. च्या पालनी लेद्या दावण्या बुकडा, कातर कुकडा, बुचके नेहवारा बांध्या. वंडाडुंगरपर देवनस्थानकम गया. जेमतेम पूजणेन कऱ्य उतार देव पूज्य. कुकडा, बुकडा माऱ्या खागली पडी. कुभाय तीन वाटा लेद्या घर जायने रांदीन खाद्य देवपूजलू पूण चुक

पवडी, देव गाठ्यू नाहा. निलपादेवी खतायली. मारू गराहा हसकरीन नाहा आप्यू. उतारान देवरयलू. देवी वाघपर बठीन बुवराडुंगरह विरबारीही शाळी बल्ली. हांजून राती आखू डुंगर धदमू करजू. वाघ रिचडा रेकता फिरतला. त्रास देणेहे लाग्या. राणी काजलह दिनराती निंद नी आवतली. निलपादेवी गाठी नाहा. काय चुक कल्ली. होगूण देखावणेहे कुभाय मावी पुजारापाहा पुडी तेतू गयलू. मावीपुजारू पाटलू मांडीन पुडी सुडवली. तुमहू देवनाहा गाठ्यू. स्वत: पुजारी, कारभारी, पटील बवणा. उतारदेवम हुरु रयलू. तिन वाटा लेदला. नऊ ताली अवालीम महेल भन्नू जुवे. कोलीन देवदेवताहा नेवता आपणू जुवे. वेसातू पुजारू, बुडवू, गायण हादीन दिहावू काढणू. तेवी निलपा देवी गाठहे.

आखादेवन कोतवाल दुध्यावजीर इनाहा बोद गयली. इनाहा एक वेले बारामण दाणा, बारकुडा पाणी लागतल. खाणेहे आपल. आखा देवह खबर कन्नू. वंडापर दिहावा काढणू से. दुध्यावजीर खाकेम ढुल घालीन ढुल बोयडी जायने लढाईन चाल ढुल ठुकलू. तेहतीस कोटी देवे होंबल पुण कुणीच नाहा आव्या. काजल डुला काढीन खिजायली. बाय भूख लागली से. तिनाहा बारकुडा चहा आपली. तिनाम डेढर गड्हा अहला जनावरे पवडा ओता. तिने मुशान झारी करीन चहा पिदली पूण पेट नाहा भराय. थुडीक न्याहारी ओयली. आगबारी लागावडी. बुऱ्या आंजण मेल्ल. बारामण चणा भुंजला. डुठाम धरीन खातू खातू गलाम ढुल घालीन ढुल बयडी गयलू. चे जायने लढाईन चाल वाजावळू. देवदेवताहा लाग्य वंडावर वढाई चालू से. एकबी देव नाहा आव्या. राणी डुला काढीन खिजायली. हावल्यू पांडर खाकेम बोध लिन खाट्या बारी खाट्या पोलीण पाहा गयलू. तेहतीस कोटी देवदेवताहा खबर देणेन बोद (हुरू) पिदलू. घुडापर बठलू. वंडाडुंगरन वाट धल्ली. आलीराजन वाटे आवलू. फुलमाला राजम आवलू. चे रयने चटकोलाम आव्यू. कवाटमाय कवाटन राजा खुड्या अणवतपाहा आवीन भांग बुकान तलप्या भांग पिदली. वाट धल्ली. फिरकुवे आवीन घुडाहा पाणी पियावड. मयणान वावडी आवीन पाणी पिदल. आफेन खुटडी आवलू. वंडापर चवडू. राणी काजल नेवता आपला. बत्तीस कोटी माणहे. तेहतीस कोटी देवह नेवता आपणेहे जाणू. नेवतान बोद लेदली. उडीन घुडापर बहलू. वाट धल्ली. आबीमाळ नेवता आपला. चेरयने खरवाट, लेहरवाट, जेहरवाट नेवता आपला. चेरयने अदर कोलीन गयू. मेंड्यातारा, काला रुखमा, काला जहवरा, सोनातारा, सांदीतारा, चांद, सूरज, कोबलतारा, इनूहू नेवता आप्या. चेरयने घूडू सुड्यू दऱ्याम गयलू. दऱ्यान सतीसुरू वहाणा बामण तेरीराणी मयडाबल मुखल. जेहरदऱ्या, झाऱ्या दऱ्या, डुडादऱ्या, मासिराया, काळा खेकडा, इनूहू नेवता आपला. चेरयने धरतीपर आवलू. विज्यावगड, हुनावाहणी, सती डुंगर, पोती डुंगर, काटाला, वाडाला डुंगर, धाणान ढिगन डुंगर, ओराहा, मुराहा, विज्यमाळ, सिंग्यामाळ, गुगरमाल, पावाडुंगर, मेथाफेणा, वाळ्याडुंगर, वाफा हुसा,- तेरू सुरू बारी वाकू बामण, ऐरीराणी अगाहिण वांजण यी डुडादऱ्यान सुरी, इनूहू नेवता आपला. चेरयने दाबराजम गयलू - गुऱ्या खुटार, तारवाबामण, राजाफान्टा, गाडाठाकर, डोहलावाणू, उंबरावाणू, निलवावाणू, देवगुंजारी, आय पांडर, देवरूपला, देवमोगरा, इनूहू नेवता आपला. चेरयने वाट धल्ली - डुला मुगरी-धौती, डुबीराजा, तेरू सुरू बा चौऱ्या,होरी राणी•आहलमाळी इनूहू नेवता आपला. चेरयने वाट धल्ली. आंबाबारी, कृष्णामाल, वहत्या बामण, वहत्या बामणन सुरू खळाखेतर, तेरू बाही गुलाल्या देव इनूहू नेवता आपला. चेरयने मालदा, जुमट, नणाय भोवजाई, वलवाल, देवरूपलान सुरू वाघण्या इनूहू नेवता आपला. रावली पातळीम गयलू. पातळीन मालक-मांग्यान टुंग्या, नाईकान कारभारी खैरू नाईक, आयडी डुंग र, गडतलाव इनूहू नेवता आपला. चेरयने उजाळीम गयलू. डेडडुबीराजहा नेवता आपला. वंडाडुंगरपर आव्यू.

नऊ खंड धरतीपर बत्तीस कोटी माणहे, तेहतीस कोटी देव टुलू वल्या. नऊ ताली महेल भरायी. राणीकाजल आथम दिवू लिन आखा देवह तपाच्या. घरन पुऱ्यू होळूराणा नी देखायू. खाट्याहा खिजायली. च्यू घुडापर बठीन वाट धरी. रेवानदीपर आव्यू. हेगरबारी वाटे. कुकतार, जलवला, भाणवली, हरणखुरी, रोहमाल आव्यू. रोहमाल देव सिताराणा, तेरी राणी आहीमाता कंदण इनूहू नेवता आप्या. चेरयने वाट धरी. रावलीपातळीम पाटीलवाडी गयू. होळूराणाहा नेवता आपीन च्या दुय घुडापर बोठीन वंडापर आव्या.

मालगू गायण तेरीराणी रोणगाय या डावापायम डाक घाल्ली. च्या वाजावणे लाग्या. आखा जगम डाकन नाद गयली. मालगू गायण गावणे लागलू. मावीपुजारू पूजाविधी कल्ली. डुडू बुडवू गुमणेन बार लेदलू. पुजारू बार लेदलू. दिहावू काढीन हुकेन दुखे देखला. आख हाज देखायल. दावण्या बुकडा, कावऱ्या कुकडा माल्ला. निलपादेवी पूजली.

तेदीरयने वाघ, हाप जनावरन त्रास कमी ओयला.बारा तेरा वरहम कुदूराणा अदर कोलीम देखू नाहीन आवलू. वंडापर पुचलू राणीकाजलह, कुभायह खुप आनंद ओयल.

गुवाण पूजणेन

हातपुडा डुंगरमायने आदिवासी माणहन गुवाण पूजणेन एक तिवार खुप कामन से. यू तिवार वरहातन दिही गया फसल अस्तांबा यात्रा आवतली. तिनाच वेली दिवालीन तिवार आवतलू. इना तिवार फसल गुवाण पूजणेन सुरूवात ओयतली. आपूपर थुडाक पैयहा आव्या के दिवालीरयने केतारबी पूजणेन करतला. गो तेवी गाय, गुवाण तेवी गाय वाचडा बांधणेन जागा. तिनाहा गुवाण कोयतला. तिनाहाज दाडीन वाचडा, बुकडा बांधणेन जागाहा खुटू कोयतला. वाचडा बांधणेन खांबहपर देखू खुटू अेहेबी अर्थ से. गुवाण पूजणेन अहल से की आपूपाहा आपणा घरम गायी वाचडा बुकडा खुप रयणू जुवे. आपू पाहा दुध कमी नी पवणू जुवे. गुवाण केदीबी थाल्ली रयणू नी जुवे. कायम वाचडा बुकडा जनावरे भल्ली गुवाण रयणू जुवे. कायम वत्त जाणू जुवे. कमी नी पवणू जुवे. बुल शिवाय खेते करता नी आवतल. वाचडा बुकडा हांजा रयणू जुवे. दुख नी लागणू जुवे. तिनान करी गुवाण पूजतला. गुवाण तेवी गाय, वाचडा, बुकडा दाणाटोका आपणारी मोटी देवी.

अलग अलग कुटूंबान खानदानन अलग अलग देवन नावन गुवाण रयतली. १. वाघणदेव तेवी वाघदेवन २. गोवल्या देवन (दुध्या गोवली) ३. कोलपासू देवन तेवी जगन (कोलेन) पुहारा देवन, कोलेपर देखभाल कन्नारू ४. इरलो देवन ५. बेनू हेजान (राजा फान्टा गाडा ठाकरन) ६. शिडगोवा ७. बा मांड, कोदरा ८. बा कोठ्या (कुभायराणा), अेने दिहरा करहणमाता, हातरी मुगरी देवमोगरामाता अहला अलग अलग देवन नावन गुवाण रयतली.

आखा कुटूंबमाय यू तिवार नी करतला. जिना कुटूंबाम मालधन रयतलू च्या बुडवा पाहा जायने दाणा (पुडी) बालाडतला. तिना कुटुंबामाय काल्ला देवन गुवाण आवतली च्य बालतला. तिनापर देखा तिना कुटूंबामाय गुवाण पूजतला. जहली गुवाण तहलू बुडवू ३,५,७,९ अहला कुकडा मारतला. तहलाज ३,५,७,९ नवल्या रयतला. आखारयने वाघण देवन गुवाणीही महत्व से. वाघ देवन गुवाणीही पूजणेन करी ९ कुकडा, ९ नवल्या, ९ हिहा हुरू, ५ कादवन डुसऱ्या, तिना हाते चुलबोद रयतली. चुलबोद तेवी

कादवन डुसरी. चुलाहाते हुरु घालीन मेलतला.

पेल्ली तियारी

गुवाण पूजणेन करी घरन डायू पाच दिहन पेल बुडावाहा कोयतला. पाचवा दिही देखा घरनडायू अेने घरन डायी (बायर) पालनी पालतला. पेल्लेज दिही दुधे करीन मुंड धुवीन उंघलतला. हाजू विचार मेलतला. तिनाज पूजणेन करी लागतलू. चुकूहुरू बणावणेन करी स्वतः घरनडायू पाणी लावीन डुसर धुवीन मुवडा नाखतला. मुवडान लाण आवे तेवी स्वतः घरनडायू धगानन समान होंदारे हाते खुदरे लेतू जातलू. धगान चढावीन भांठी लागाडतला. पूजणेन करी पेल्ली हुरान भांठी लागाड्या तेवी च्यू भांठीही आथ नी लागाडतला. पातरी तेवी घरमायली डायी (बायर निते वोवडी) आपणी करीन खाणेन करी रूटू लावतली. तेवी भांठी बंद करीन जहलू हुरू अहे तहलू काढतला. च्यू कडक निते नरम अहे, जतरू अहे ततरू हुरू घर लेता आवतला. भांठी तुडीन धगानन जागे चाक पाडतला. चाक तेवी जलन पूजा हुरा करीन करतला. आखा धगानन समान घर लेता आवतला. पिणेनकरी अलग हुरू तियार करतला. तिनाहा मालापर निते एकदी जागे मेलतला. पूजणेन करी लावला चुकू हुरू चुलबोदमाय घालीन चुलाहाते मेलतला. पूजणेहे वेचातू हुरू नी चालतलू.

पूजा विधीन काम

बुडवू ठरवले दिहे आवतलू. हांजू गावमायला, होगायवाला माणहे ऐठ्ठा टुलू वलतला. बुडवू पेल्ली बोद (कादवन डुसरी) गुवाणी हाते मेलतलू. टुपलीम दाणा घालीन आखा घरमायला माणहन आथे घालाडतलू. बुडवू उगता खेर मुय

करीन हुपल्या बहतलू. दाणा दुय आथम धरीन गुवाणीन खुटाहा आथ टेकाळीन भूयपर एकीज जागे मेलतलू. तिनाहा 'मंडली' अेहे कोयतला. मंडलीपर आथम दाणा लिन पाच वारी दार दाणा सुडतलू. बोद आखा देवन नावे मेलतलू. पलाहन पानन दुण्या तियार करीन तिन, पाच, हात, नऊ जहली गुवाण तहला दुण्याम हुरू मेलतला. तिनाहा वाटा अेहे कोयतला. वाटा मेलीन पूजतला. आखा कोलीन देवदेवन नावे लेतू लेतू रातभरीन पूजाविधी करतला. मोडवी देवदेवन गीते रातभरीन गावतलू. कुकडावाहार हुद पूजणेन चालतल. होंदारे कुकडा, नवल्या मारतला. घरमायला पालनी कन्नारा पाती आपतला. तिंदरा आथम पाच बिलान पान, थुडाक दाणा, एक उलकी हुरू आपीन च्या गुवाणीही वदीन धरतीपर मेलतला. तिनाजे 'पाती' अेहे कोयतला. घरन राणी (बायर), तिनी हाते दुहरी राणी (बायर), एक चाकऱ्या, गुवाण चाकरी कन्नारू माटी. बुडवा हाते आवीन पाती लेतला. पेह्लीपाती आथम दाणा धरीन वंदीन दाणा धरतीपर सुडतला. दुहरी पाती वंदीन गुवाण पर मेलतला. गुवाणीन लाकड उचलीन वंदीन बिलान पाने, दाणा गुवाणपर मेलतला. तिसरी पाती आथम बिलान पाने आखा जातीन दाणा सारमीन आथम धरीन निडालाहा लागाडीन मेलतला. शेलटली पाती आपणेवेले पाच साणा, पाचमुठ दाणा, एक जीवतल कुकड, एक बोद हुरू च्या वंदीन चुलाहाते मेलतला. अहली पाच निते हात पाती रयतली.

गुवाणी हाते पूजला दाणा टुपलीम हातीन घरमालकह आपतला. च्या दाणा मुटीम नाखतला. तेवी बरकत आवतली अेहे समजतला. माह्ला कुकडा चुलाहाते लिजायने मेलतला. बुडवू गुवाणीन जागेदेखू उठीन चुलाहाते जातलू. एका शिंगलम गटन हुरू मेलतलू. गटन देव तेवी आखा देवह देखू मोटू देव. चूलू पूजणेन ओयतल. चे एक कुकड मारतला. पालनीवालाहा चुलाहा वंतला. बोदमायलू हुरू पूजाविधी करीन वाटीन पितला. आख काम होन्या तेवी बोहला माणहह हुरू वाटीन आपतला. ओलता खाणेन करतला. बुडवाहा पाऊळ आपतला. तिनाहा घरमेलीन आवतला. यू तिवार दर वरही ओयतलू.

घुडान काणी

सुभाष पावरा

खुप खुप वरहन पेल देवन राज्य ओत. च्या राज्य देखणेहे खुप खुप सेटा मुलखम घुडापर बोठीन फिरता ओता. लढाईन वेले घुडान वापर करता ओता. तिना टाईमह घुडान फाका ओता. राजा फाकान घुडापर बोठीन हुरगन वाटे फिरता ओता. जिना मुलखम जाणू चे उताला पोहचता आवत ओत.

तिना टाईमह राजाफांटा, गाडाठाकूर, कुभाय, कुदूराणा, खाट्या या देव राजा ओता. च्या जाहगीदार, जुरवार ओता. तिंदरी अगल काह्राज देवन चालती नी ओती. तिनूपाहा फाकान घुडा ओता. तिंदरी शक्ती तिनू घुडापरच ओती. च्या काह्राबी राजाहाते लढाई कन्नू. राज जिंकणू कठीण वेले फाकान घुडापर बोठीन नाही जातला ओता. इनू पासून आखा देवह खुप त्रास ओयणेहे लाग्या. तहलाज देवीहीबी त्रास देणेहे लाग्या. आखा देवराजा त्राच्या.

तिना घुडान चाकर (सेवा कन्नारू) हावल्या पांडर ओतू. च्यू घुडाहा चारा, पाणी आपतलू. अलग अलग प्रकारे घुडान चाकरी करतू ओतू. इनू घुडान फाका तुवणेहे खुप देवन प्रयत्न कह्र ओत. पुण जम्य नाहा. त्रासला देवराजे देवन इना हावल्या पांडरह लास आपली. तिने एक खांड तियार कह्र. तिना खांडा करीन राती घुडान फाका. तुडीन च्यू नाही गयलू अेने वंडान डुंगरम जाईन लिकाईन रयणे लागलू. तेदी रयने घुडान उडणेन शक्ती नष्ट ओयली. तेवी रयने घुडा धरतीपर धवणेहे लागला. घुडान अगला दुय पायहाते दुय बाजू भोवरा सेताहा. च्या फाकान निशाणी सेहे अेहे कोयतला.

घुडान फाका तुटला तेवी जाहगीदार, जुरवार राजांहा होरगन वाटे जाता नी आवतल. तिंदरी शक्ती कमी ओयी. च्या लढाईम आरायणे लाग्या. देव, देवीही त्रास कमी ओयू.

राजपूत आदिवासी समाजम देवमाय कादवन घुडा रयतला. वाघदेव पूजणेन दिही हागन दुय खुटा रूपतला. हेळान चारान पाच निते हात पुल्या बांधीन देवमाय घुडान चारू करीन टांगतला. देवपूजणेन पेल घुडाहा हेंदरन टिला लागाडीन पूजा करतला. ओलता इतर देवन पूजा करतला.

इना समाजम दहरान दिही जिने घर घुडू ओहे तिनाहा आरती करीन हेंदरन टिला लागाळीन सजाविन पूजा करतला. ते दिही घुडाहा धवळावतला.

पिठोरा देव

सुभाष ईसाई

आदिवासी समाजमाय देवदेवन तिवार करतला, पूजतला. तिनामाय खुप गुण सेताहा. तहलाज पिठोरादेव वू राठवा जातीम खुप मोटू देव मांनतला. तेरी बादा रयतली. जहल पावरा समाजम इंदीराजान बादा लिन पूजतला, तेरू तिवार काडतला, तहलूज पिठोरा देव बी सेहे. पिठोरा वूबी इंदलमायजे आवतल् अहल देखायतल. राठवा समाजन रीतीरूढीपर लेखणारू वू श्री सुभाष ईसाई सेहे. वू छोटा उदेपुरन कॉलेजाम इंग्रजीन मास्तर सेहे. राठवी भाषाम ढोल पुस्तक काडलं सेहे. इनाहा राठवा माणहे कुण, तिंदरी रीती रूढी काय सेहे, इना समाजन खुप अभ्यास कल्ल् सेहे. आपूह ढोल मासिकम राठवान बदल लेख वाजणेहे जुळहे.

'पिठोरा देव' निते 'बाबा पिठोरा' यु राठवा जातीम आदिवासी माणहनं देव सेहें. इना देवन कल्ली बादा, यी खुप मोठी बादां समजायली. इना देवन पूजणेन विधीही 'पाणमु' कोयतला. घरनं सपाट्या हाते घरनं मोटा भितडापर पिठोरान हाजलं रंगीन चित्र काडत्तला. देवहं सुखी कन्नें करी य चित्र काडणेम आवतल. इना पिठोरान चित्रान बादान संबंध सेहे.

गावमांय काल्लाबी घरमाय माणहें खुप मांदला ओहतं. खेते हाजा नि आवतहतं. गिते घरमायला जनवरे मर जात ओहतं. तेंवी तेर घरमाय देवन पिडा ओयली. निते तिनू माणहपर देव नाराज ओयेहें. अहलीवेले घरन मुखी माणहें बुडवा पाहा जातला. बुडवा हाजा बाफ्ता बांलतला. घरमाय देखा उडदीन दाणा पलाहन पानम बांधीन लेता जातला. दुय निते तीन दाणा भूयपर नाखतला. तिने पाणी भल्ला कोलहयाम नाखतला. फसल पानवर बालीन वाचता जातला. तिना हाते मंत्रबी कोयता जाताला. होगूण काडीन घरधणारहं तेर बाफ्त काय से, य कोयतला. के देवन पिडा सेहें. के देव नाराज सेहें. निते पेल्ला माणहनं लागवाल सेहें. तिनांकरी घरम सुख शांती निंमदे. तेरू उपाय तेबी बादान विधी (पाणगू) कन्नू ओयेहे, अेहे घरधण्याग्राहा कोयतला. अेने आवता पाच निते हात वरहंम घरमाय हाज ओयहें. तेवीं मी इना मुदतीन फसल पाणगू करीही, तिनहा मुदतन बादा कोयतला. तिना वरहंम हाज काम नि ओय तिबी बादा सुयणू ओयतल. बादा सुटी तेवीं ओगलं तेबी सुखी जुलहे अहली आशा रयतली. यी बादा आखीज उजावणेन विधीही (पूजणेहे) खुप खर्च रयतल. तेर तीस ते चालीही ओजार रुपया अतरक मोट रयतल.

पिठोरा यू कायम बुधवारींजे दिही ठरवतला. इनाहां लेखणेहे कोयतला. (पिठोरान घरन भितळ अलग अलग चित्र काडतला तिनाहा लेखणेहे कोयतला) य पिठोरा लेखणेन काम खास माणहें रयतला. तिनूहू लखारा कोयतला. पिठोरान विधीम गीतें अेने मंत्र कोयणेन काम बुडवू अेने तेरा हाती करतला. च्या स्वताहा अेने आजूबाजून गावमायलाबी य काम करतला. पिठोरा जास्ती करीन उलीन पेल हेल्ला दिंहम पूजतला. वरहातम अेने तिवारन दिंहम नी पूजतला. पिठोरान बादा पूजणेन सुरुवात एक आठवडान पेल देखी ओयतली. मुंगलवारी दिंही बुडवाहा हात्तला. बुडवू हागनं निते पलाहन पानपर अलीद अेने मुन्या ऐद्दा करीन सारमतला. एक थालीम डांगर हेंदूर, पैयहा, निबोवला, हुपारी मेलीन तिनाम दिवू लागाडीन वधावतला. तिनाहाते बूडवू मंत्र कोयतलू. फसल सारमला मुन्या अेने ओलीद हागन निते पलाहन पानम थुला थुला मेलीन तिंदरा पुड्या बांधतला. तिनाहां नोतरा कोयतला. नोतरा तेवी आमंत्रण या नेवता होगायवालाहां. गावामायला माणहहं अेने दुहरा गावमाय लिमुकलतला. अेने पिठोरा पूजणेन काममाय अपणेहें कोयतला.

बुधवारन दिही पिठोरा सुरू करतला. च्य लेखीन पुर ओयेताहां आठवडूभर घरधणी कुदरी अेने तेल खायेन

रयतला. ज्याहरी पिठोरा लिखण्या जागू अेने घरन माणहे घुडा रेखाटण्यान भितडा अहला तीन भितडा साणकरीन पेलूज निंपीन मेलत्तला.

पिठोरान चित्र काढणेन मुंगलवारन दिहीं भितडाहां पांढी माती निपणेन विधी करतला. तिनी डोडीयो, पांडूडियो कोयतला. तिने दिही होंदारे पांढी माती लावणेहे जातला. दुय कुवारी रयतली. डुलवाला डुलवाजाळतला थुलांक ढाक वाजाळतला. पुऱ्या अेने घरमायला अेने दुहरा माणहेबी रयतला. पुऱ्या नाचतला अेने सुऱ्या गीते कोयता जातला. एक सुरी टुपलीम कुदरी अेने दुहरी टुपलीम उडदीन लुटन पापडे मेलीन लिजातला. एक कुकड अेने नवल्य बी लिजातला. जे पांढी कादव जुळतल चे तिनाजागापर पाच डांगरान ढीग करीन तिनाहाते पापडे मेलतला. च्येज कुकड मारतला. अेने च्य डुलवालाहां आपतला. सुऱ्या गीते कोयतला. डुलवाला डुल वाजाळतला. तालान वाजाळतला. ओलता कादूव खणतला. टुपली भरीन तिनापर नवल लुगड मेलतला. नाचता गावता कादूव घर लावतला.

मुंगलवारन दिही घरमाय दावपड रयतल. हांजून वेले होगायवाला पावणा आवणेहे लागतला. च्याबी पिठोरामाय मांन्नेनकरी बुकडा, कुकडा, लावतला. घरमायला माणहे होगायवालाहा बहाळतला. बुकडा, कुकडापर हुरान धार करीन अलता तिनूपर हुरु साटतला. बुडवू तेरहाती लेखणारू (चिमकाढणारू) आवतला. पावणाऱ्हां हाज हाज कोयतला. घरम आखान खुशीमाय रयतला.

हांजू लखारू पेल कादवू पूजतलू. फसल नवला डुसराम भिजवतला. तिनाम चुनबी नाखतला. अलता आथभर नांब नवला लुगडा करीन भितडापर बूल्लू रंग लागावलेन काम सुरू करतला. घरहातेज लाकडा हाते ताडन पाने बांत्तला. एक खुली तियार करतला. निल आखाड कोयतला. इना आखाडन अगला भागम बुडवू बठीन गीते मंत्र कोयतला. अेने फसला भागम रांदणेन करतला.

जेतार भितडापर कादवू लागावणेन काम चालू रयतल तेवीं खुलीम बठीन बुडवू अेने तेरा हाती ढाक वाजाळीन गीते गावतलां. इनू गीतम धरतीन जन्मान काणी, अलग अलग देवन काण्या अेने बाबा पिठोरान काणी गावतला. तिनूहातेज बुडवू धरतीमाता, राणी काजल, काली कुयल, पिठोरा देव अेने इंदीराजा (पिठोरान मामू) इंदर मंत्र कोयतला.

य मंत्र अेने कादव लागावणेन काम पूर ओयो तेवीं आखाहां कुदरी अेने तेल खाणेहे आपत्तला. अलता घरमायला दुहरा गावन आवला पावणा अेने गावमायला माणहें दुहरे दिहीन कामन तियारीन घरमालकहं मदत करतला.

बुधवारनं दिही होंदारे घरमालक लखऱ्याहा तातं पाणी करीन उंधलावतला. बुडवान मुंडपर दुध नाखीन तिनाहां उंघलावतला. आखाहां कुदरी अेने तेल खाणेहे आपतला. अलता लखारे कटीवऱ्याम निते नवल्यान खचकलाम रंग तियार करतला. कुयड रंग भिजविन वापरतला. हिरवू पेल्लू, रातलू, हेंदऱ्यू अेने खारवू रंग अलग अलग कोटाऱ्याम मेलीन तिनाम दुद्य अेने फेवी रंग नाखीन भिजवतला. तिनाम मुवडान हुरान टीप बी नाखतला. अहली रीतीन रंग तियार करीन अलता घरमालकन आथे भितडापर डाखऱ्या बाजूहू उपर अेने जेवडा बाजू बुंदे एकेके रंगन ब्रश लागावणेहे लागाडतला. पिठोरा काढणेन अहली रितीन सुरूवात ओयतली. मुखी भितडापर यू लखारा अेने तेरा हाती पिठोरा काढतला. अेने डाखऱ्या जेवडा भितडापर घरमायला माणहें अेने मदत कन्नारा चित्र काडतला.

पिठोरान घुडान चित्रानकरी पात्रापर कुरवला, धड, मुंड, पाय, अहला साचा तियार कल्ला रयतला. च्या भितडापर मेलीन पाल्यान धार निते चक्का करीन कुरवतला. अलता धुडान कान, डुला शेंमटी तियार करतला. घुडापर बहणारन चित्र लखारट्या आथे करीन काडतला. या चित्राम रंग भन्नेन करी वाहण्यान आयतला. हुट्या एक बाजू कुटीन तेर ब्रश तियार करतला. आखा चित्राम रंग भरीन ओयाफसल तिनाहां रूपेरी किनारपर पट्टा लागाडतला. अेने तिनापर टिपका बणाविन चित्रा खुप हाजा बणावतला. य आख चित्र घरमायला भितडाम १० ख ६ फुट अतरक मोट रयतंल. च्य खुप हाज अेने घरनं होबा वदावणारी रयतली. या आखां तीनवीहीन दह अहल अलग अलग रयतला.

इना पिठोरान चित्रा चमक्यार निल्ल रंगम पट्ट काडतला. यी धरतीन हद्दी समजतला. बुंदली बाजू थुडीक जागा सुडतला तिनाहां खेतन हद्दीम आवणेन वाट समजतला. से राखवाल कन्नेकरी एक निते दुय वाघ काढतला. तिंदरा पायबुंदी हुवर दाबला रयतला. इनू पट्टामाय चार खुण्यान आकार काडतला तिनाम रंग भरतला. चित्राम उपर डाखऱ्या कुपराम दिही अेने जेवडा कुपराम चांद काडतला. माय पिठोरान पाच मुखी धुंडा एक पिठोरान, दुहरू गणेशान, तिसरू

पिठोरान, चारवलू इंदीराजान अेने पाचवू हडोलन. काडणेन आवतला. इना घुडान उपर निते बुंदे हाप हारका नाबां पट्टा काडणेम आवतला. तिनाहां (अद्दड) कोयतला इना पट्टाम अलग अलग आकार काडीन तिनाम रंग भरतला. इना पट्टान उपल्ला बाजू बुंदे हल्ल अेने उपर थिकाल्ल. अहलू आकार काडतला. उपल्ल टोकापर फुले काडतला. माय पाने, चिडा, काडतला. अछआडन ओगल टोकपर कमळन आकार काडतला. पाच मुख्या घुडाहाते करहणीन घुडू, सारदान घुडू, कन्हेयान घूडू, राणी काजल घुडू, जातरान घूडू, अहला घुडा काडतला. इनू घुडान बुंदे पिठोरान चित्राम भोज राजान अंबारी वाली आथी काडतला. आबांरीम वही लेखणारू चित्र काडतला इनू शिवाय पिठोराम चित्राम १. हुपडकान्या २. लेंगडा ३. बारमुंज्या ४. बाबू होडल ५. गावदेव ६. वाहलू देव ७. हिवारीन राखवाल हाद राजा उटडापर बठीन ८. वियावन समानमाय वाण्यान जुड ९. शिकार खेन्नारू जमोदेव १०. डफडं वाजवणारू बुटकू ज्योतिषी ११. ताडन झाडपर चवणारू माणूहू १२. कैडा कुणबी १३. दुध काढणार बायर १४. हाल लेती जाणार बायर १५. घुडा गाडी अेने चालावणारू १६. वेरीम देख पाणी काडणार बायर १७. अगला अगल उभरयने चहा कन्नारा बायरा १८. पुलीस चौकी १९. नागबाबा अहला पिठोरान डाखऱ्या अेने जेवडा कुपराम बायर माटीन अेने रिचडी हाते माटीन चित्र काडतला. इना शिवाय कुत्रा, कुकडान कुकडीन, पाडीन अेने पाडा हटकल्या माकडे किडा, हयड्य, गुटाल मवनमाखा अेने मव, अहला जनवरे, अेने जीवजंतू काडतला. तिनाहातेज छत्री, घड्याळ, हांतपंप, हेलीकोप्टर, विमान यबी काडतला. डाखाऱ्या भितडापर घरमायला माणहे अेने हिकणारा चित्र काडतला. तिनाम आखान उपर एक कुपराम नकटी बुतडीन चित्र काडतला. पिठोराम आखा रंगीन चित्र रयतला. पुण यज एक चित्र साणेकरी न निपलापर बुल्ला रंगकरीन काडतला. इनाज भितडापर बुंदे आगगाडीन काडतला. बुंदे अेने आजूबाजू पिठोराम वियावन वरातीन चित्र काडतला. इना शिवाय इनू माणहंन जीवनमाय जुडतलं अहला खुप चित्रा रयतला.

अहली रीतीन पिठोरा काडतला. तेवी बायरा घरमाय बठीन पिठोरान गीते कोयतला. पिठोरान जागू खुप हाजी समजतला. बायरा च्याहारी जातला तेवी मुंडपर लुगड मेलतला. इतरज निं ये जातला तेवीं लुगडान शेवडू निते डिलन काल्लूबी भागन नि लागणेहे देतला.

इना हसे बुधवारी आखू दिही पिठोरा लेखणेन काम चालतल. च्य रातीज पूर ओयतल. इंदीराजान (पिठोरान मामा) सेवानकरी दुय कुंवाऱ्या पुऱ्या अेने दुय कुंवारी सुऱ्या रयतला. तिनूहू नागणिया कोयतला. या पुऱ्या इंदीराजान डाल्या रूपणेकरी घरन ओगल खोलीम खाड्डम रूपत्तला. बरोबर उलटी तलवार रूपतला. कुवाऱ्या हातेन जागे पाणी नाखीन साप करतला. सुऱ्या चे कोदरान कुदरी अेने पापड बणावतला.

हांजू डुलवाला आवतला. घरधणी तिंदर स्वागत करतला. बुडवू खुलीम लिजायने तिनूहू स्वागत करतलू. अलता तिनूहू मुवडान हुरू पलाहन दुण्याम पिणेहे आपत्तला. दुहरा माणहंबी हूरु आपत्तला. हुरू पियने डुलवाला डुल अेने तालावाला ताला वाजाळतला. बुधवारी हुतारं हागन चारेक फुट उंच अेने आठेक ईंच जाडा तीन खांब अेन दुय पाटडा एका लाकडान कुरविन काडतला. बुडवू या खांब घर धणीन वाडगाम एक बाजू लिजायने रूपतला. तेरी पुजाकरीन मंत्र कोयतलू. तिनाहा जातरा नाखी अेहे कायतला. इना खांबहाते खतरी रयतला. तिनाम कादवन घुडामेलीन तिनापर आयत मंदीर बांधीन पेल्लामाणहन जीवशांत ओयहें. करीन बुडवू तिंदरी पूजा करतलू. तिनू दिवू मेलीन नवल्य फुडतला. च्यू प्रसाद आखाहा वाटतला.

या खांब रूपणेन अेने खतरीन पूजा ओया फसल बुडवा रांदणेन राण्यान कामनकरी आख समान ऐड्डा करतला. हुतार बणावला हुय पाटलापर दिवू लागाडीन बरोबर नवल्य मेलतला. तिनाहाते मुऱ्या मेलतला. टुपलीम डांगर मेलतला. तिनू अगंल कौलापर सेहज धुप लागाडतला. ओगल डांगर, निंबवल, हुपारी अहलां मेलतला. तिना आखापर नेवता नाखीन पूजतला. बुडवा अेने तेरा हाती रांदणेन गाणान सुरूवात करतला. रांदणेन गीत पूरा करीन आखा बारथे जातरापर (खाब रूपली जागे) आवतला. आखा खांबहाते दिवा लागाडतला. बुंदे मुठभरीन डांगर मेलीन तिनापर दिवा लागाडतला. नवल्य फुडीन तेर प्रसाद आपतला. च्याहारी पाल्या करीन एकाज झाटकाम बुकडा मारतला. फसल आखा इंदीराजान डाल्या लेणेहें जातला .

ओगल डुलवाला वाजाळतला अेने फसल घरधणी घरमायला आखा माणहे, पावणा, आखा गावमायला माणहे

नाचता गावता इंदीराजान डाल्या लावणेह जातला. कोंबन झाडन डाल्या तुडतला. जिना झाडन डाल्या तुवण्या ओहत तिना झाडहाते बुडवू मंत्र कोयतलू. च्या सव ते देह फुट अतरा मोटा रयतला. अलता आखा माणहे नाचता गावता या डाल्या घरमाय लावतला. अलता खलीम आथम डाल्या धरीन एक उलीम नउ जण उभरयतला. आखाडा माय देखा माणहे मंडपर पाटला. तिनापर टुपली लेता आवतला. अेने च्या डाल्या लिरयला कुवाऱ्या पुऱ्याहाते एका हाते एक अहला उभरयतला. घरधणीन लाडी अेने बुडवा या आखा पांचवारी नेवता नाखतला. अलता डाल्याहां खेलाडतला. उपर बुदे चमक्यार फिरवतला. य नाच ओयतलं तेवे. आखा आनंदाम आयडतला. बायरा गीते कोयतला.

य ओयाफसल कुवाऱ्या खवणा खाडाम डांगर नाखीन डाल्या कादवमाय रूपतला. तिनू एकेक जाली हाते उसबी रूपतला. आखा डालीहाते पांच पांच उडदीन पापडे बांधतला. डाली हाते तलवार उलटी करीन रूपतला. तिना ओगल खुलीम देखा घुडा लावीन मेलतला. अेने तिनूहू रातला दुरा करीन बांधतला. घुडापर दिवा मेलतला. तिंदरी ओगल दुय पाटला मेलतला. अेने तिनूपर दुय दुय दिवा मेलतला. उपर नवल्या मेलतला. दुय टुपलीम दाणा मेलतला. कोलह्याम पाणी भरीन मेलतला. य आख मेलीन बुडवू तिनापर हुरू साटूदेतलू. अलता गीतन सुरुवात करतला.

तिना हाते जमला आखा माणहे डाल्यान चमक्यार फिरीन आयडता. आनंदमाय नाचतला. डुलवाला डुल अेने ताला वाजाळतला. आखान आथमाय टुकरान पावली निते पावा रयतला. तिनूपर काहीज नि ओये तेंबी पायमायला साट्या आथम लिन नाचतला. बायरा गीते कोयता जायने नाचतला. बायरा आधी रात दमी जायताहा नाचतला.

इनू डाल्याहाते गीते पूरा ओयाफसल बुडवा अेने दुहरा माणहें घरम बठीन गीतन तियारी करतला. पिठोरान ओगल एक तलवार उलटी करीन रूपतला. तिना हाते एक ऊस रूपतला. डांगरान नऊ मुठ हाते हातेज मेलतला. चे आखाहाते एकेक दिवू लागाडतला. टुपलीम दाणामेलीन तिना पर पलांहन पाने मेलतला. अेने तिनाहा दुरा करीन बांधतला. तिनापर उडदीन पाच पाच पापड पुवतला. हातेज हुरान बाटली मेलतला. पिठोरान घुडाहा चंदी खाणेहे घान्ने करी एक आयतल हुपडाम एक आयलली टुपल. (बिली), तिनाम एक आयतली, बारी मेलतला. कोलापर धुप करतला. घरन नेडाले रातला दुराम पापडे, हुपाऱ्या, निंबवला अहला पुविन तेरी तारण बांधतला. य आख तियारी ओये तेंवी बुडवू मंत्र कोयतलू. अेने पिठोरान पूजा करतला. पिठोराहा हेंदरन पाच टिला लागाडतला. अेने बुडवू गीते सुरू करतलू. या गीते राती दुय तीन वाजेताहा चालतला. बारथे डाल्याहाते नाच गीते चालतला. नाचणारा दम्या के थुलाक बठीन आराम करतला. गीते पुरा ओया के बुडवू घुमणेहें लागतलू. तेवी तेरा अंगमाय पिठोरा आवलू अेहे समजतला. अंगम आव्यके बुडवा पिठोरान बारीक सारीक बालन्नेहे लागतलू. बुली फुडतलू. आखान पेल घुडान नाव पाडतलू. अलतू पिठोरान, गणपतीन, इंदीराजान, हुडोल अहला घुडान नावे पायतलू. अलतू आथम तलवार लिन बुडवू पिठोरा मायने चित्रान चुक देखाडतला. चित्र काडणारू च्ये लगेज हुदारतलू. यी विधी तीन तास चालतली.

इनू चुकान हुदीन काम ओया फसल होंदारे हाते कुकडा वाहतला तेवीं बुकडान, कुकडा मांन्नेन काम सुरू ओयतल. य पिठोरान ओगंल चालतल. पाल्या करीन एकूज जाटका जनवरन मुंडक उडणू जुवेनिते निहाज मांनतला. घरधणीन दुय बुकडा अेने दुय कुकडा मारतला. होगायवाला लावला बुकडा, कुकडा मारतला. तिंदरा लुय पिठोरान ओगल रातरात ओय जातल. तिना लुये करीन पिठोराहा टिला लागाडतला. अलता बुकडान, कुकडान कालज काडतला पापडे, कुदरी, कालज, खुपर, डांगर, य आख ऐट्ठ करीन आग्ठीम नाखतला. बुडवा मंत्र कोयतलू. अेने आखाहा प्रसाद आपतला.

प्रसाद खायने आखा जण डाल्यारूपली जागे जातला. बुडवू मंत्र कोयतु जायने गुमणेहे लागतलूअलतू बुडवु गुमतु जायने नाच खेल कन्नेहे लागतलू. तिनाम बायर. नावटान, मदारी, दुधवावाली. पाणी लावनारी बायर, शिकारी, सोंगाडया अहला अलग अलग वेहलिन तेरा नकला करतलू अेने माणहह आहाळ तला.

य खेलावणेन काम ओयाफसल फसा घरधणियानि दुय बुकडा अेने दुय कुकडा मारतला. उपर उजू दिहरा माणहे लावला बुकडा-कुकडा मारीन तिंदर कालज काडीन पापडे कुदरी, खुपर ऐठ्ठा करीन आग्ठीम नाखतला. एक बाटली हुरु लावतला. आखाहा हुरु अेने प्रसाद आपतला.

प्रसाद वाटीन ओयाफसल आखा जण डाल्याहाते जातला. डाल्या काडतला. च्या घरहाते लावतला. बुडवु

अेने धरधणी डाल्याहा नेवता नाखीन वधावतला अलता तिनूहू नाखणेहे लिजातला. य कन्नेवले होंदारे कुवली हिराग दिही आवतलू. ओगल डुलवाला फसल माणेहे अेने डाल्या लेता नाचता गावता जातला. एक कुकडी एक बाटली हुरु एक टुपलीम उडदीन पापडे, एक टुपलिन कुदरी, लेता जातला. नदीम डाल्या नाखणेन पेल एक कुकडी मारतला. यी डुलवालाहा आपतला, कुदरी अेने पापडे पलाहन पानपर मेलिन नाखतला.तेरु प्रसाद हुराहाते वाटतला.डाल्या नदीम नाखतला. फसा नाचता गावता आवतला

घर आवीन आखा जाण मांल्ला बुकडा, कुकडा बुंजीन मांहकरीन साफ करतला. अलता तिंदरा भाग करतला. आखा भेट लावला कुकडा अेने बुकडान एक भाग बुडवान एक भाग घरधणीन, एक भाग लावणारन, एक भाग खांब (खुटा) अेने पाटला बणावनारान, बुकडान, कुकडान मुंड बुडवा अेने घरधनीन भाग करतला. बाकी मांहां आवला पावणाहा आपतला. च्या माणहे माहां घरबी लिजातला.

य भाग पाडीन ओया च्य रांदणेन कामन सुरुवात करतला. कोदरान कुदरी अेने माहां आखा खाणेहे आपतला. य खाणेन हांजू वेलेहुज चालतला.

रांदणेन चालू रयतल तेवी पिठोरा न घुडाहा चंदी खाणेहे आपतला. यी विधि डाखरीखेर देखी जेवडीखेर तीनबी भितडाहा घुडाहा चंडी खावडावतला. आखानपेल एक माणूहू कौलाम आग्ठीलिन धुपदेतू ओगल जातलू. तेर फसल एक आयतलं हुपडाम मुन्या, दाल, उडदी, अेने चणा मेलनि चंदी लेतू जातलू. तिनाहाते हुपडाम राजा भोजान आथीही खावडावणेन करी वडन पाने अेने पुरान डुंनका मेलतला. हुपडाम बिलीमेलीन तिनाम दाणा अेने वाहणीन आयतु डुंनकू मेलतला. चंदी खावडणारु माणूहु आथम हुपड बुंदे-उपर आजूबाजु आलवतू घुडाहा चंदी आपतलू. तेर फसल उभरयलू माणूहू कळशीकरी न पाणीन धार धरतलू. तीनबी भितडान ओगलयी विधि पाच वारी करतला. तिनां फसल घुडाहा चंदी आपणारु माणूहू आखा पिठोरापर डाखऱ्या जेवडा जातू जायने पाचवारी मुवडान हुरु साटतला. यी विधि पूरी करीन हुपड घरन साजराम खुहपीन मेलतला. अेने पाच दिहीहूद होदारे हाजूय चंदी खावडावणेन विधि करतला.

य चंदी खावडावणेन विधि ओया फसल उगल्ल पांडी माती दाटणेन विधि करतला.चित्र काडनारा एक दुय जण नदीन टेक पर जायने उगल्ल कादव दाटीन आवतला.

वित्तरवारन (देवन दिहि) दिहि निते तिना फसल्ला दितवारन दिहि पिठोरा पर पापडे, तोरण, बुल्ला, लुगडा, निते दाठी तीनाहां 'अच्छाड' कोयतला. य अच्छाड पिठोराहा देखायहे अहली रीतीन बात्तला. तीनीहां एक वरीहीहुद बांधीन मेलतला.तिनाहा सुवणीवेले विधि करतला. यी विधिबी बुडवू करतलु. बुधवारन दिही यी विधि करतला. तीनाम पिठोरान पूजा करीन आखीरात गीते कोयतला. एक बुकडु अेने दुय तीन कुकडाहा मारतला. इना काममाय जास्ती करी होगायवालाहा नि कोयतला

पिठोरान काणी

इंदीराजाहा हात बणीह्या ओत्या. एकीन नाव काली कोयल एक दिही यी आंबानवाडीम वाचडा चान्नेहे गयली. तेवी कुंदूराजा तिनीहाते छिनाल कल्ल. तेरु एक पुन्य ओयलं. तिना पुन्यान नाव पिठोरा मेल्ल.

इंदीराजाहां भिंन काली कुयल पुन्याहां नदीम नाखीन आवली. इंदोराजान दुसरी बणीही. राणी काजल.तिनीही बाल बच्छ नि ओता यी नदीपर पाणी भन्नेहे गयली. तिनीहि आयतला पुन्यान रवणेन आवाज आवलु यी तीना पुन्याहा उचलीन घर लावली. तीनाहा रुइन, दुध पिवडावल तहलज वडन, पिपलन, अहला झाडन दुध पिवडावीन मोटु कल्लु.

पुन्य पिठोरा मोटू ओयू तेवी तिनाहा शाळाम हिकणेहे मेल्यू . तांबान वही. अेने चोंदिन लेखणी आपली खुप हिकीन घर आवलु. अलतू आईपाहा तीने फिन्नेन परवांगी मांगली फिरता पिरता च्यु कचमेक्रा (काश्मीर) पुच्च, कचमेरन राणी वेरीपर पाणी भरतली. पिठोरा एक बिलख दिन तेरु गलु फुडदेल्लू. तेवी यी हरप (शाप) दोल्लू की '' तार मामा तारू आखू भाग खाय जाहे '' पिठोरा मामाहा हुदणेहे निकल्यू धार इंदोर आखे हुदय पुण सापड्युनी. शेवटी होट कोल्यान तातेपर होरगम गयू. तिनाहा देखीन इंदीराजा घाबरीन उरकडाम लिकायनेबहलू ओतू. ये रयने पिठोरा तिना

हुदिंन काड्यू. मामा तीनाहा आर्ध भाग आपणेन कबूल कऱ्य.

पिठोरान वियाव ठरव्य. पुण तेरु बाप कुण, य कुणीज मुंदू नि ओतू. इंदीराजा आखा देवन मल भाल्ली. अने पिठोराहा तेरू बाप देखावणेहे कोयलं. तिने हल्ल कुदूराणाखेर आंगूल देखावडी (एक काणोन पिठोरा कुदुराजान नाक धरीन दाखाड अेहे कोयतला) तिनापर देख पिठोरान जवणारान नक्की ओयलं.अने तिनाहा काका पिठोरा करीन उलखणेहे लागला. तेरु पिठोरीहाते वियाव ओयलू.

पिठोरान पूजणेन दिही तेरा वियावन वरतीन अने वरातीम भाग लेणारान चित्र काडतला. इना हाते दाडीन जीवनमाय आहाना आवतला अहलं समान, जनवरे, जीव जंतून चित्रबी काडतला.

दाबन राजा

अरविंदसिंह वळवी

आपणा देशम पेल्लाज अलग अलग जागे खुप अहला आदिवासी भिल्ल राजा ओयला ओता. च्या राजा सती देवहारका ओता. तिनूह् देव मांनतला तिंदरी आपू पूजा करतला. इनू राजान इतिहास आपूह् वाचणेमाय नी जुळतल. तिबी आदिवासीन माणहन गीतम, काणीम सेहे. तेरा शोध लागाडीन लेखणू जुवे. च्या कुण ओता ? तिनू काय कल्ल ओत ? यो माहिती आखाहा. माणहहं मुंदू ओयणू जुवे. तिनांकरी दाबाराजा इनापर धुलीक काणी लेखणारू श्री अरविंदसिंह वळवी यू अक्राणी तालूकाम मोजरा गावमाय रयणारू से. यू पूणे वियापीठम राज्यशास्त्र विषयलीन एम.ए. कल्ल. इनाहा पावरी, देहवाली, माथवाडी भिल्ली भाषान मुंदू सेहे.

महाराष्ट्राम धुळे जिल्हाम अक्कलकुवा तालुकाम हातपुडा डुंगरन भागम दाब य गाव सेहे. च्य गाव तिनाभागम ओजारो वरहन पेलं जुन गाव सेहे अेहे मानतला. तिनाज हसे इना भागम देहवाली, मथवाडी, अेने मेवासी भिल्लन रूढीन मुखी ठिकाण से अेहे मांनतला.

अक्कलकुवा देखा मुलगी जाणेन रस्तापर हातपुडान खुप भाग चढीन य गाव लागतल. य गावन नी से. इना भागम खुप मोट डुंगरन भागन दाब य नांव से. यु भाग हातपुडान उचू भाग तह उनालांबी ये हेलू जागू रयतल से. चेरयने देवनदीन उगम से. तेर टेकपर एकहारक निंलगार रयतल. तह इना दाबह भिलीभाषाम हेलोदाब कोयतला.

आज देखा ओजारो वरहे ये आदिवासी भिल्ल राजान राज्य ओत. तिनूहू देहवाली भाषेम दाब्य राज अेहे कोयतला. तिना कालम दाबन राजहं कालोंदाब, हांबऱ्यदाब, वांदऱ्योदाब, अेने कोलदाब अहला भाग पावडा ओता. कोल दाब ये मुख्य राजगादी ओती. कोलदाबन राजाहां अेने तिना भागमाय दुहरा आदिवासी राजान मुखी राजा मांनतला. दाबन पालेखेर नोयरा पाटी, फेगुताखेर निंबाडीपाटी, बुडताखेर आंबूडापाटी, देहेखेर पेलाड पाटी निते मावचार पाटी यी आदिवासी राज्ये ओती. तिना आखा पाटीम अेक मुखी राजा ओता. नोयरा, आंबुडा, नींबाडी, देहवाली, मावची या तिना कालाम आदिवासी जातीन ओता. तिना तिना जातिम मुखी तिना तिना भागमाय देखरेख करतला ओता. इनू आखान मुखी दाबराजा ओतू. दाबन भागन इनू आखा राजान होमसु करीन दाबराजाहा निवाडतला ओता. दाबन आदिवासी राजायू राजन राजमंडळीन अडचणीपर वात कन्नेन करी दहरान दिही आखा राजान मल भरायतली ओती. यो मल खुप हजी मानायतली. दाबन राजमंडळी आखा मुखी तेदीही हजर रयणूज ओयतल. ओत मल भन्नेन एक मयनान पेल कोयणू ओयतलं. तिनान करी एक कुटवाल निवाडतला. तिनाहा वजीर यी पदवी ओती. घुडापर बठीन डुलकी बाजाळीन आखे दाबराजामाय फिरीन कोयतला. दाबन कुटवाल दोद्या वजीर यू एक नावन आखे गाजरयलू ओतू.

पेल कोया तिना हसे दाब राजाहां दाबन राजमुखी मंडळी अेने पंच माणहहं आखान होम सु करीन निवाडतला ओता. दाबन राजान कुटूंबान वंशान राजा नी रयतला. राजा जर लुसडा, प्रजाहा त्रास देतेहे, लुटमार करतेहे तेवी दाबन मुखी पंचान सल्लापर राजन गादी सुवणू ओयतलं. विना ठाकरन सुरू चिडगोवा यू माणहहं त्रास देणे लागलू ओतू. तहं मुखी कोलपासून निवड कल्ली. तिनाहा गादीपर बहावडा. यू दयाळू अेने हाजू ओतू.

दाबन या आदिवासी राजम दाबन मुखी राजान मदतीन करी राजमंजळी, राज प्रमुख, मुलकीन, एक सैन्यान पंच, अंजू, इंदरा हाती एकेक सल्लागार, एक कोठान मुखी, तिंदरा मुदतीन एकेक हाती अहली बातीन व्यवस्था ओती.

इना दाबराजम तारहामल, कोलपासू, नोखालदेव या नावन राजा ओता. तिनूहारकाज बाहागोऱ्या, अेने राजा कोठारी या बी नावन ओता. दाबन राजमंजलन सैन्यान अेने मुलखन पंच करीन राजाफांटा अेने विना (गाडा) ठाकर या ओता. दाबन राजाहा, कोठार मुखीही अेने पंचाहा इनू मंडलीही देव हारक मानतला ओता. च्या खुप हाजा अेने जुरवार अहला निवाडीन तिना तिना जागापर निवाडतला ओम. अहला या दाबन राजा ओयने गयला ओता. इनूमाय राजा फांटा अेने गाडा ठाकूर या लढाईम अेने मंम विद्याम खुप हिकता ओता. दाबन राजा चिडगोवा यू सरकू अेने जुराखू मास देणारू ओतू. य एक चिडान तज्ञ ओतू. तिनाहा चिडान भाषा समजतली. दाबन कोठार मुखी बाहागोऱ्या ऐरे प्रजापर लक्ष ओत. बारा वरहे पुरहे अतराक दाणा साठा करीन मेल्ला ओता. कालपवडू तेवीं कोठामायला दाणा आखा माणहहं बारा वरहे हुद वाटला ओता. च्या होरगयला तेवी घरमायला आखा दाणा वाटीन हारदेल्ला. शेवटी च्यू बी प्रजाहाते कांदमुलापर रयणेहे लागला ओतू. दाबन राजा कोलपासू यू आखा दाबमाय नावन राजा ओतू. काठीन आदिवासी राज तिनाहां देव मानीन नवीन आवणारा राजाहा गादीपर बहणेन पेल देवन स्थोपनम जायने मुर्तीन पूजा करीन गादीपर बहतला ओता. दाबन कुटवाल दोद्यावजीर यू एक खादाड नावन गाजरयलू ओतू.

देहवाली भागम गाजरयला अहला खुप माणहनं काणीम देखायतल. दाबन राजा तिनाभागम पेल्ला खेतन तज्ञ ओता. तिनाभागम खेतमाय पाकणार पीक य हातपुडान डुंगरम उगतल ओत. राय, बट्टी, उडदी, हाल अेने तिली य पाक तिना भागम रयणारा माणहे जंगलम देखा ऐट्टा करीन मेलतला ओता. एकदू वरीही काल पडे तेवी तिंदर खाणेन वापर करतला ओता. दाबन राजा देव नदीन टेकपर खेतन प्लॉट बणाविन मुलान जमिन तियार करीन जंगलमायल बट्टी, राय, वरी, उडदी, हाल इंदरा बीजा हुदीन च्या ऐकेक जागे वावीन मोट करतला. ओता. अहली जातीन जंगलम रयणारा दाणान पाक केहेक काडणू य प्रजाहा हिकावड ओत. अेने इनान करी तिनाहा तिना भागम माणहे देवन हसे मानतला ओता. अलग अलग तिवारम तेरा पाया पडतला ओता.

देहवाली भिल जुन्ली काणी अेने तिना भागामाय गाजला काण्या उली दिवाली अेने गीब या दाबराजान पुन्या ओता. तिंदर नावे देहवाली भिल्ल अेने दुहरा आदिवासी समाजबी तिवार करतला. दाबन राजान सुरू गाडा ठाकर तेरू जवायलू राजापांटा या भिल्लन खुप मोटा देवे मानतला. राजाफांटान राणी याहा मोगी अेने याहा पांढर यी भिल्लन कुलदेवता सेहे.

दाबन राजम अेने अलग अलग भागम जाती पंचायत सेतीही. दाबन राजम राजा ओहेतेबी पंचान सल्लान कारभार चालतला ओता. भांनगड्या तंटू मुवणेनकरी राजा न्याय निवाडन करी पंचाहा बहाळीन पंचू अलग अलग बातीन अलग अलग हाजला सल्ला आपतला ओता. राजान राजकारभारन मदत करतला ओता.

ओरसंग नदीन लाटाहाते चांदजुनीम

गणेश देवी

मी तेजगडम पेल्लूज गयलू. तेवी भाषा केंद्रान विचार नवीनंजे ओती. आदिवासीन रूढीन अभ्यास कन्नेनकरी आदिवासी भागमाय एकदी जागे जागू जुळहे, अहलू हेतू ओतू. तेजगड देखल. चेन कोराजू डुंगर, करकर झाडे, हाजा स्वभावन अेने मदत करहत अहली ग्रामपंचायत, य आख पसन पवड. भाषा केंद्रान जागू तेजगड्म नक्की कन्नेन आवल. इना कामहं दुय तीन वरहे ओया. इना कालावधीम, तेजगडन आहन देखणेन संधी जुवडी.

'बाबो पिठोरो' य राठवा आदिवासीन देवन बद्दल पेल होंबलीन ओतू. उचकाहुद एक दिही, तेजगडम दुय घरम पिठोरा देवन मुरता देखणेहे जुवडां. तिना घरम एक हिकलू जुवान मिलायलू. तेर नाव नगीन. अलता नगीन अेने तेरा हाती मेहे हाते तेजगड अेने आजूबाजू भागम फिन्नेहे लागला. कोराजू डुंगरपर पेल्ला कालमायला गुहा सेताहां. तिनाम मायबारथे ओजारो वरहनपेलं रंगवला घुडान मुरता सेताहां. लुडान रजळी करीन रंगवला दगडान मुरता आजबी ताजाज लागत्तला. डुंगरन माथापर तेराव्या वरहम राणी तेजलन बांदलू किल्लान बितडासे. चे मायबारथे पेल्ला कालम राजधानीन निशाणी सेहें. ऐवीं तिनापर देख पेलं हाजली रूढी नांद्येहे अहल य उघड देखआयतल. नगीन घरमाय रंगला पिठोरान मुर्त्याम या आखे हाजलं, बिहल्ला कालम निशाणी उमटली देखआयतली. तिनाम खुप मुर्ताम एक पेल्लं अेने मोटी रूढीन रूप बालता आवतलं. पिठोरान पायहाते दाबायने बोहला दुय वाद्ये रयतला. तिनापर आदिवासीन इतिहास ज्यू उंडेरयेने बालहे तिनाहा बंगलाड नाखतल. दुबराहां अहलं लागतल. आदिवासी समाज तेवीं फसल रयलू इतिहासन नाश ओयलू लागतलं.

खुपवारी हयरन रस्तापर फिन्नेवेले आदिवासी कुटूंम चालता आवतला-जातला देखायतला. मोलं मजूरीन करी हयरम आवला. निबुलता चालणारा, हयरमायला माणहे तिनूदेखीन सेटा रयतला. सिरकारन कचरीम, दवाखानाम, पुलीस कचरीम तिनूहू निश वागाडतला. ऐठा मानतला. वर्तमान पेपरम, सिनिमा, टेलिव्हिजनमाय आदिवासीन चित्र य देखावणेहे पुरतज रयतलं..तिंदरा भावना, तिंदर स्वभिमान अेने खुप जुन्नू इतिहासन इंदरू जागू नि रयतलू. आदिवासीन देव, तिवार, सोंग, रंगरंगन लुगडा, किज्या गलहण, दागिन, घेर, दंधुल बिलखा या आख हयरमायला माणहन करी समानन संग्रहालय अेने शोभान करी बोरवणेम आवतलं. एक आदिवासी देवी ऐवीन जीवनपर पवडी आंधल श्रद्धाळ पणा, अेने अज्ञानी आंधारान सावलू अहलू विचार आखे वेरायलं से. अहला विचारे तह समाजन तिंत्रिकी शक्तीन अगल, बिचारू आदिवासीन आथन. बुरहे रतलू.नि ते काय?

इतिहासन एक नियम से. जीना समाजपाहा उद्योगन कामन बुद्धी सेतीही. च्यू समाज इतिहास लेखणेपर कब्ज करतलू. अेने दुहरा समाजन इतिहास थुडूथुडू नष्ट ओयतलं. आज भारतमाय आदिवासीन इतिहास अहलीज जातीन सपाट कल्ल देखायतलू. च्या कुण सेताहा. च्या कतराक जुनासे. तिंदर भारतमाय रूढीन काय जागू से. या आखा प्रश्नापर विचारवंता मुयबंद कन्नेन ठरवलं से. तिनां करी आदिवासी तेवी देशम प्रगतीन मोटी यात्राम चुकीन शेवटी रयलू पायू अहे अहल आभास तियार करीन ग यल से.

पुण अहली स्थिती तेवीं खरोखर इनान उलट से. आदिवासी रूढी भारतमाय आखादेखी जुन्नी अेने हाजी रूढी से. दिहरा आवीन खुप चक्रे फिरवला. तिबी ची रूढी तिनूमाय सारमायीनाहां/सेटी गयी नाहां. खुप अडचणीम देखी आदिवासी यी रूढी जतीन मेल्ली. तेवी खर अर्थाम भारतम आख स्वतंत्रमाय रयली यी रूढी से.

आर्य अेने तेरफसल भारतमाय माणहे जमिन कसणेहे लागला. देखता देखता तिनू जमिनीन पाकेपर बाजार तियार कन्ना. निसर्गापर लेणे देणेन खेल ओयलू. तिनान फसल जातीन व्यवस्था तियार करीन कष्टान बद्दल एक वेचणेमाय कन्ना. इनाम देखू अहलू समाज तियार ओयला. तेर धड नी संबंध, निसगी हाते नि माणहहाते, इनाहा उपरदेख रूढीन नाव मेल्ला.

आदिवासी निसर्ग अेने माणहे या दुयन प्रेम सांभालीन से. खेत कन्नू ते पेटपुरत. तिनाम 'फायदू' जुडहे करीन नाहा. काम करे शिवाय जीवणेहे हाज नी पाक स्वतान करी नी. आखान करी रयतल. च्य वाटीन लेणू जुवे. य आखा आदिवासीही आजबी समजतलं च्यज तेर धर्म से. तह च्यू खेतन, झाडन, इंदर आजबी पूजा करतला. इना उलट मोटा समाज खेत, बियाण, झाडे य आख वेचतला. अतरज काय पुण देवन मुरर्ता वेचाता लेतला. माणेह स्वतःह वेचायतला, अेने दुहराबी वेचाता लेतला.

आदिवासीम रांडेन दुंधू निंमदे, हुंडालेणेन नवली बातीन येवी तिनूम आवणे लागली से. ची दुहरा समाजहं देखीन पेल देज नी लेता देता आदिवासीम वियावे ओयतला. ऐवीं आख बदलतं चालेहें. पंचमहालन मारा आदिवासी दस्तान ऐवीं वियावन करी २०,००० निते ३०,००० ओजार रूपया मोजणू ओयतल. च्या हाते निंमदे. तेवीं कर्ज काढणू ओयतलं. कर्ज फेड कन्नेकरी बडोदा, भरपूच, सुरत हारका सेटा सेटा हयरम बांधकामन दुंधूकन्नेहें. तीन चार वरहें राबणू ओयतलं.

उगणीही व्या शतकम हुद आदिवासीन जमिनीपर आपण मालकीन हक्क लेखाय नी ओतं. इंग्रजन राजवटीम जमू भन्नेनकरी आखी जमिन मोजणेम आवली. आदिवासीन जमिनीपर जिनाहां जमू भराय नी. आपता आव्य नी. तिनूहुं बळकावला. तिनूहु जमिनीम खेते कन्नेन बदल आदिवीसी खुप पिढ्या बांधला मजऱ्या कन्नेम आवला. सिरकाऱ्या नोटीचा काढलां. आदिवासी कोयतला पुण मी ते यी जमिन चांद, दिही तियार ओयला तेवी देखा करतला. सिरकार कोयतलं तोहपर कामद सेहे? ''च्य ते सावकारपाहां से.'' आदिवीसीही निहाजी जमिनी खेर ढकली देल्ला.

जुन्नला कालमदेख आदिवासीही जंगलन मुंदू ओतू. काल्ला झाडन फायदू काल्ला दुखहं कन्नू. कतरा वरहे हुद तिना झाडहं ठावणू तिनाहाते काय बुन्नू, तेर काय होंवन्नू, य आख तिनाहां मुंदू ओतू, इंग्रज आव्या, जंगलन सपाटी करी. इंग्रजहं सैन्य लावणेन - लिजाणेन कन्नू ओत. तिंदरा दारू गोळा, तिंदरा अथ्योर, वेलबालीन सुरतदेखा कलकत्ताहां पुचावणू ओत. इंग्रज देरव्य की रेल्वेन रूळ नाखणू तेवी तिना बुदे घान्नेहे लाकडान पाटडा लागहत. तिनू आदिवासीही हुकूम सुवडू. आदिवासी इंग्रजहउत्तर दंधूल बिलखाम आपलं. अहल होव वरहे लढायी चाल्ली. पूण ताहां भारतमायला व्यापारी वृत्तीन माणहे इंग्रजहं जाय.ने मिलायला ओता. बिचारा आदिवासी ऐखला पवडा. शेवटी तिनूबी इंग्रजन कोयल मान्य कन्नू ओयलं. इंग्रज आदिवासीन जंगलपर आपण हक्क लेखल. तिंदराज कष्टामाय जंगल तुवणेन ओयलं आगगाडीन रूळ भारतंम आखे फिन्नेहे लागला. आदिवासीन साल आपणारा झाडे कमी ओयला. तिंदर खादं खराब बवडू.

दुंधूल बिलखा ऐवी नुस्त पूजणेन समान बवडं. इंग्रज अधिकारीही रोंडे करीन शिकारीन परवांगी जुवडी. आदिवासीही होहल्या, गुटाल मारेतेबी शिक्षा ओयणेहे लागली. आज य आख परिणाम तेवी भारतमायला इग्यार कोटी आदिवासी प्रजामाय हात अेने आठ कोटी प्रजा नुस्त मुकाय. वरी, नांगली खायने दिहे काडणू ओयतलं. थुलीक प्रजा कुपोषणाम मरताहां.

पेलं देखाज आदिवासी बुद्धी, हुशार, तिनूहू शेकडा-ओजार गीते, काण्या मुयम रयतला. तिनू गीतंम, काण्यांम तिंदरू इतिहास से. तिनूहू आखज मुंदू ओतू. च्य तिनाहा ओर से. राम वनवासम का रयने केहेक गयलू. अशोकन काय संबंध ओत. राणाप्रतापह तिनू काय मदत कल्ली. इंग्रज तिनूहू केहेक घाबरतता य आख पुण स्वतंत्र भारतम (स्वतान राजम) आदिवासीन भाषांपर संकट आवलं. तिंदरा जंगल, जमिन, साल खाणेन, जनवरे, य आख काडलेद्य अेनेतिंदरी भाषाबी काडणेन ठरवलं. सिरकारन निर्णय लेदलं की राजहाज चालावणू तेवीं अतरा आखा भाषा जिंवतला मेलीन चालन्यं नी. काढता आवतह ततरा भाषा मारीन नाखणेन विचार नक्की ओयलू. देश स्वतंत्र ओयलू. तेवीं एक ओजार पाच होव देखा जास्ती भाषा माणहे बुलतला. तिनाम देखा फक्त पनर भाषाहा सिरकार मान्य कल्ल. तिनाफसल थुलाक माणहे खुप हट्ट्‌ कल्ल. तहं उंजू तीन भाषाहा तिनाम सारमली. सिरकारन शाळा, कॉलेजम जुडणारी भाषाहा सबसिडी फक्त

ततराज भाषाहां जुळहत अहलं ठरवलं. वीही वरहम या दुहरी भाषाम देखा एक ओजार तीनहोव पंचाहा भाषा नष्ट ओयला. च्या बुन्नारा दुय पाच जणेज रयला. १९७१ इने वरहे सिरकार मान्य भाषा तिंदरू आकडू तिन वीहीन दह पर आवला से. आवता वीही पचीही वरहम च्याबी आरतायहत. या आखा मारदेल्ला भाषा आदिवासीनजे सेहे.

भाषा नि ओये तेवी तिना भाषाम साठवीन मेल्ला गीते, काण्या केहेक रयहत. तिनूहू आपणी रूढीन जतन केहेक रयहे. थुली थुली आदिवासीन पेल देखी चालती आवली मुयेकरीन बुन्नारामायने इतिहास, विज्ञान य पेल्ल बयर ओयतं जातलं से. ची तहलीज रयणू जुवे तहं सिरकार अेने भारतमायला दुहरा समाज प्रयत्न करताहा. आदिवासीन बुलीन खचीकरण कन्नाराहा इना दंधाहा प्रगति अेहे नाव मेल्ल से. यी प्रगती के अधोगती ?

गया ७०-८० वरहम भारतम आखे कारखाना आव्या. तिना फसल हयर ओयं. हयरम धुवाणू अेने धुलं. कारखानान हयरम पाणी, हवा खराब ओयं सुरूवातीज हयरमायला माणहहं कारखान गवल ओत. चे नोकऱ्या कन्नेहें तिनूहू हाजं लागलं. चे नोकऱ्या कन्नारा तियार ओयणू जुवे इनानकरी हयरम शिक्षण पद्धती बाणावली ओती. चेन खराब वातावरणमाय मांदला पवणारांन करी येन डॉक्टरन शिक्षण बणावलं ओत. पुण थुल थुल आकर्षण ओत. च्य कमी ओयत जायेहें. ऐवीं आखा हयरम कारखाना उठावणेन वातावरण से.

ऐवीं हयरमायला माणहहं कारखानान लाभ जुवे अेहेनी. फक्त तिनूहू हाजी हवा अेने पाणी जुवेसे. तिनान करी ऐवी आखा कारखाना आदिवासीन भागमाय ढंकली देणेन प्रयत्न चालू सेहे. थुलांक कारखाना पेल देखाज आदिवासीन भागमाय धरतीमायलू खजिनू काढणेन तियार ओयला ओता. मध्यप्रदेशम अेने बिहारमाय आदिवासी तिनाम हमालीन काम कन्नेहे लेतला ओता. तिंदरा बायरा चे रांडेन दुंधाम गुंती देल्ला ओता. एवी रयला भागमबी यीज परिस्थिति आपणेन पाली सेहे.

तेवी जंगल, जमीन, भाषा, गमाविन बहला आदिवासी ऐवीं तिंदरी हवा अेने पाणी बी गमाविन बठहतं. तिना नवीन कारखानाम अधिकारीन आखा जागा दिहरादेशम देखा आवहतं. तिने दिहरादेशम हिंकला भारतवालाहां जुडहतं. मात्र शिपाईन कामे आदिवासी रयण्या.

जिनूहू विमुक्त जनजाति नाव मेल्ल से, च्या आदिवासीन परिस्थिति खुप कठीण से. ज्या इंग्रजह विरोध कल्लू ओता. च्या आखाहां इंग्रजांनी गुन्हेगार जमाती अेहे नाव मेल्ल. १९५२ सालम भारत सिरकार तिनूहू सुडवला. तिनाम भामटे, टकरी, छारा, मध्यप्रदेशमायला भिल्ल, कुंजार, वडार अहला थुला थुला दुय होव जाती सेहे. तिनूहू ऐवीं खेतन ज्ञाननी. शिक्षण अेने तिंनाम जुवणारू दुंधू निंमदे. पुलीसन तिनूहू खुप त्रास ओयतलू. पुलीस तिनूहू चुरी कन्नेहें, हुरू बणावणेहे लागाडतला. अेने फसल तिनूपर शिक्षा भरीन उपल्ला मोटला जागा पटकावतला. पुलीस कुठडीम तिनूपर अेने जास्ती करीन तिंदरा बायरापर ज्य त्रास ओयतला, तिनापर बुन्नेहें शरम लागतली.

पूण इना आखी जातीन जबाबदार कुण ? य सिरकारन पैयहा माय देख प्रश्न नि सुटण्य से. यी परिस्थिति बदन्नी निंमदे. आदिवासीन इग्यार कोटी प्रजा अेने विमुक्तांन सवकोटी या आखा हतर कोटी माणहहं सिरकार पैयहा आपण्य तिबी कतरांक?पेलूज भारतन सिरकार कर्जबाजाऱ्या बवडा से. दिहीरा राजम देखा खुप कर्ज काढींन जेमतेम च्या राजकारभार चालाडतला से. शिवाय जुव्वतला तिनू पैयहांम देखा मोटू हिस्सू सिरकाऱ्या अधिकाऱ्या न खिसाम जातला. आदिवासीही साध सायकल पुरता कर्ज्जानकरी ५०, ६० टक्का लाच आपणू ओयतलं. तेवी आथम आवतला. इनू पैयहाम आदिवासीन हाजू ओय नी शकतलं य उघड से.

तिनाज हसे मोटू समाज अेने आदिवासी इनूम ज्यू मिलाव ओयलू से. तिनाम न्याय आदिवासीन बाजू निओय शक्य. तेवी मोठ्ठा समाजपाहा जळणेन बुद्धी से. विमाने आगगाड्या, गणकयंत्रे अेनें. अेने रसायने, साल य आखाहा मांनेन करी मोटा समाजपाहा सेत हं.

आदिवासीपर नि धड, नि जमिन, नि जंगल, निअधिकार से. अतरज काय तिंदरी भाषा आज कुण समजीन लेणेहे. तियार निंमदे, यी परिस्थिति बदन्नू ओयहें. आदिवासी दुहरा समाजन शास्त्रे अेने अथ्यारे समजीन लेणेन जरूरी से. पुण तिनाहातेज स्वतान रूढी निसर्ग अेने माणहे इनू बद्दल प्रेम जपीन मेन्नेहे जरूरी से. आदिवासीन स्वतान विचार कन्नेन प्रथा से. या तेर मुख्य अथ्यार से. तिनान करी भाषा य ऐकूज वात से. भारतमायला आखा आदिवासी बायरा-

माटी स्वतान भाषा जपिन मेंनेन य ऐवीं एकूज धर्म मानणू जुवें. च्य कऱ्यं नि तेवीं आपणा पेंल्ला डाया आपूहू माप नि करंत. पेल्ला कालम च्या जंगलन राजा ओता. आदिवासीन ऐवीन पिढी दुहरान गुलाम ओयणेहे तिनूहू गवण्य नी.

हाज ओयं भारतंम आदिवासीनकरी नवलू कायदू आवेहे. तिना कायदान मुख्य मुद्दा ढोल इना अंकाम छापल सेहे. च्यू कायदू समजहंत तेवीं हाजं ओयलं अहल लागेहें. इनानकरी मेहनत कन्नू. आपणा आखान काम सेहें. इतिहासन आपण य शेवटली संधी सेहे. तेरू हाजू फायदू कन्नेन गरज से.

आपूमाय देखा ज्या हिकला सेताहां तिनूहूमारी प्रार्थना :

जंगल गय, राज गय, साल गय, जनावरे गया, ऐवी आपणी भाषा, पाणी,हवा सांभालू. निते च्यबी जाहे. आदिवासीन रूढीन अभिमान बाळगू. निते ची जास्ती दिही टिकणी निंमदे दुहरा समाजन दुहरा भागन नक्कल कन्नेमाय वायाजाणेहे जुण देता. आपणी खानदानीराखजू. ची रयहे तेवीं अंजूबी इतिहासहं नवीन वलन्नेहे हाज ओयहे.

गया वरीही नगीन राठवा अेने मनीषा वरीया इनू तेजगडन गीते, य गीतन पुसतक काढलं तेर प्रकाशन ओयलं तेवी छोटाउदेपूरन मतदार संधान खाजदार श्री नारणभाई राठवा, आमदार श्री सुखरामभाई राठवा, मराठीमाय लेखक श्री लक्ष्मण गायकवाड अेने श्री लक्ष्मण माने या हजर ओता. तेजगडन दुय तीन ओजार माणहे आवला ओता. तिना फसल जेतार जेतार विद्यार्थी अेने दुहरा माणहे तेजगडहं भेट देणेहे आवतला तिनूहू मनीषा अेने नगीन या तिनूहू गीते हिकावडा. ओरसंगन टेकपर या गीत खुप वरहे देखा गावतता. राणी काजल बी इनामाय कतराक तिबी गीते होंबलेहे. राणी तेजलन राजम तिवारन दिही इंदरा नांद ओयतहंत. ऐवी या पुसत्कमाय गीते कायम ओयला सेताहां. ओरसंगन टेकपर इंदरं नांद वारंवार आवहत. या पुनवेन राती राठवा आदिवासीन टिमली नाच अेने गीते गावहंत तेवीं आपणा जंगलन राजा पेल्ला ओता, च्या आंनदमाय बालहत-थुलाक तेबी आपणी भाषा, नाच, गीते, टिकीन सेताहां अेहे लागहे. तिंदर ओरसंगन लाटाहाते चांदन जुनीमाय वयता रयहत. य भाषा केंद्रान हिवण से.
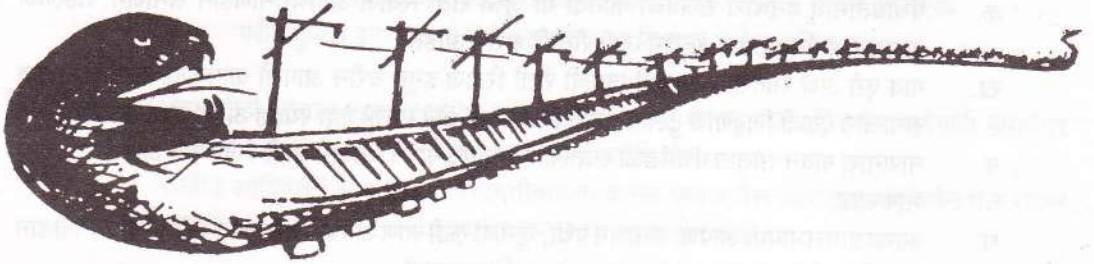
भारत सिरकारपर देखू प्रचार करीन आवरोयहू आदिवासीन करता नवीन कायदू

संकलित

१९९६ न कायदू नंबर चालीही (४०), यु आदिवासी ग्राम पंचायती मायला अधिकारन बद्दल से. यु कायदू लोकसभामाय मंजूरी जुळ्यू तेवीन दुय वरहोन कालावधीमाय नारनारा राजमाय मान्य कन्नेन करता लिमुकल्ल ओत. १९९८ पुहान मयने वीनचार इने तारेखे (इने दिहे) यू कायदू भारतमायला आखा आदिवासी भागह लागू ओयण्यू से.

१. **कायदान नांव :** पंचायतीकरता मुद्द (पंचायतीन हक्क)

२. **व्याख्या :** इना कायदाम वापल्ला राखीव आदिवासी भाग य राजघटनान कलम दुय होव चालीन चारमायलू भाग एक माय वापल्लू से.

३. राजघटनेमाय नववा भागमाय ग्राम पंचायती बद्दल ज्या विसार आपलो से. च्या आखा या नवीन काजदापर देखा राखीव आदिवासी भागह लागू पडहोत. पुण राजोपल्ला पंचमंडळी राजघटनाम नववा कायदाम अधिकार आपला. तिबी इनू कायदाम च्या बद्दल कर नि सेकला ओता. ओहला कायदा बुदे आप्याहां.

क. पंचायतीमाय बनणारा राजपल्ला कायदा या जुन्नी रीती रिवाज आपणा माणहोम समाजम. तहलाज आखान धर्मामा, उठणे बठणेन जुनी रीतीहि धरीन ओहत.

ख. गाव एरो अर्थ सादसोप आपली जुनल्ली रीती रिवाज इनूहू धरीन आपणो कामकाज साभांन्नारा एक समाजोन एकदी जिवणारी टुलीन वहती निते वहती अेने माणहे ऐङ्गा रयतह अहल लेता आवहे.

ग. नारानारा गावन सोतान पंचमंडळी रयतली. तिनामाय गावंन मतदान यादीम जेर नाव ओहतं तिंदरूज भाग रयहे.

घ. आखा ग्रामसभामाय आपणा समाजन प्रथा, जुनल्ली रूढी जाण आखान मालमत्तान अेने न्याय निवाडान जुन्नली बातीन सांभालनू अेने जतन कन्नेन अधिकार रयहे.

च. समाजन अेने मालमत्तान विकासन करी काल्लाबी योजना रयी ची प्रकल्प निते ग्रामपंचायती लेहे. च्या आथम लेणेन ओगल ग्रामसभान संमती लेणू ओयेहे.

छ. उपल्ला इ माय कोयाहसे या कामे हस्करीन कन्नेन करता ग्रामपंचायतीही ग्रामसभापर देखो मंजूरी मागणू ओयहे.

ज. घटनेन नव्वा कलम सारख राखीव आदिवासी भागमाय राखीव जागा आपहोंत तिनू आखाहा ग्रामपंचायत माय राखीव जागान प्रमाण या तिनू पंचायत भागम आवनारा अलग अलग समाजन नारनार प्रमाण ऐङ्ग रयहे. पुण अनुसूचित जमातीन राखीव जागा या आखा जागाम आर्धा देखा कमी नि रये. तहलाज अलग

भागम पंचायतन डायलान जागा यी अनुसूचित जमातीन करता रयहे.

झ. पंचायतीमाय जिनूहू अधिकार नि जुड्य ओहला माणहह राजन सिरकार भागभागन निते जिल्हामाय अेने पंचायतीम निवड कर सकहे. पुण अहल जातीन निववडा सभासदन आकडा पंचायतीमाय निवडीन आव्याहा च्या एक हवोमाय दोह य प्रमाण रयहोत.

ट. विकास कामन करी जमिन लेणेनपेल अेने ओहला विकास कामन वहतीन पेल. तिना भागपर ग्रामसभा निते पंचायत समितीन विचारपूस करहे. विकास कामन राखीव आदिवासी भागमाय तिनाहसे कामन सुरूवात राजन भागपर देखच करहोत.

ठ. राखीव आदिवासी भागमाय स्राध पाणीन आराखडान सांभान्नेन काम तिना पातळीवर पंचायतीही होपहोत.

ड. राखीव आदिवासी भागोमायल खिजीने काडणेन अेने लिलाप कन्नेन अधिकार सवलती आपणेन पेल परवानगी ग्रामपंचायती निते ग्रामसभान ज्य कोयहत तेरू विचार करीन ओयहे.

ढ. राखीव आदिवासी भागमाय ज्य खजानासे तेरू अधिकार लिलाव कन्नेन करता सवलत आपणेन पेल ग्रामपंचायत निते ग्रामसभान ज्य कोयणेन से तेरू विचार कन्नू पडहे.

त. राखीव आदिवासी भागमायली ग्रामपंचायत जी रयहे तिनी सोतान कारभार कन्नेन अधिकार से. तिनाहा ओहलू अधिकार, सत्ता आपणेन पेल ग्रामपंचायत निते ग्रामसभाहा थुडाक अधिकार जुळहोत अेरी राज्य सिरकारह कालजी रयहे. च्या ओहला,

१. झिंगन समान वेचणेन निते वापन्नेन बद्दल नियम कन्नेन ऐवी तिनापर बंदी धान्नेन अधिकार
२. आजू बाजून झाडपर खाजगी अधिकार
३. राखीव आदिवासी भागोमायली जमिन (खेते) आपणेन ओहला ज्या प्रकार सेताहा तिनूपर कारवाई कन्नेन अधिकार
४. राखीव आदिवासी भागमाय होवकारी ओहला दुंधापर बाल्लनेन अधिकार
५. काल्लाबी नावन दुंधान व्यवस्था कन्नेन अधिकार
६. समाजन भागमाय काम कन्नारा काल्लाबी संस्था रयहोत तिनूपर बान्नेन अधिकार
७. गरीब दुबला इनुन करता ज्यो खाजनो रयहे तिनापर बान्नेन अधिकार

थ. पंचायतीही सोतान कारभार कन्नेन राजनभागोपल्यू ज्यु कायदू रयहे. तिनामाय ओगल्ली पायरीपर पंचायतीन निते ग्रामसभान अधिकारन सत्ता रद्द कर नि सेके.

द. राखीव आदिवासी भाग जिल्हा पंचायतीमायला कामन प्रमाण तेरू आराखडू बणावणेन पेल राजन भागपर घटनान कायदू सवमाय ज्यू कोयल से च्य सांभालीन रयहे.

४. **राखीव आदिवासी भागमायला पंचायतीन कायदान अगल्ला दिहे :** उपल्ला कायदा - कामोमाय लावणेनपेल या ज्या अटी सेताहं या राजघटनान नियमाप्रमाणे भारतन राष्ट्रपतीपर देख मान्य ओयणू जुवे. तिनान फसल अगल्ला दिहोमाय भारतन लोकसभामाय राखीव आदिवासी भागन बद्दल नवीन कायदू नाहा काटता ताहा लगण या आखा अटी ताबाम रयहोत. राष्ट्रपतीपर देखो मान्य ओयणेन दिहे देखो ज्या सेताहा च्या आखा ग्रामपंचायतीही यु कायदू लागू रयहे. तिनान फसल एकदा राजमाय राजन सिरकार पंचायतीमाय अदल बदल करहे. तेबी तिने पंचायत भागमाय यु कायदू रयहे. ऐरो अर्थ पुहान मयनाम वीन चार तारखे १९९८ माय भारतोमायला आखा राजम ज्यू भाग राखीव आदिवासी भाग करीन से. तिना भागम आदिवासीन सोतान कारभार रयहे. तिनान फसल घटनान नव्या नियमोमाय लोकसभान परवानगी जुळ्यशिवाय यु कारभार राजनसिरकार काय पुण कुणबी सांडाण नि सेके.

पान (उंडी)

सुभाष पावरा

आखा समाजमाय पाननकाम अलग अलग पद्धतीन करतला. तिनाहसे जी जी रुढी, प्रथा ओयतली च्या समाजन श्रद्धापर आधारित सेहे. पावरा समाजम अजूनबी पेल्ला माणहन प्रथेहसे पानन काम करता आव्या. पानन काम य पावरा समाजम खर्चान बाब सेहे. तिनामुळे मयत ओयानंतर काही माणहे बारव्या दिही पानन काम करतला. काही माणहे घरन पैयहान परिस्थिती अेने काही अडचणी, मुकलादिही, हंगाम निते गावमाय अडीअडचणी बालीन काम ठरवितला.

इना कार्यक्रमान जास्ती करीन दितवार युज दिही निवाडतला. काल्लेबी दितवारन दिही राती मांदल (एक प्रकारन ढोल) वाजान आवाज आव्यू की समजीजाणू आज काहरीतीबी पानन काम से. अहला काममाय गावमायला माणहे खुप मदत करतला. लाकडा लावणू, बासने हुदणू, पाणी भन्नू, रांदणू, गावोगाव फिरीन कोयणेहे जाणू, आवला माणहह खाणे आपणू अहला एक ना खुप काम गावकऱ्यान खुप मदत रयतली. गावमाय पानन काम काल्लीबी समाजन ओहे आखासमाजन माणहे कोयाप्रमाणे प्रमाणिकपणे काम करतला.जवायलूबी मनपासून काम करतलू. बिडया वाटणेहे, चहा मेंन्ने, पाणी भन्नेहे, लाकडा फुवणेहे अहला अलग अलग काममाय जवायलू अगल ओयतलू. इनामुळे घरमायला माणहह कामन जास्ती बोजू नी पडतलू.

पानन (उंडीन) दिही, वार ठरवतला. एक दुय दिहनपेल बाजार करतला. नातामायला, होगायवालाहा, दोस्तीमंडळीही निरोप आपतला इना काममाय आखी जागे हुरान वापर करतला. तिनान करी हुरू बणावतला. पापडे बणावतला. घर निपतला. अेने इतर कामे करतला.

उंडीन दिही हांजपर पाच साणा लागाडीन रूखडू तियार करतला. रूखडू चालीन मेलतला. गावमायला, होगायवाला हांजू ऐठ्ठा जमतला. वाजा वालाहा हात्तला. दिही बुडेन वेले पूजणारा माणहे घरमाय ऐके कुपरे रुखडान ढिग करीन तिनापर थाली फिरवीन गोल तियार करतला. तिनाहाज 'उंडी' कोयतला. तेदिही रोडायल बायर रांदतल. रांदल कुदरीन बासन, पापड गुल्ल पदार्थ, बिंडी, बांग, एका कपोम हुरू, चहा अहल उंडीपर मेलतला. थुलक बाजू मेलतला. पूजणारू अेने दुय चार माणहे उंडी हाते बठीन उलकीम हुरू काढीन टिप टिप नाखतला. मयतन नाव लेतला. अेने तांब्यामदेखू हुरू काढीन वडाय करतला . उंडीही खिवडयाकरीन डाकतला. तिना ठिकाणी कुड्यान दिवू लागाडीन मेलतला. घरमायला बायरा माटी बारथे जाईन बोहतला. एक दुय तासफसल घरमाय आवतला. बायरा-माणहे रडतला. खिवड्य उघाडीन बालतला. चे हुरान टिप पाडतला. मेल्ल खाण, हुरू अेने इतर मयत माणूहू खाद्य की नी य बालतला. उंडीपर डाग पड्य की नाहा य बालतला. तिनापर आयतला पुऱ्यान पायहारकी निशाणी देखायतली तेवीं माणहन जन्माम आवलू ओहे. किडा - जनावरन निशाणीसारखी ओहे तेवी जनावरन जन्मान गयेहे, रांदल खाण खादेहे तेवी मयतन जीव फिरतलू अहल अलग अलग कल्पना करतला.

मांदल अेने इतर वाज वाजाळतला. आखा जमला माणहे घरम निते बारथे खोलीम ऐठ्ठा बोहतला.थुलाक होगायवाला हुरू भेट लावला रयतला. ची एक जागे मेलीन टिप पाडीन पूजा करतला. उलकीम निते कपम हुरू काढीन गावमाय अेने इतर गावन नाव पुकारीन वडाय करतला. तिना तिना गावमायने माणहे आवीन कपमायलू हुरू धरतला. अेने टिप पाडीन आखा मंडळी राम राम रे अेहे कोयतला अेने हुरू पितला. हुरू भेट लावणारांहाबी नाव पुकारीन एक कप

हुरू आपतला. ओलता आखा जमला मंडळीही चहा निते हुरू वाटतला. तिना जागे बोहणारा कुण काणी कोयतलू तर कुण वातू करतला. अहलाज बोठीन रात काढतला. ऐवी थुलीक जागे भजन मंडळी रयतली. वाज वाजविणारा रातभरीन वाजाडतला.

होंदारे रोडायला बाईही हात्तला. ची रांदणेन तियारी करतली. मयत दिही दाणा अेने काकर उतारीन लावतला. तिनाहा जीव कोयतला. तिनूज दाणा करीन होंदारे दरवाजाहाते लाकडान पाटली गडीन थिकाळ्ली करतला. पाटलीपर विधी करतला. चे मयतन नावे कुकडी मारतला. कुकडीन मुंड पाटलीकरीन तुडतला. तेर माहा जवायलू करतलू. माह तियार करीन घरमाय काम कन्नारी रोडायलीबाईही आपतला. ची हालेन मुऱ्या काढतली मटन, कुंदरी, दाल अेने इतर गुल्ल खाणं हिता, सांत्या, पापड, मासा बणाविन रांदतली. इना जागे चारन बिजान वापर करतला. बीजा नी ओये तेवी दाल्या वापरतला. रांदणेनकरी सुकलपाणी लावणेन करी दुय माटी जातला. जाणेवेले एक माटी थाळ्ी घागर लिजातलू. आवणेवेले भळ्ी घागर दुहरू माटी लावतलू. विधी कन्नारा दुय माटी उंघन्नेहे जातला. च्या उंघलीन आवणेवेले पलाहन पाने लावतला. घरमाय आव्याफसल एक कुपरे बोठीन दुण्याम कुदरी अेने इतर खाणं तलाज ओंडरन डालीन दुय तुकडा तुडीन तिनाम पाणी, हुरू मेलतला. एक हुटीम कुकडान कालज घालीन विधी करतला. च्य एक माटी अेने एक रोंडायल बायर आथम धरीन वलावन जागे खाणं लेता जातला. तिना जिगे मयतन नावे मेलतला. च्या परत घर आवतला.

विधी कन्नारा माटी घरमाय एक कुपरे उगताखेर मुय करीन हुपल्या बोठीन २५ ते ३० पलाहन पाने पसरट हिसतला. एक बाज तियार करीन बरोबर मेलतला. ची मयत माणहन रयतल. दुण्याम कुंदरी अेने इतर खाणं काढीन फसल फिरवीन तिनू पानपर थुड थुड नाखतला. अेहे प्रत्येक वेले कृती करतला. ओलता हुराकरीन विधी करतला.पाणी शिंपडतला. मयतन नावे खाणेहे मेलतला. तिनाहा 'वाटू' अेहे कोयतला. ओलता वडाय करतला. विधी कन्नारा माटी तिने जागे लुगड आडल करीन थालीम खाणेन काम करतला. खाणेन कन्नेवेले घास मुयहाते लिजायने परत थालीम मेलतला.अेहे पाच वारी करतला. अहल बातीन खाणेन कार्यक्रम ओयतल. अहल काम कन्ने वेल हुरू पिणू ओयतल.

नंतर दुण्याम कुदरी काढीन उलकीम हुरू अेने कोलह्याम पाणी थुलाक पाने हाते लिन घरनबारथे बुडताखेर जाईने घरपर मयला माणह नावे खाणं नाखतला. हुरू नाखीन पाणी शिंपडतला. घरमायल नाखल खाणं वाज वाजावणाराहा आपी देतला. विधी कन्नारा माणहे दुहरी वाटे घरमाय आवतला. विधीन जागे आवीन मुऱ्या, हुरा करीन विधी करतला. पाटलीपर नाणं मेलीन हुरू टिप पाडतला अेने 'चाक' पडी अेहे जाहीर करतला. चाक म्हणजे मयला शेवट राम राम करीन मुकलतला. पेल्ली चाक बाई जातीन रयतली. बायरा चे जाईन आथम उलकी धरीन टिप पाडतला अेने वंदतला. ओलता माटीन चाक पडतली. माटी आथ धुवीन जातला. उलकीम हुरू निते गुल्ल पाणी कोल्ह्याम देखा काढीन धरतीपर टिप पाडतला अेने वंदतला. जागापर जाईन बोहतला.

बोहला माणहह जवायलू बिडी वाटतलू. विधी कन्नारा बारथे आवतला. एका बासनम हुरु निते गुल्ल पाणी मेलतला. तिनी जागे एक दुय माणहे उभरयतला. विधी करीन गावमायला अेने इतर गावन वडाय करतला. तिना तिना गावमायला एक माणूहू उठीन आवतलू. कुपमायने हुरू टिप पाडीन आखा मंडळीही राम राम करतलू अेने हुरू पितलू. तहलाज मयान मामा, होहराहा, जवायलाहा, भाईबंद इनूहू वडाय आपतला. ओलता दुय माटीही बुडताखेर मुय करीन उभराखतला. च्या आथम कप धरीन पाच वडाय करतला. ओलता एक माटी पोडू बुलतलू. एक माटी बहलू रयतलू. उभरयणारू बोहलाहा प्रश्न फुसतलू. बहणारू उत्तर आपतलू.

उभरायणारू कोयतलू : रवणारा रवणे बंद करू. वाजावाला वाजा बंद करू. मयमुवाड्यान दुय वातू कोयनू से. होंबले च्यू होंबले नी होंबले तेर कानन कोसाट. कायरा कोतरा दिहन मांदल ओत ?

बोहणारू माटी : आठ पंधरा दिहन.

पोळू बुन्नारू माटी : तिनाहा आग डाग देल्लू के बुय डाग देल्लू ?

बोहणारू : आग डाग देल्लं

पोळू बुन्नारू : दाणा उतारीन काराजिरी करावली ?

बोहणारू : करावली.

पोळू बुन्नारू : तिनाम काही सापवड?

बोहणारू : सापवड ओत.

पोळू बुन्नारु : तुमर चालावणेन सेहे के?नाहा चालावणेन से?

बोहणारू : चालावणेन से.

पोळू बुन्नारु : तुमर चालावणेन ओहे तेवी गावपटलह कोयजू. गावपटी ल गावकोतवालह कोयहे, गावकोत वाल गावगावल्याहा कोयहे. आखा जातीन बाही ऐड्वा बोहजू. बोठीन दिही ठरावजू. दगडान, झाडन, गावहिवेन खाग करजू. हाते बांग, पैयहा, बुचके बात लेजू. डुढे बुडवे जाजू, पाटल्या बुडवे जाजू, वेऱ्या बुडवे, गुमण्या बुडवे, वाण्या बुडवे, ताऱ्या बुडवे जाजू. हाते बुडवान पाटलू ऐके पाटले लावजू. एका पाटला तराजू हाते पाटले लावजू. हाते वेरान पाणी ऐका वेरे लावजू. ऐका वेरान पाणी हाते वेरा लावजू. पिपलन पान वडन पानह जुण लागाडता. वडन पान पिपलन पानह जुण लागाडता. करहण जास्ती खादले आफरू करतली. कमी खादले भुक लागतली. करहणमाता हाजीबी बाकीबी. वयती गंगाम जायने सुडदेजू. एकदा गरबन गलाम नाखता जुणी. जठे मरतल, खुटे मरतल, विखारे मरतल. मयमुवाड्य कोयतल मारे मये खणार नी वालीन उलकी पिणार नी ऐहे करीन कोयतल. आज आमू बाही वालीन उलकी पितला. आखा भाही राम राम रे दादा राम राम अेहे कोयीने हुरू पितला.

तिनी जागे कुटूंबमायला मुखी माटीही हादीन टुपी निते पागळीन विधी करीन तेर मुंडपर मेलीन राखतला. दुय चार माणहे दाठी आभरीन हाते बोहतला. भेट कन्नारा माणहे एकेक आवीन पायपर पैयहा मेलीन भेटतला. तेर नाव व पैयहा लेखतला. तिनाहा गुल्न पाणी निते हुरू आपत्तला. लगेच भेटवालाहा खाणेहे बोहाळतला. ओलता घरन वाट धरतला.

खाणेन जहली घरन परिस्थिती रयतली तहल तियार करतला. एकदापाहा दाल, कुदरी निते मुकायने घाठ रयतली. एकदापाहा बुकडान मटनन निते कुंदरीन खाणेन करतला. इना जागे थुलाक माणहे नी खातला. तिनेज दिही निते दुहरे दिही मयलाहा पावणू धरतला. घरमाय दुय खाटला आथरीन तिनापर दुय चार माणहहं बहाळतला. बायरा बुयपर बहतला. खाटलाहाते हुरान बाटली, कुप, बिडी, चहा मेलतला. दरवाजा हाते जायने मयलान नावे कुकडी मारतला. कुदरी, मटन रांदीन पलाहन पानपर मेलतला. बोहला माणहह खाणेहे आपतला. अहली बातीन मयलान शेवट करतला.

जडीबुटी साल

सुभाष पावरा

आदिवासी समाज जंगलम, डुंगरम रयतला. इना समाजम पेल्ला माणहे काल्लीबी बिमारीन जडीबुटी सालनशोध लावला से. च्य अंजूबी अतिदुर्गम भागम बिमारीपर उपचार कन्नेन करी अलग अलग झाडन उपयोग करतला. तिनू पैकी काही बिमारीनपर केहेकरीन उपचार करतला तेरी माहिती थुडीक आपली से:

काली तुलसी

१. एकदाहा हेल्ल होरी आवे तेवी मुठभरीन पाला तुडीन बारीक वाटीन रूहू काढणू. आर्ध कप रूहमाय तीनचार कालीमिरी पावडर नाखणू. दुय दुय चमचा साल एक दिहम एक वारी पियावणू. बिमारी हाजी ओयतली. तलाज एकदाहा मुतणेन, मासिक पाळीही त्रास ओयत ओहे, आग आग करत ओहे, इनाहा तुलसीन बिजान पावडर तियार करीन निते बिजा चावीन खाणू. एकदिही हुद अर्धा चमचा पाणी हाते पिणू.
२. जखम ओये तेवी पाला तुडीन बारीक वाटीन जखमेपर बांधणू. जखम हाजी ओये ताहा उपचार कन्नू.
३. राती जीना माणहह देखायतल नी अहली बिमारीही ऐरा तीन चार पाला तुडीन तेरू रूहू राती हुवणे वेले दुय डुलाम दुय दुय थेंब नाखणू. एकदाहा खाहाळतेहे तिनाहा पाने तुडीन वाटीन रूहू काढीन दुय चमचा रूहम खार अेने दुंगलीन (कांदा) रूह दुय चमचा ऐड्डा सारमिन दाडीन होंदारे दुय चमचा तीन दिही हुद पियावणू. बिमारी हाजी ओयतली.

खडक्य खड (बागड खड)

जखम ओईन लुय बंद नी ओयतल अहली वेली पाला कुटीन एकदीही हुद जखमेपर बांधणू. लुय बंद ओयतल.

उंबर

१. एकदाहा गोळा (केसतोडा) ओहत तेवी उंबरन दुय चमचा चीक काडीन गोळापर एक वारी लागावणू.
२. उखलावे तेवी उंबरन पाच पाने कुटीन हेल्ला पाणीम थुडक टाईम मेलीन एक वारी पियावणू.
३. बुदऱ्यान (गोवर) बिमारीही उंबरन पाणी पियावणू. हांजू मुले खणीन तिंदरी सालटा काढणू. तिनाम देख पाणी निकलहे च्य एका भासनम जमा कन्नू. होंदारे दुय तीन गोट एकवारी पियावणू.
४. मुतखडा ओये तेवी दुय दुय कप तीनवारी उंबरन पाणी तीन दिहीहुद पियावणू.

रोहग्य खड

१. गोळा/ उंब्बल ओहे तेवी रोहग्या खड लावीन तेरा तुकडा करीन पाणीम नाखीन भट्टी तियार कन्नू. तेर तेल काढीन मालीस कन्नू.

२. होरी आवे तेवी मुले अेने दांड्या पाणीम नाखीन उकान्नू एक कप पाणी पियावणू. बिमारी माणहह गुदड पांगरावीन हुवावणू. रोहग्यान खडन मुले आग्ठीम नाखीन धुप देणू. घाम फुटहे अेने बिमारी हाजी ओयहे.

३. जनावरे बिमारी ओहे तेवीं एक मुठं रोहग्य अेने एक मुठं चिचमन सालटा सारमिन धुप देणू. हांजू एक वारी कन्नू.

लाजन्य खड

१. नाकन मेणाम देख लुय निकलतं ओहे, तेवी आख खड लावीन हाज तपाडीन बारीक कन्नू. तेरू रूहू काढीन दुय चमचा होंदारे दुय चमचा हांजू पियावणू.

२. जिबेहे फुडा ओहत तेवी पाला लावीन थुडक गरम करीन सावलाम हुकणेहे देणू . आथकरीन हाज मोहकीन बिडी बनाडीन होंदारे अेने होंजू तीन दिही पियावणू.

ओनाजा (सीतफल)

१. गोळा, चांद ओये तेवी अनाजान मुले काढीन धुवीन दगडापर घासीन दुय राती लागावणू. चांद उताल पाकतल.

२. मुंडमायला जुवाहा बिजा बारीक कुटीन पावडर तियार कन्नू. पाणीम सारमिन मुंडह लागावणू. राती हुवणेवेले लागाडीन होंदारे धुवणू. जुवा मरतला.

३. बुयलह बिमारी ओहे तेवी हुकला अनाजान चुरा करीन आग्ठीम नाखीन धुप बुयलन मुयहाते एक तास धरीन रयणू. यी कृती एकूचवारी कन्नू.

४. दाडीन दाडी मुंड दुखतेहे तेवी मुले काढीन दगडापर घहीन निडाले लागावणू. बिमारी हाजी ओयतली.

पश्चिम खानदेशामाय आप श्री गुला महाराज आंदोलन

चामुलाल राठवा

आपणा देशम खूप अहला संत माणहे ओता. तिनाम काहीक आदिवासी माणहेबी ओयने गयेला ओता. ज्या माणहन हाजी-बात्की सवय ओती, हुरू पिणे, जनवरे मांझेन, चुरी कंन्नेन अहली सवय नष्ट करीन हाजली वाटे लागावडा. अहला श्री गुला महाराज, श्री रामदास महाराज ओता. या समाजन बदल काय कल्ल इनापर लेख लेखणारू श्री चामुलाल राठवा सर यू नवापूर तालूकाम खांडबारा ये माध्यमिक शिक्षक सेहे. इनाहा आदिवासीन इतिहासन जाण सेहे. तहलज गीते, काण्या लेखणेन बी आवड सेहे. यू देहवाली भिल्ली भाषाम ढोल मासिक काडल सेहे.

आपणा देहम इंग्रज आवला तेवी देखा तिंदरं राज होरेताहा आपणा देशमायला आदिवासी तिनू विरूद्ध खुप मोर्चा काढला. अेने जगवडा सेताहा. खुपवारी आपणा माणहे आथम आथ्यारेलिन तिंदरं विरूद्ध मोर्चा अेने लढाई कल्ला सेहे. इनामाय ओजारो माणहे मयला ओता. तिनूहू आपणा भागम आवणे नाहा देल्या, तेवीबीं लढाया ओयीन ओजारो आदिवासी मयला ओता.

आपणा देशमाय थुलाक आदिवासी खुप अहला चतुर अेने हुशार माणहे ओता. आखा माणहहं ऐट्टा करीन हाजल मार्ग देखाडीन ओगल लिजाणेन काम कल्ल ओत अहल सापडतल. हुरू ताडी सुडावीन हाजला विचारे अगल जाणेहे हिकावडा ओता. च्या कोये तेहे खुप माणहे हुरू ताडी, माहांमासा सुडीन हाजलीवाटे लागला. राजस्थानमाय गोविंद गिर्रा महाराज, रणछोडदास महाराज, मध्यप्रदेशम लसोटिया भिल, इनूहारका मोटा माणहे अहलं हाजलं काम कल्ल ओत. तहलाज पश्चिम खानदेश जिल्हाम आप श्री गुला महाराज ओतू. तेर बदल जास्ती माणहह मुंदू नाहा सेतू. अहला हाजला विचार वाला माणहे हाजली वाटे लिजातला. तिनूहाते खुप माणहे ऐट्टा जमतला. हाजला विचार लिजातला. तेवी समाजमायला मतलबी माणहन पेटम दुखणेहे लागतल. अेने या माणहे कन्नारा माणहपर दबाब लावीन बिगावणेन करतला. आप श्री गुला महाराज अेने तेरू बाही आप श्री रामदास महाराज इनूहाते हाजलेवाटे जाणारा माणहबी वाईट करतला अहल ओयल से.

आप श्री गुला महाराज आपणा आदिवासी भिल समाजमायला माणहहं काल्लाबी देवन भक्ती कन्नेहे नी कोय. अेने कुणीही चेलानी बणाव्या. तिने तलोदा तालुकाम रंजनपूर ये आरती मेलावू चालू कल्ला. अेने यू आरती मेळावू चालू कन्नारा माणहन आप मंडळ स्थापन करीन हाजली वाटे लिजाणेन काम कल्ल. यी थुलीनक माहिती से. आप श्री गुला महाराज मोर्चान माहिती जुवणेहे आज कठीन से. तिबी थुलाक हाजला जाणता माणहपाहां मुंदू जुवडी से. तिंदरा आखा बायहन आभारी से.

आप श्री गुला महाराज - मोर्चा

आज देख होवेक वरहन पेल्ली बात से. तलोदा तालुकाम मोरवड नावनं गाव से. इनाहा रंजनपूर अेहेबी कोयतला.

इना गावमाय एक गरीब आदिवासी भिल कुटूंब रयतोत. माटीन नाव भामट्या अेने बायरान नाव मैना. घरन खेती नि ओती. तेवीं च्या मोल मजूरी अेने मोटा कुंभीन खेतन राखवाली करीन पेट भरतोता. १८९८ इना वरहम इना कुटूंबमाय एक पुन्यान जन्म ओयलं ओत. तेर नाव गुल्या मेल्ल. यू सुरू आपतू रयने मोटू ओयू. आई बाबान मदत अेने पेटनकरी च्यू बी मोटा कुंभीपाहा जागल्यान काम कन्नेहे लागलू.

पूण गुल्या यू दुहरा भिल पुन्या देखू अलग से अेहे आजूबाजू माणहहं लागलं. कारण १४/१५ वरहम गुल्या दाडीन उंघन्नेहे जातलू. उंघलीन दिहन दर्शन लेतलू. अेने तुलशीही पाणी नाखी तेवी खाणेहे बाहतलू नी. खेतन राखवाली करता जायेन पारगा पारगा विचारमग्न अवस्थाम बहतलू. तेर बुन्नेन चालन्ने अेने वागणेंन माय मलू. य देखतलादुहरा भिल पुन्या देखू गुल्या एकदम अलग ओतू. तिनानकरी तिनाहा कुणतेबी खर तप कन्नारू जुवान सेहे अेहे माणहहं लागलं.

तिना वेले पश्चिम खानदेशम तपतीन टेकपर कुकरमुंडे भागमाय संतोजी महाराज नावन एक महाराज रयत तू. तेर खुप चेला ओता. गुल्या खुपवारी तेर दर्शन लिन आवलू. तिनाहाते रयल पूण तेर हाजल मार्गान फायदू तिनापर पडय नाहा. तहलज पंढरपूर जाणारा वारकऱ्या हाते गयलू. चंद्रभागम उंघलीन विठोबान दर्शन लेदलं. पूण डुलेकरीन देखीन अेने कानेकरी होंबलीन भक्ती कन्नारान फरक तिनापर पड्य नी. तेरमन इनादेख अलगूच चालू ओत.

फसल १९९६-९७ इना वरहम तेरा मुयम देखा अलगूच शब्द पवणेहे लागला. च्य आपणा समाजन बायहहं दाडीन उंघलीन भगवानन विचार कन्नेन बद्दल हाजली वाटे लागावडं. तहलाज माहां खाणेन अेने हुरू पिणेन अहली सवय बंद करावणेहे लागला. तेर मुयम देख आप य शब्द वापर ओयणेहे लागलं. तेर य नवीन हाजकाम माणहहं गवणेहे लागलं. थुडा थुडा भिल समाजन तेरा वयोमायला अेने डया माणहे धर्मीन कामे कन्नेहे लागला.

दाडीन उंघलजू
हूरू अेने माहा खाणेन करता जुणी
खोट बुलता जुणी
आगणेहे जाणेवेले पाणी लेता जाजू
खाणेन पेल हाजा आथे धुवजू
एकमेकाहाते हाजा रयजू
आपची आरती करजू

अहल हाजल मार्ग कन्ने लागला. तिनाहाते ऐक्षा रयणारा विचारान माणहे एक आप मंडळ स्थापेन कल्ल अेने च्या गुल्याहां कायणेहे लागला.य अेन स्वतास गुलाम रंजन कोयणेहे लागलू. अेने मोरवणहं तिने रंजनपूर अहल नाव मेल्ल. गुला महाराजान हाजलमार्गा पर देख रंजनपीरन माणहे दाडीन भक्ती कन्ने सुरूवात ओयली. रंजनपूरम काय घडतल यी बातमी आखे गावोगाव वेरायली. तलोदा तालूकामाय अेने पश्चिम खानदेशमाय तहलाज दुहरा तालूकामायने आदिवा,सी खुप माणहे रंजनपूरम आप मंडळन आरतीन मेळावामाय अेने गुलामहाराजान उपदेश होबन्नेन करी जमणेहे लागला.

इना आप मंडळन मोटू जाहीर आरती मेळावू दिनांक १७-१२-३७ साली रंजनपूर ये गुलामहाराजान घर ओयल. इना आरती देख माणहे तिनाहा आप श्री गुलामहाराज कोयणेहे लागला. इना फसल हुंमारी रंजनपूर ये आरतीन काम ओयणेहे लागल. इना आरतीम कामम ओजार गणती. आदिवासी बायरा-माटी आवणेहे लागला.

दिहे दिहे आरतीन काममाय अेने गुलामहाराजान दर्शनहं आवणारा माणहन गर्दी वदणेहे लागली इना अवतारी महाराजन बातमी वाहला हारकी वेरायली. अेने सेटा सेटा माणहे बुलगाडाम अेने पायी रंजनपीर आवणहे लागला. रंजनपूर एक देवनस्थोपन बवड. अेने रंजनपूर आवणारा धर्मी माणहनं जादा रेलवे गाडी सूवलू पवडं. तिनी गाडीही गुलामहाराज स्पेशल अेहे नाव मेल्ल.

आपश्री गुला महाराजान दर्शनन माणहंपर मंत्रानहसे मनपर रयल. महाराजान दर्शन अेने हाजलेवातोपर देख माणहे हुरू सुवडा. माहां खाणेहे बंद कंल्ल. च्या दाडीन उंघलीन टिला लागाडीन हाजा रयणेहे लागला. घरघरमाय आरती

ओयणेहे लागली.

आजहुद हुरू अेने माहांखाणारा थुलाक माणहे आख सुडदीन हाजे मार्गे लागला. य एक नवीनच से. तिनान करी रंजनपुराम जायने आप मंडळन काममाय भाग लेणारा भिल्ल अेने हुदरा समाजन बायहं आपणू नवीन जन्म ओयल हारक लागतल. आपूहू कुण ऐठा नी मानता हुदरा माणहनं होसे आपणू दर्जू आवीन पुहचला अहलं लागणे लागलं.

आप श्री गुलाब बाबा तह आपण मानपान रयेहे अहलं आदिवासी बायहहं लागल. आजहुद आपणी दुहरान पायहाते रयणेन ओती अहलं माणणारा आदिवासी समाजान आप श्री गुला महाराजन हाजला मार्गामाय वातडीबुरा रयीन अगलं चालन्नेहे लागला. रंजनपूरम जाणारा माणहे खुप वदणेहे लागला. एकमेकाहाते हाजा बुन्नेहे, रयणेहे लागला. इना कालम इना भागम आदिवासी बाही आप श्री महाराजपर भिली कोकणी अेने मराठी भजने गावगावमाय गावणेहे लागला. रंजनपूरम जातला तेवी गीते अेने भजने गावता जातला.

रंजनपुरम आरतीन काम होऱ्या फसल अेने परत जाणेवेले बी आदिवासी बाही या गीते अेने भदने कोयता जातला. तिनामायला थुलाक गीते अेने भजने बुदे हसे

सीतामाताले विचारीले वेर वोंदोले
मुरली बाजावी ले
सीतामाताले विचारीले वेर वोंदोले
तोरल मालवी ले
सीतामाताले विचारीले वेर वोंदोले
जातरो पोरवी ले
सीतामाताले विचारीले वेर वोंदोले
आरती केररी ले

(आपश्री गुला महाराजांन लाडीन नाव दर्गाबाई पूण माणहे तिनीही सीतामाता कोयतला. आप श्री गुलामहाराज हाजला मार्गान विचार कन्नू ओयेतेवी आपू पेल सीतामाईन सल्ला लेजू अहलं इना गीतम कोयतला)

भजन

आपणा जातीम देव हारक ओया देव रूप आव्य
गुला बगवान सेहे. तेरी सीतामाता सेहो ॥ १ ॥
बाही रामदास सेहे. पुन्यू शंकर सेहे. आपणा ॥ २ ॥
रूज उंगलीन पाया पोडूहू आपणा ॥ ३ ॥

कोकणी भाषाम

दगडना देवरे आपला लाकुडना देवरे
त्याबी ग्यातनी गुल्या आपला
गुल्या आपला देवरे आपला
गुल्या आपला देवरे
डोंगरना देवरे आपला गड वरला देवरे
त्याबी ज्यातनी गुल्या आपला
गुल्या आपला देवरे आपला
गुल्या आपला देवरे

(पेल्ला आपणा दगडान अेने लाकडान देव ओता. डुंगरपर अेने गडपर देव ओता. च्या विहरता गया. ऐवी गुल्युज आपणू देव से.)

अहली बातीन इनू काळम आप श्री गुला महाराजन हाजल मार्ग अेने आरती कामंम पश्चिम खानदेशम नवापूर, नंदूरबार, तलोदा, आकलकुवा, अक्राणी, इनू तालुका मायने आदिवासी भिल्ल समाजन रातदीही जीवणेमाय हाज ओयला माणहे हुरू बणावणेन बंद कल्ल. माहां सुवडा तेवीं पाल्ला कुकडा जंगलम सुडदेंल्ला. तहलाज बुकडा पालन्ने, जंगलमायला चिडा, जनवरन शिकार कन्नेन सुडदेल्ल.

अहल जातीन पश्चिम खानदेशम भिल्ल अेने दिहरा आदिवासी समाजम य मोट हाजंकाम ओयताच पेल्ली आरतीन मेलीन फसल थुडाक दिहम ६-७ मयनाम आपश्री गुलामहाराज दि. १९-७-१९३८ इने दिहे मयत ओयलू. तेरू अवतरा आहनू आवतेहें अहल जाण ओयेहें. तह आरतीन मोलेम माणहन खुप गर्दी ओयणेहें लागली. तेर आरतीन काम बाही आप श्री रामदास महाराजहं अेने आपश्री गुला महाराजन लाडी सीताबाई इनूहू सांभालणेहे लागावडं. पश्चिम खानदेशनमाय हिकावणारू होरगमायने चमकणारा तारा एकाएकी मयत ओयल. आप माणहहं धक्क्र लागला. हळदह कन्नेहे लागला. तिबी तेरं दाडीन चालनार काम चालजू रयलं. रंजनपूरम दाडीन हुंमारी ओयणारी आरतीन मोल पेलदेखा जास्ती ओयणेहे लागला. आदिवासीन समाजन बद्दल जाणीव आजूबाजू जगम कधीज नी देख्य. अहल काम पायम लिन कल्ल. य दुहराहा सहन नी ओयं.

आपश्री गुलामहाराजन फसलं तेर काम सांभालणारा आपश्री रामदास महाराज हिकावणेन नी करता जास्ती करीन राजकारणपर लक्ष देल्ल ओत. च्या स्वातंत्र्य धावपडीन काल ओतू. तेर आप मायला आदिवासी समाजपर फरक ओयलं ओत. इनाम थुलाक हिकला माणेह बी ओता. च्या आप श्री रामदास महाराज साथ देणेहे लागला. आखा बाही एक जुटकरीन स्वातंत्र्याम भाग लेणेहे तियार अयला ओता. च्या स्वताहा कोयणेहे लाग्या. देश आमर कारभार आमू सांभाण्या. तेवी आमूहू इंग्रजबी नी जुवे अेनें कोंग्रेजबी नी जुवे अेहें जाहीरपणे कोयणेहे लागला.

आपश्री गुला महाराजन माणहे आप समूहान रजिस्ट्रेशन कन्नेन करी ट्रस्टान नावपर कारभार चालावणेन ठराव सिरकार पाहा मंजूर कन्नेहे आपल. पूण आप श्री रामदास महाराजन सिरकार कोयणेन विरोध ओतू. तिंदर कोयणेन अहल मं की रंजनपूरन आरतीन मोल यी भक्ती मार्गान संस्थानी से. आरतीन कामनं यू फालू जमा करीन जीवणारा भक्तन काम नी से. य आपोआप समाजह हिकावणेन उबजलं से. तेवी य रजिस्टर कन्नेन काहा जुवे. तिनाम सिरकारन बंदने तेवी रामदास महाराज सिरकारन कोयणेन विरोध कल्ल.

भिल्ल समाज यू एक लवणारा अेने स्वाभिमानी से. तहलाज भोलाबी से. गुला महाराजन कालमाय आदिवासी अेने दुहरा समाजन माणहेबी तेरा भक्त ओयला ओता.अक्कलकुवान हुनार करीन मामलेदार ओतू. च्यूबी गुला महाराजान भक्त ओतू. दुहरा माणहन हसे च्यू बी रंजनपूर जातला अेने उपवास करतता. दुहरा समाजन माणहेबी ओता. तिनूपाहा कलंक अवतार नावन पुस्तक ओत. आरतीन वेले च्य पुस्तक माणहहं वाचीन देखाडतला. तिनापर देखा तिनू माणपर अहलं मनपर ओयलं की आप श्री गुला महाराजान अवतार कलंकी अवतारन खुण से. एवीज आपूहू सुडीन गयला च्यू लगेच आपूहू प्रसन्न आयेहे. आप समूहाम रयणारा माणहंन जीव नास ओयीन अमर रयहत. डाया माणहे जुवान ओयहत अहत माणहहं खरं लागणेहे लागाल. कलंकी अवतार देखायेहे तेवी इंग्रज सत्ता शेवट आये. अहल माणहंह लागणेहे लागलं. आप समुहामायला थुलाक मतलबी माणहे इंग्रज सिरकार हाते जायने शाळी कन्नेहे लागला. कागले लेखीन कचऱ्याम पुचावणेहे लागला. आप समूहान माणहहं गुनेगारी बाफ्तं कामे करतला अहल समजीन इंग्रज तिनूपर कडक नजर मेन्नेहे लागला.

दाडीन हुंमारी आरतीन मोलमाय मोटा कुंभी पाहा काम कन्नारा आदिवासी माणहे खेतमायल काम सुडीन आरतीन काममाय जाणेहे लागला. तिने दिहें खेतमायली मजूरी राखवालीन काम, वाचडा, बुकडा सांभालणेन काम अेने खेतन काम बंद ओयणेहे लागल. तिना करी मोटा कुंभीन मनमाय बाफ्तं लागणे लागलं हुरू माहां वेचणारान दुकाने उजाळ पवडा. तहं आप समुहान माणहंपर गुना ठरवणेहे लागला. थुलाक माणहे इंग्रज अधिकारीन तलवारीन हसे फायदू लिन आप समूहान माणहंपर दडपण लागावणे हे ठरवलं. आरती कन्नारा माणहपर अलग अलग बातीन दडपण आवणेहे लागलं. आरतीन मोलम जाणारापर बंधन से. जाहे तिनाहां पचाहा रूपया दंड मेल्लू से. अहली जातीन धमकीन खबर आवणेहे लाग्या. रंजनपूर आप श्री गुला महाराजान स्थानकपर जाणारहं पुलीस गोळीबार कन्नेन हुकूम से अहला अफवा

उठावणेहे लागला. पूण आप समूहान माणहे धमकीही बियानी. च्या पेल हारकाज दाडीन हुमारी रंजनपूरं जाईन आरतीन काम चालूज मेल्ल. पूण हाते हाते भागम मोटा माणहंह बाफ्तं लागणेहे लागलं.

अहलज आग्ठीम तेल नाखीन भडकू उडावणारी एक घटना रंजनपूरन भागम १९८० इने वरहे, आरतीन मोलम आवणारी एक नटावद गिरजाबाई. यी होंदारे हाते गावन बारथे आगणेहे गयली. तहलाज एक फोरेस्ट गार्ड कट्यारे यू धुडू धवडावतूड धुडान पायमाय गिरजाबाई सेंदली. ची खुप जखमीओचली ओती फॉरेस्ट तिनीही नी बालता चिंयाके गावमाय गयलू. आप समूहान माणहे रामदास महाराजाहां लेता चिंचाके जायने कट्नारेन जबाब फुसल. च्यू तिनूहू दाद नी देल्य. उलट ति नूपर केस भन्ने धमकी देल्ली. तिनेज वेले घुडाम चेजायली गिरजाबाई मर गयली. अहली खबर आवली. तिने वेले आप समुहान बायरा चिंचाके जायने कट्यारे पोरेस्टाहां बारथे काडीन हजकरीन मारठुक कल्ल फेरेस्टर बायरा माटी देल्ल करीन दियावे ये केश दाखल कल्ली. तेवीं आप समुहान माणेह कट्यारेपर खुनन केस दाखल कन्नेन तियारी कल्ली.

तिनेवेले पक्षिचिम खानदेशम कलेक्टर ईश्वर करीन ओतू. च्यू इना भानगडीन विसमाय पवडू. कट्यारेपर खुनन केस करता जुणी तुमूपल्ली केस कट्यारहं कोयीन काढावणेहे लागाडहं. आप समुहान माणहे कलेक्टरन साहेबन मान मेलीन ओगल केस दाखल करी नी. पूण पुलीस अधिकारी होंबल्य नाहां. तह कट्यारे केस काढी नाहां. तिना टायमपर उगताखेर उमरी यू खानदेशन आयतू कलेक्टर ओतू. च्यू पारशी ओतू. खानदेशम तिने काली थुलाक पारशी माणहन हुरान दुंध ओता. पूण आप श्री गुला महाराजन आरतीमुळे हुरान दुंधू बंद ओत. तह च्या नाराज ओता.

फसल आप भक्त माणहपर कट्यारे फोरेस्स्ट भाग गार्डान केस चालू ओयली. यी केस व्यारा, नवापूर, नंदूरबार अेने हियादे ये चाल्ली. इना केसम ऐडार बायरा अेने सव माटीपर केस दाखल अयली अती. तारखेन दिही आखा आप भक्त माणहे आवतता. हाती आवणारा माणहहं पुलीस ताकीद दिन बाफ्तं जुलतला.

दि. २४-४-४१ इने दिही यी केस नवापूर कोर्टाम सुनावणी ओयली. खुप माणहे जमला ओता. बंदोबस्तान करी खुप पुलीस हजर ओता. कलेक्टर उमरी स्वता नवापूर कोर्टाम हजर ओयणू ओत. तहं भक्त माणहे उमरीन काटू काढणेन ठरवलं. तिनाम तलोदान गजानन दवे अेने भिल मवालीन गणपतसिंग वळवी कोर्टान ओगलं लिंबडान झाडन आडल लिकायेन बहला. उमरीन गाडी आहनी आपणेहे दिन गणपतसिंग वळवी यू एक मोटू दगडू सुटीन उमरीही देल्लू. च्यू उमरीही नी लागता गाडीन काचहं लागला. इनी घटनान गोंधळ उडलू. पुलीस गणपतसिंगहं धन्नेहे धववडा पूण शेकडो आदिवासी भक्त तिनाहाते उभरयला तहं तेदीही सुडदीन फसल गजानन दवे अेने गणपतसिंग वळवी साडेतीन वरहन शिक्षा ओयली.

इनी वातेम आप भक्ताहां खुप बाफ्तं परिणाम ओयलं. रंजनपूरम १४४ कलम लागू कल्लू. आरतीन कामहं बंदी घान्नेन आवला. गुलामहाराजन समाधी हाते आथ्यारे पुलीस राखवाल बहावळा ओता. तारीख ४-५-१९४२ सालमाय रामदास महाराजहं हद्दीपारन हुकूम आपीन तिनाहां प.खानदेशमदेखा हद्दपार कन्नेन आवलं.

आपश्री गुलामहाराज रंजनपूरम तेरी गादीपर बठीन माणहहं हाज कयलं. ज्यू आरतीम आवहे च्यू सती सेहे. च्यू आरती नी करे च्यू तस्कार सेहे. तेरा आरतीन मलमाय नि आवणारा माणहे एक तस्करक संघटना स्थोपन कल्ली. या माणहे गावगावमाय फिरीन आप भक्ताहा त्रास देणेहे लागला. आप भक्तान रातला झेंडा ऐड्डा करीन लागाड देल्ला. माणहहं धमकीदिन हूरू पिणेहे. माहां खाणेहें जबरदस्ती कन्नेहे लागावडा. हुरान बाटल्या अेने मयला कुकडा वेरीम नाखणेन प्रकार ओयणेहे लागला. तेबी आपश्री गुला महाराजन हाजले मार्गे जाणारा भक्त माणहे तिंदरा आहनां नि गया. तिनू तस्कर संघटनादेखा या भक्त जास्ती अेने मजबूत ओयता गया. च्या तस्कर संघनान माणहंपर उघडहल्ला कऱ्य नी. पूण थुडीक अटीतटी माय तिनूहू त्रास ओयणेहे लाग्य. य सिरकारहां देखायणेहे लागल. सिरकार तस्कर संघटनान माणहहं धरपकड कन्नेन सुरू कल्ल. तस्कर संघटनान माणहे नाहन लागला. थुलाक लिकायेन रयणेहे लागला. तस्कर संघटनान माणहपर देखा आप श्री भक्त माणहहं खुप त्रास खेटणू ओयल.

इंग्रज सिरकार आरतीपर बंदी लावला. अेने आपश्री रामदास महाराजहं दिड वरहन करी पश्चिम खानदेशम देखू हद्दपार कन्नेन आवल. तिनाहाते आप भक्त सत्तीस कुटूंब गयला. फसल दुय तीन ओजार माणहे रामदास बाबा हाते गयला. जाणेवेले तिंदरा वाचडा बुकडा अेने घरमायला आखी चीज वेचीन गयला. रामदास महाराज अेने तेर हाती माणहे

बडवाणी राजम गया. पुण चे आश्रू नि जुड्यू. तह च्या होळकरन राजम चिखलदा गयला. वरहातन दिहे ओता. तिनूहू दिहे काडणेगे खुप कठीण गयलं. तिनामायजे मानमुडान साथ आवली ओती. तिनाम अडीच तीन होव माणहे मयला. इनू माणहंमुळे यू रोग आवलू. अहली समज जागे रयणारा माणहहं ओयलं. तिनाम दुयबी बाजून माणहन नुक्सान ओयलं. कलेक्टर तिनूहू चिखलदा सुडीन जाणेन आदेश आपलू. पुण इना संकटन वेले तिनूहू इंदोरन राम मंडळी मदत कल्नी. चिखलदा सुडीन जाणेन हुकूम मुडीन चेज रयणेन हक्क जुवड. तेबी चेन माणहे त्रास देतला. चेरमेन आपभक्त धार राजम गणपूर ये आश्रू लेदलू. चेन माणहंन हाजू आश्रू जुवणेहे लागलू. आप भक्तान हाजला विचारन माणहंपर पवणेहे लागला.

यी हद्दपारीन शिक्षा य आप भक्तान एक आग्ठीन भडकूज ओतू. इना कालम तिनूहू खुप त्रासम दिहे काडणू ओयल. भ्खला तिहला अेने मोटा दुखम अहला खुप कठीण दिहे ओता. हिद होल्न तेवी जागेवालान माणहन खेतम चुरी करीन भख भागावडी. शेवटी आपभक्त गणपूरदेखा आततलाई आवला. सेन कोंग्रेसन कमेटीन अध्यक्ष कै. शंकर विनायक ठकार ने आप भक्तह हद्दपार हुकूम सुडावीन खाआनदेशम मुकल. ऐवी आपण राज स्वतंत्र ओयेहे. आपणज राज आवेहे अेहे कोयल. य कोयताच च्या खानदेशम आवला. यी बातमी इंग्रज जुळताज जिल्हा बंदीन कायदू मुळीन तिनूपर गोळिबारन हुकूम पुलीसह आपला.

तारीख २-३-१९४३ माय आप श्री रामदासबाबा अेने तेरा हाती पश्चिम खानदेशम आवला अेने अक्राणी महालमाय आंबापाणी, रावलपाणी ये रयला. तारीख २-३-४३ सालमाय, होंदारेज दिही उगताज पुलीस तिनूपर घेराव नाखलू अेन कोयलं आखा माणहे शरण आवजूय. शरण आवहतं तेवी तुमूहू काहीज त्रास नि ओये. फक्त कायदेशिर कारवाई ओयहे. पण आपभक्त शरण आवणेहे नाकार देल्लू. आपश्री गुला महाराजन नावे जयजयकार कऱ्य. पुलीस इशारान करी हवामाय गोलीबार कऱ्य. तिनीवेले अहल मनम ओय की आपूहू गोलीबार करतला तिबी गोली नि लागतली. यी आपणी अमरप्राप्त ओयली निशाणी सेहे. तेवी च्या दंधूल बिलखा लिन आथम रातला झेंडा लेता तियार ओयला. पुलीस कोयलं नि होंबल्य तेवी तिनूपर गोलीबारन हुकूम देल्लू. तिना गोळीबार ३०० ने ३५० माणहे मयला. थुलाक जख्मी ओयला.

इनू गोलीबारम सापवडा माणहन विचार

१. कै. श्री जात्र्या इसऱ्या वसावे रा. कासारे ता. नवापूर

२. श्री पोसल्या वेच्या पाडवी रा. सोमवाल ता. तलोदा

३. कै. श्री मोलजी राज्या वळवी रा. कुंडल ता. अक्राणी

४. श्री माधव उत्तू नाईक रा. ता. नंदूरबार

इनूमाय कै. श्री जत्र्या इसऱ्या वसावे अेने श्री पोसल्या वेच्या पाडवी या गोलीबाराम वाचला. मोलजी राज्या वळवी यू टेकडीपर ओतू. तेरा मांडाहा गोली लागली. अेने मयलान सोंग करीन खळमाय लिकायने बोहलू ओतू. अेने कुंडलन मोलजी वळवी इनाहा उचलीन घर लेता गयला. गोलीबारम वाचला माणहहं धरीन धुले लिजायने तिनूपर केस कल्नी ची केस सेशन कोर्टाम आपली.

ओतर मोट संकट आवीनबी आप भक्तन एक जुट कायम ओती. केस चालू ओयली तेवी बचावन करी दर तारखे दुय ओजार रूपया आपीन वकीलह उभू कल्लू. तेवीं या माणहे निर्दोष सुटला. तिबी सिरकार इनू माणहहं धुल्ये पाठकरन बागमाय नजर कैदेम मेल्ला.

अक्राणीन गोलीबारन य एक साक्षी सेहे. माधव फत्तू नाईक १९४२ माय इना गोलीबारम ओतू. नायकन आख कुटूंब आप भक्ताम ओता. तह तेरी मुलाखतम यी वात जुवडी. पूण तिनाहा तारखन ओर नाहांरयी.

गोलीबारान दिही होदाराहाते आप भक्त माणहपर पुलीस घेरव नाखलू ओतू. तिनाम एक गोरा अेने एक आदिवासी पुलीस ओता. तिनू आप भक्तान माणहहं शरण आवणेहे वात आपली ओती. शरण आवहत तेवीं तुमूहू काहीज त्रास नि ओये. कायदेशीर इलाज ओयहे. नि आवत ते गोलीबार कन्नू ओयहे. अहलं जाहीर कल्न. च्या वाहलाम गोलीबार कल्न. तेवी तिनू माणहहं चमत्कार लागल. माणूहू आप श्री गुला महाराजन कलंकी अवतार से. गोलीबार करीन बी आपूहू गोली नी लागतली. य अमर प्राप्त ओयलान निशाणी सेहे. अहल समजीन रातला झेंडालिन होंबा आवला. तहलाज तिनूपर

गोलीबार कन्नेन आवलं.

नाईक गोलीबार चालू ओत तेंवी थुलाक माणहहं हाते आगठी लागाडीन बहलू ओतू. बाबू का सेतूहू य बान्नेहे गयू. तिनाहा एकी जागे नटावद गावन दत्तूराम गोळ्या लागीन जखमी दशाम पवडू सापवडू. तेरू आयतू बाही विजय वय पाच, अेने दुहरू बाही नारायण वय आठ, या गोळ्या लागीन जागेज मरीन पवडा ओता. तेरू एक विस्वास वय बारा इनाहा खांदे गोली लागीन जबर जखमी सापड्यू. कतरावारी गोळ्या देल्ला य नाईकह ओर निरयी. थुलाक जीवतवला माणहे धरपकड करीन आखाहां मयला जीवतलाहां ऐड्डा कन्या. एकी जागे बहला माणहहं पुलीस रामदास कुण , का से अहल फुसणे लागला. कुणीज नी कबल्या तेवी रयला जीवतला माणहहं उडावणेन हुकूम आपलं. तेवी रामदास महाराज आथ अगल करीन अगल आवलू.

गुलीबारम मयलाहा बाबाहा अेने बायहहं विधि कन्नेन करी नाईक होगायवालाहा कोयणेहे गयलू. दिहेर दिही आवतलान वाटेज बातमी जुडी, गोलीबारम मयला माणहहं तालोदा कचेरीम लेता गया. च्या तलोदे आवीन मयलान तपास कन्य. तेवी मयलाहा नाखी देल्ला अहल समजल. तिनूहू काहरी दाटला य बी कुणीज निकोय.

गोलीबारम जखमी ओयला माणहहंबी तलोदे लावला. तिनूहू धुळे न्यायालयाम लेता गयला. तिनाम ऐडार वरहमायला पुन्या वगडी देल्ला. तिनाम विश्वासबी जखमी ओतू. विश्वास नटावदह इनाहा लेता जाणारा कुणीज मदतनी ओती. तह दुय माणहहं सुडावणेन विनंती कल्ली ओती. च्य मान्य करीन पुलीस दुय माणहे सुवडा . विश्वासहं घर लावीन झाडपालन इलाज कल्ल. पूण आथ हाजू नी ओयू. आथम देखा आडन बटका निकलतता. अेने रवास कन्नेहें लागल ओत. शेवटी तिनाहां चिंचपाडा दवाखानम लेता गयला. सेन दक्तर अमेरीकन ओतू. च्यू कोयणेहे लाग्यू. गोलीबार केसेहे आमू इलाज नि करसकतला. तिने एक माणूसकी मेलीन किडा मांन्नेन साल लागाडीन पाटूं बांधीन उपचार कल्लू. तिनूहू धुल्ये लिजाणेहे पयहा नी ओता. तिनूहू चिंचपाडामाय एक माणूहू पैयहान थुडक मदत कल्ली ओती. तिनाहा चिंचवाडा रयने धुल्ये जायने दवाखानाम आडमिट कल्ल. तिनूहू खाणेहे एक शेत्तकी कॉलेजम तिंदरू दस्ती मदत कल्ली ओती.

अहली बातीन सिरकार इनू आदिवासीही अलग अलग जातीन त्रास देल्लू ओतू.

पावरी गीत

हेलडी तुवणारा आमू खरा मेहनत कन्नारा
तेबी नाय सुख मिलेहे य काय अन्याय सरकारन
राते दिही कामे करीने कमी मजुरी आपीहीने
तेबी नाय सुख मिलेहे य काय अन्याय सरकारन
रूटु खाता खाता गाडी आवी जायेहे
तेबी नाय सुख मिलेहे य काय अन्याय सरकारन
राते दिही कामे करीने शिवारीम ठोकायताहा
कचरा हाती दिने य काय अन्याय सरकारन
हेलडी तुवणारा आमू खरा मेहनत कन्नारा
तेबी नाय सुख मिलेरा य काय अन्याय सरकारन

गीतकार- खेमा पाडवी

तोरणमाळ

सुभाष पावरा

तोरणमाळ ये थंड हवान ठिकाण से. धुळे जिल्हान उत्तरेखेर हातपुडा डुंगरन रांगा सेताहा. अक्राणी तालूका यू तीसरा अने चौथा रांगम आखे पसरलू से. हातपुडान रांगा या महाराष्ट्र अने मध्यप्रदेश इंदरी सीमा से. इना धुळे जिल्हान उत्तरभागम यू हातपुडा डुंगर उगता, बुडताखेर पसरलू से. डुंगर अने पर्वत इंदरा आखा उंचा अने निमुळत्या शिखरे से. दर्यान सपाटी देखा तेरी उंची ११०६ मीटर से. डुंगर पर सपाट भाग से. तोरणमाळन आजूबाजू डुंगर से.

तोरणमाळन उंच पर्वतपर तोरणादेवीन स्थानक से. चे पेल्लावाराम एक मोटी तूवरीन झाड ओत. तिना झाडन एक मण तूवऱ्या निकलतला ओता. तह तेवीदेखा तोरणमाळ य नाव पवड, अेहेबी कोयतला.

जीना प्रमाणे गलाम हाकल रयतली, तिनाप्रमाणे पर्वतन रांगा सेताहा. तह तोरणमाळ य नाव पवड अेहेबी येन माणहे कोयतला.

ये पेल राजधानीन ठिकाण ओत. मांडू घराणान राजा ये राज्य करततू. आजूबाजून प्रदेश सपाट से. हिरवी हिरवी झाडी व होबे अहला तलाव तह येन ठिकाण खुप रम्य लागतल.

तोरणमाळ जातला तेवी रस्ताम जयापाणी, लगापाणी, कालापाणी या कुवा (खुदरा) लागतला. अने तिंदरा झुळझुळ आवाज होंबलीन आपू आखा भान विहरी जातला. कालापाणी देख चढाव रस्तान सुरूवात ओयतली. यू रस्तू हात पायरी चढीन जाणू ओयतल. जहला जहला उंचा उंचा जातला तहला तहला धुवर वत्त जातल. इना धुवराम जातला तेवी वादलाम जातला अेहे लागतल. धुवर कमी ओयतल तेवी आपूहू जेहे तेहे हिरवगार डुंगरे देखायतला. इना हातपुडा पर्वतम खुप मोटी अने होरगह टेकणारी झाडे देखणेहे जुडतला. अलग अलग रंगन अने अलग अलग आकारन फुले देखणेहे जुडतला. यू दृष्य देखता देखता नागार्जुनन मूर्ती देखायतली. यी मूर्ती देखीन खूप आनंद लागतल.

तोरणमाळम अलग अलग प्रकारन सालन झाडे, वेली, फुले सेताहा. आजबी सेन माणहे तिंदर साल करीन वापर करतला. इना ठिकाणी आदिवासीन वस्ती सापडतली.

तोरणमाळ गया तेवी दुय तलाव दृष्टीस पडतला. एक यशवंत तलाव, इनाज 'नांगर' तलाव कोयतला. इना तलावमाय संथ पाणी निल निल स्वच्छ देखायतल. इना तलावन खोली मोजता नी आवतल अतरक उंड ऐहे कोयतला. चे एक आयतली नाव (डुंड्य) तलावम फिंन्नेन करी मेल्ली से. तिनाम देखणारा माणहे बठीन फिरतला. खुप मज्या लेतला.

दुहरू एक कमळ तलाव से. इनाहा 'लिंबड्या' तलाव कोयतला. कमळ तलाव मोटू यशवंत तलाव आयतू अेहे कोयतला. कमळ तलावमाय सुंदर अहला फुले फुलला कमळ फुले भरायलू से.

खुप वरहन पेल तोरणमाळ भागम आदिवासी भिल्ल राजा राज करतता. तिने टाइमह नाईक भिल्ल राजान राज ओत. दाबन राजा नखालदेव इनाहा नाईक राजान सुरी आपली ओती. तह दाब अने तोरणमाळ राजान आहन नात ओत. तोरणमाळन आहनेज आदिवासी निंबाड्या राजान राज्य ओत. तिनाज भागम बद्रीनाथ राजा गवळी घराणामायने राजान राज्य ओत. तेरी राजगादी गुजरीमाळ ओत. गुजरीमाळन आजूबाजू भागमाय गवळी राजान सत्ता ओती. तेरी सत्ता (सैन्य) जास्ती ओती. तह निंबाड्या राजाहा हाकली देल्ला. तहलाज नाईक घराणाम अने गवळी घराणाम एकमेकाहाते लढाया ओयता ओता. नाईक राजा लढाईम आरायलू. च्यू तोरणमाळन राज सुडीन दुहरा राजम जातरयलू.

तोरणमाळम गवळी राजा राज कन्नेहे लाग्यू. उच ठिकाण तह पाणीन जास्ती अडचण ओयतली. इना राजापाहा खुप वाचडा, बुकडा ओता. पिणेन पाणीन अडचण आयती ओती. तिने जागे एक वेर ओती. ची खुप उंडी मोजता नी आवतली ओहली ओती. पाणी काढणेहे कठीण ओत. भगत राजाहा कोयल ओत की, कुवाऱ्या बामण सुरू मारहे तेवी वेरीम देख खुप पाणी निकलहे. राजा दिहरा राजाहा कोयने एक बामणन पुऱ्य मिळवल.

तिने टायमह मच्छिंद्रनाथ महाराज तोरणमाळम रयतू ओतू. राजा बामणन पुऱ्याहा महाराजापाहा लावीन मेल्लू ओतू. तिने तिना पुऱ्याहा खुप दिही सुरान हसे पालन कल्ल. पुऱ्याहा मांन्या य तिनाहा मुदू नी ओतू. दिही वेल ठरव्यू. भगत पूजाविधी करी. सेवक पुऱ्या लेणेहे आव्या. महाराजा राजाहा कोय की मी इना पुऱ्याहा सुरान हसे सेवा करी, पालन कऱ्य. इनाहा मान्नेहे नी देण्यू. मी स्वतः जीव आपीही. च्यू तिना पुऱ्याहा कडेपर उचलीन वेरीपर जाईन वेरीम कुदलू. तेवी तिनी वेरीम देख खुप रेलसेल पाणी बारथे निकल्य. जेहे तेहे पाणीस पाणी वयणेहे लाग्य. राजा बांध बांधणेन सुरूवात करी. दिहू राजा वाचडा चारतलू. राती तिना भागमायला माणहे हादीन बांधकाम करतला. तलाव बांधीन पाणी रूक्य. वाचडा, बुकडा (मालधनह) पिणेन पाणीन सोय ओयी. अहली काणी कोयणेमाय आवतली.

दाबन राजा फानटा अेने गाडा ठाकर ओता. तिंदर राज खुप मोट पसरल ओत. राजन कारभार हाज चान्नू जुवे, माणहन अडचण्या नी आवणू जुवे. तिनान करी माणहन काममाय आवे अहला कामे कन्नेहे लाग्या. जाग जागे राजधानी बांधली. मंदिरे बांधला. थुडाक भागम तलावन काम करता करता आर्धकामे रयला ओता (उदा - तलाईमाळ तलाव, बिजरी तलाव). तोरणमाळ ये गड तलाव बांधकामन करी आखा देवदेवता. माणहह वेठ बिगारी हादीन तलावन काम पुर कल्ल. यू तलाव एकाच राती बांधलू. जलहिदी यी रेवानदी मायने ढाबरू. चे रयने धरतीम देख पाणी लावीन तलावमाय सुवड. तह तलावमाय खुप पाणी रयतल. अेहे बी कोयतला.

तोरणमाळ मच्छिंद्रनाथ गुहा गौरक्षनाथन देवर से. य ठिकाण निसर्गरम्य से. येन अंधाखाई, सिताखाई दरी से. इना ठिकाणी मोटे आवाज कऱ्यानंतर प्रतिध्वनी तीन चार वारी होंबलायतल.

सनराईज पॉईट, सनसेट पॉईट, आमदरी पॉईट, खडकी पॉईट देखणे हारक सेहे. य दृष्य मनह वेधीन लेणार से. तहलज हॉलीडे कॅम्प, फॉरेष्ट रेष्ट हाउस, मिशन रेष्ट हाउस, मिशन बंगला सेताहा. आराम कन्नेन अेने खाणेन खुप हाजी सोय अहल स्थळ से. उनालांमबी गार हवा रयतली. इना ठिकाणी सेटला सेटला माणहे उनालाम थंड हवा खाणेनकरी आवतला.

तोरणमाळ शिवान एक जुन देवर से. दरवरही महाशिवराती मोटली यात्रा भरायतली. इना यात्राम मध्यप्रदेशन, गुजरातन, महाराष्ट्र न तिन राज्यामायला माणहे आवतला. यात्राम खुप गर्दी रयतली. तिने दिही चौव्वामणन धाणान एक रूटू तियार करतला. साणा लागाडीन नवली दाठीपर रूटू रांतला. दाठी नी बोलतली. जहली मेलतला तहलीज रयतली. यात्राम आवला भावीक माणहह प्रसाद करीन रूटान तुकडा वाटतला. एकदू वरहीजीना भागन दिहेखेर रूटू नी सुळतलू तेवी तीना भागम काल पडतलू अहलू माणहन भावना से.

तोरणमाळ य कधीच नी विहन्ने हारक थंड हवान ठिकाण से. अहल सुंदर स्थळह काल्लाबी हंगामम आपू भेट लिन दर्शन लेजू.

काण्या

निर्मलप्रसाद राठवा

देहवाली भाषेम माणहन काणीही 'गाँवाँ' कोयतला. इनिभाषाम खुप अहला काण्या सेताहा. या काण्या कोयणारा खास माणहे रयतला. तनीह् 'काणीवाला' कोयतला. काणी कोयणारा हाते एक उकांनारा रयतला. थुलीक काण्या गीतमबी रयतला. तिनाहा 'गीतार' कोयतला.

निर्मल प्रसाद राठवा इनाहा खुप काणीन मुंदु सेहे, च्यू दुहरान कोण्या हांबलीन स्वतः काण्या कोयतला. देहवाली भाषेम वाघ, कुल्यान, चिडान, भांडन, हुशार माणहन अहला खुप काण्या सेताहा. तहलाज भूतनबी खुप मांनतला. तिंदराबी खुप काण्या सेतेहा. तिनाम म्हातारू भूत यू गरीब दुबडाहा केहेक मदत करतला. य इनी काणीम आवलं से. दुहरी काणीम वायन ठगल से. कुल्यू कायम दुहरा ठगतलू. बुकड्ड वायहं ठगतलू य देखावड से. डुंगरको चाल चिडी कुर्रई वी एक खुप गोवे अहली काणी से. तिनी काणीम एक इमानदार कुकड्ड आपणा मालकहं कहलूक मदत करतला, तेर करीन जीव जातलू, जीव जावे तेबी मालकन सेवा करतला, य देखावड से. पेल्ली काणी पुन्य अेने डोह् भूत देखावड से. इनू तिन काणीम काय फरक सेच्च आपू हुदीन काढलू.

पुन्य अेने म्हतारू भूत

का – काणी कोयणारू

हो – होकार, उंकान्नारू

सु – सुर लागणावरू अेने साथ देणारा

(काणी कोयणारू अेने उकांनारा बहतला. तिनूहाते पुन्या, डाय माणहे हांबन्नारा बहतला.)

का :	पुन्या हौंबलजा हां.
हो :	हो ऽ ऽ
का :	एक गाव ओत हां. तिना गावम एक विखावाल पुन्य ओत. तेरा आई बाबू नी ओता. च्यू एखलूज बिचारू, तिना गावम एक खुपडीम रयतलू हां.
हो :	हो ऽ ऽ
का :	अलतं काय ओयं ? बिचाराहां एकदू दिही खाणेहें जुळतलं एकदू दिही नि जुळतलं. नि जुडे तेदीही पाणी पिन दिही काढतलू. भुखलूंज हुव जातलू.
सु :	खरीज बिचारान खुप आफत ओयतली.
का :	ओफत तो खूप मोटी, पुण करे काय बिचारा ? आयतूजने आई-बाबू मरगयला. बाहीनी बणीही नी. जातेंनी पातेंनी कंन्या काय बिचारा विखावाला.
हो :	हो ऽ ऽ अगलं काय ओयं ?

का : एकवारी चार दिहीहुद अननी जुड्य. चार दिहम तेरा डुला उंडा उंडा गया. पेट लग्ठी गय. तिनाहा आंधार आंधारज देखायेहे लाग्य. पूण आपणी जात कहली, भुक लागे तिबी भिक माग्याण्या नी. चुरी कंन्या नी. बिचारू आथपाय कुंट्टूं वालीन खुपडीम पड्यू. पेटन करी काय ? कारयने हुदणू अेहे विचार कंन्हे लाग्यू.

सु : खरज खुप मोटू विखू नी के ?

हो : हो ऽ ऽ

का : तिना गावहाते एक नदी ओती. तिनी नदीन टेकपर उंबर अेने पिंपर झाडे ओता. उंबरन झाडनफल खुप उंबरे पाकला ओता. तेरमनम एकदम अहलू विचार आव्यू की नदीखेर जायने उंबरे निते पिपरे हुदीन खाही. च्यू जाणेहे तियार ओयू. तिनाहा चालतानी आवतलं, जेमतेम पेहंन करी नदी पर गयू.

सु : पापी पेटनि रयत तेवीं हाज रयत नी के ?

का : हो नि रयत तेवीं हाज रयत. पुण जनावरह, हाप, डेटका, इनू आखाहां पेट से. अेने पेट से तेवीं भुक लागणी से.

हो : हो ऽ ऽ

का : च्यू बिचारू बागे बागे नदीन टेकपर गयू. आजूबाजू खाणेहारक सापडहे के बांलन्हे लाग्यू. झाडपर झूंवलीन बाले हे. ततराम तिनाहा एक बेडान झाड बुंदे एक म्हतारू दगडापर बठीन पुतू हिवतलू देखायू. च्यू म्हतारू खुप डांडगू अेने तेर मुंडीपर नांबीज सुटी ओती. म्हताराहा देखीन पुन्यू घाबन्यू अेने भुंकबी विहीरी गयू.

हो : हो ऽ ऽ

का : म्हतारू तिना पुन्या देखीन खिजायू. ''कायरा ? तु कुणीन पुन्यू सेहे. अेने ये काय हुदे हें. पुन्य डुलाम पाणी लिन कोयेहें,'' डायबाबा मी विखावालू पुन्यू से. मारा आईन बाबू नी से. अेने मार कुणीज जातपात नी से. तिना गावम एक आयतीज खुपडी से तिनाम मी रयतलू. काय कोयं बाबा चार दिही ओया. मार पेटम अन नी. तहं झाडंन फल खाणेन करी फिरतलू.'' अेहे कोयने पुन्यान डुलाम आहवा पवणे लाग्या.

सु : अरे हो, पूण च्यू म्हतारू कुण अेने झाडम बठीन पुता काहा दिहवतू.

का : बालू आपणा माणहे खुप भूतहं मांनतला. उदा. महाण्याभूते, बगल्याभूते, काल्याभूत या पुता हिवणारू म्हतारू, भूतूज ओतू. या भूते गरीब-दुबडाहां अडचणीन वेले मदत करतला. भुखला माणहहंम अन आपत्तला.

सु : नाहा च्यू पुता काहा दिवतू ओतू.

का : नदीन टेकपर आहनज एक खलं ओतं. चे माणहे गवे मुलतता ओता. या भूते चे जायने तिनूपाहा दाणा मागणेहे जातला. ततराम यू विखावालू पुन्य तिनाहा जायने जडवायू. तिना पुन्यान वात होंबलीन भूत तिनाहा कोय. तु चार दिहन भूखलू सेहे. थुडूक धिरखा. मी पुतू हिंव. अलतां आपू तिना खलाम दाणा मागणेहे जाहू. अेहे कायने भूत घाईघाईम पुतू दिवलू. च्यू पुन्याहां कोयं, ''य पुत तारा आथम धर अेने माराखांदपर बठ. अेने तु खलाम जाये ताहां डुला मिचीन बहजी.'' अेहे कोयीन म्हातारू भूत होरगम उड्यू. अेने खलाखेर जाणेहे लाग्या. पुन्य तेरखांदपर चिटकीन बहल. विमानन हसे आवाज करतू भूत होरगम जाणे लाग्या. थुलाक वेले खलाम जाय पुन्या. भूत पुन्याहा कोयेहे. ''बेटा चाल उताला पुतू भरतला पूण चा बोहणारा माणहहं देखतला.''

हो : हो ऽ ऽ

का : पुता भरता जायने पुन्यान मनम लाग्य. नदीपर देखा उडला तेवी यू म्हतारू डुला बंद करावलं. अेने होरगम फिन्नं वेले विमानन हसे आवाज केहे आवतलूओतू. शेवटी पुन्यान जातची जात भूक विहीरीन

दुःख हुंत्तला. तिना विचारम पुता भरीन भत घाईघाईम पुताहा हिवलं. च्यू खांदपर मेलीन पुन्याहां कोयं. ''खांदपर बठ अेने आपणू नदीन जागू आवेताहा डुला उघाळीन जुण बातलू.'' च्यू भूतन खांदपर बह्यू अेने डुला मिचीन होरगम उंड्या. उडणे वेले पुन्यान पर खुप वाहलू लागणे लाग्यू. अेने विमानन हसे आवाज लागणेहे लाग्य. तिनेवेले पुन्यान मनमाय लाग्य की यू आवाज कायने आवतलू. थुलाक डुला अघाडीन बांह्ले काय ओयहे. तेवीं च्यू थुलाक डुलान पापण्या उघाडीन बांल्य. तेवीं भूतन सुटी हवामाय जुरेज गरगर फिरतली देखायी. तिनाहा देखीन पुन्य खुप जुरे आहारयलं. तिनाहा देखीन भूतन सुटी फिंन्नेन बंद ओयी. अेने च्या दुयबी गवन खलाम धडकन ढिगपर पड्या. माणहे दचक्या. च्या काय पड्यं काय पड्य करीन डेंगारा लेता आव्या.

हो : हो ऽ ऽ

सु : तेवीं तिनूहू धरीन झोडपी देह्लहतं के ?

का : च्या तिनूहू झोपतला पूण तिनूहूच्या नि देखायतला. पूण माणहे तिनूहू देखायतला.

सु : च्या खलाम पड्याहतं के ?

का : नी फसा उठला. म्हातारू भूत पुतू उचलीन खादपर मेह्लू. अेने पुन्याहा कोयं ''बाल बेटा यी एक चुक माफ करहं फसं चुकाणू नी. आपू आपण जागे जाये शिवाय डुला उघावणू नी. बह खादपर'' अेहे कोयने भूत होरगम उंडलू.

हो : हो ऽ ऽ अलतं काय ओय ?

का : पुण पुन्यान जातूज तहली. होरगम जाताच भूतन सुटी कहलीक फिरतली य बांन्ने पुन्यू डुला उघावणे लाग्यू. य भूतह समजलं. तिने खांदपर देख पुन्याहा नाखी देल्य. अेने गवन पुतू लिन जातरयू. पुन्य धाडकन गवन ढिगपर पड्य. माणहे दगडा, डोंगरालेता खलाम आव्या. अेने तिनापुन्याहा खुप पीट्य. मारखायने च्यू कबूल ओयू.

सु : काय?

का : माणहहं कोय की च्यू म्हातारू भूत मेहे खालाम दाणा लेणेहे लेतू आवलू. भूत दाणा लेतू गयू. मी विखावालू से. मी डाकण भूतनी से. मी इना गावम एक खुपडीम एखलूज रयतलू से. मेहे जाणेहे देऊ.

हो : हो ऽ ऽ अंगलं ?

का : खलावालाहां तिना पुन्यान दया आवी अेने तिनाहां एक पायली दाणा आपला. अेने कोयताहां, ''जा बाबा जा, ऐवीं फसू सरळ आवजी. आडी वाटे जुण आवतू.''

हो : हो ऽ ऽ अगलं काय ?

का : अगलं काय ओया, मारखायने दिल दुखतला तिबीं पायली भरीन च्यू खुशीम घर आवलू. अेने कोयेहे ''बास एक दुय दिही ते सुखमाय खायीही. अगली वात अगलं.''

हो : हो ऽ ऽ काणी होरी ?

का : होवं काणी होरी, इनानकरी पुन्या आई-बाबान अेने कुणीन तेबी हाज होंबन्नू जुवे अेने शिक्षा ओयतली. होंबल्या.

हो : हो दादा.

डुंगरको चाल चिडी कुर्रर

यी एक खुप जुनी काणी से. एका गावम डोहू अेने डोही रयतता. तिंदरा पुऱ्या नी ओता. तिनूहू थुडीक खेती ओती. तिना खेतपर पेट भरतता.

तिनू एक कुकडू पाल्लू ओतू. तिनापर च्या खुप मोंग करतता. तिनाहां च्या पुऱ्यान हसं मानतता. च्यू खुप लाडकू ओतू. च्यू डोहा हाते खेतंबी जातू ओतू.

एक वरही डोहू खेतम रालन पाक वावलं. तिनवरही वरहात हाजू पवडू. तहं रालनं पीक हाज आवलं ओत. राल पांकं ओयणेहे आवलं ओत. तहं डोहू खेतम रयणेहे लागल्लू. डोहाहाते कुकडूबी रयणेहे लागलू. तेरी मदत कन्नेहे लागलू.

एकदिही डोहाहां हाज नि लागतलं. घर जायने कायतेबी साल हुदं अेने आराम करं अेहे तिनाहा लाग्य. पूण रालन राखणेन चिंता लागली. खेत सून सुडीन केहेंक जाव अेने रालन राखवाल कुण करहे अहली विचार कन्नेहे लागलू. तिने कुकडाहां मनमायली वात कोयापली.

डोहान वात होंबलीन कुकडू कोयणेहें लाग्यू. डायबाबा तु चिन्ता करेमां. तार जीवहं नी हाजलातल अहे तेवीं तु खुशाल घर जा. मी रालन राखणेन करहं. तु घरजायने आराम करं.

कुकडान कोयणेन होंबलीन डोहू खुश ओयू. पूणं कुकडाहा डोहान मनमायली चिंता समजली. च्यू डोहा फसू कोयं डायबाबा तु मारी अजिबात चिंता करे मा. मी रालहं राखीही. तु काहीज नी करता घर जा.

कुकडान होंबलीन डोहू घर गयू. अेने राती कुकडू रालह राखणेन करी मालापर बहलू.

आर्धी राती दुय भाडे तिना खेतम आवलां. अेने रालनं हाजला हाजला पाकला कणेहे वाडणेहे लागला. तिंदरा आथंम दातला ओता. अेने तिना दातला करीन घाईघाईमाय कणेहे वाडत्ताहां.

कुकडा विचारं पड्यू, ऐवी काय कन्नू ? थुलूक विचार करीन च्यू उस्काहुद जुरेज आयवडू, ''ऐ राल बिल वाडी मा निते डायबाबाहा कोयदीं, डुंगर को चाल चिडी कुर्रर !'' अेहे कोयदीन च्यू मालापरदेखू उडलू अेने खेतमाय एक झाडपर जायने बहलू. तेरी आवाज होंबलीन भांडे दचकला. च्या दचकीन आजू बाजू झल्या अेने तिनूहू से काहीज नी देखायं. च्या फसा रालनं कणेहे वाडणेहे लागला. तिनेवेले कुकडू झाडपर लिकायनें बहलू ओतू. पूण च्या रालनं कणहे वाडत्तला देखीन फसू जुरेज आयड्यू, ''ए राल बिळा वाडत्ता जुणी निते डायबाबाहा कोयदीं, डुंगर को चाल चिडी कुर्रर! '' अेहे कोयने च्यू झाडपर देखू उडीन मालापर जायने बहलू.

भांडे फसा दचक्या. च्या कोयताहा अरे यू ते डोहान कुकडू देखाये. यू ते आपणी चुरी उंघडी करदेहे. चाल आपू ईनाहा मारीन खायजाहू. अहे कोयताजच्या दुय भांडे राल वाडणे बंद करीन कुकडान फसल लागल कुकडू मालापर देखू उंडीन झाडपर जायेहे, झाडपरदेखू मालापर आवे अेने भांडे तेर फसल धवडताहां. शेवटी कुकडू थाक्यू. भांडे धरीन तिनाहा मार देल्य. अेने तिनाहा मालाहातेज एक बाजू आग्ठी लागाडीन भुंजीन खाय गया. च्या फसा राल वाडणेहे लाग्या.

कुकडू ते मर गयू. पूण तेरू जीव भांडन पेटम जातरयू. भांडे राल वाडत्तला देखीन कुकडान जीव एक भांडन पेटम जुरेज आयवडू, ''ऐ, राल बिळा वाडत्ता जुणी निते डायबाबाह कोयदीं. डुंगर को चाल चिडी कुर्रर !'' आपणा हातीन पेटमाय कुकडान आवाज होंबलीन एक भांड घाबरल्लू. ऐरं पेटम कुकडी से च्यू आपणी चुरी उघडी करहे अहलू विचार करीन तिने आथमायला दातला करीन हातेन हातीन पेट फाडदेल्य. पेटमायलू कुकडू काय निकल्यू नी. पूणं तेर हाती भूयपर पड्यू. अेने फपडी फपडीन मर गयू.

ऐक भांड ते मर गयू पूण दिहरू भांडबी मंन्नू ओत. अहलू विचार करीन कुकडान जीव दुहरा भांडन पेटम बरायने जुरेज आयड्यू, ''ऐ राल बिळा वाडत्ता जुणी निते डायबाबाहा कोयदीं डुंगर को चाल चिडी कुर्रर !''

कुकडान आवाज होंबलीन दुहरू भांड घाबरलू. च्या कोयेहें अरे कुकडू ते मार पेटम से. अेने यू ते आपणी चुरी लिकायणेहे नि देण्यू. अेहे कोयतू जाय.ने आथमायलू दातलू तेराज पेटमाय खुपची लेतलू. पूण कुकडू काय तेर पेटम देखू निकल्यू नी. पूण दातलान जखमेमाय पेट फाडीन आते निकल्या. च्यू धडदिन मर गयू. अेने कुकडान जीव डोहान

वाट बालीन झाडपर जायने बहलू.

येहे घर डोहान जीव आकाबाका करीन रात काडीन दिही उगताज खेतखेर निकल्यू. पूण खेतम आव्या फसल तिनाहा कुकडू नि देखायू. खेतम जायने ऐहे तेहे बाल्य. तेवीं तिनाहा खेतम कुकडान फिसे देखाया. तेवीं तिनाहा कळ चुक्य की कुकडाहा कुणतेबी खाद्ये हे. तहलज तिनाहा खेतम रालनं कणहे वाडल्ला देखआयला. तहलाज खेतम दुय जण मयला पवडयला देखायला. तिंदरा पेटे फाटला ओता. अेने तिनूहाते दातला पवडयला देखायला. डोहा समज्यू की यं कुकडांनजे कामसे.

डोहा खेतमदेखीन कुकडान जीव खुश ओयू. तिनाहा आपणा मालकहं काही तेबी बुलं अेहे लागलं. पूण तेरू जीव जाणेहें खुप वार लागली ओती. तेवी झाडपर देखू उडतां उडतां कोयं, ''ऐ राल बिळा वाडत्ता जुणी निते डायबाबाहां कोय दीं, डुंगर को चाल चिडी कुर्रर !''

कुकडान आवाज होंबलीन डोहू ऐहे तेहे बालेहे. रालन पाकेम हुदेहे पूण कुकडू काय सापड्यू नाहां. फसल च्यू मालाहाते आवीन कुकडान फिसे बालीन रवणे लागलू. च्यू रडतू रडतू कोयं भगवान काय कन्नू ? मारी राल ते वाची भांडे मन्या पुण मारू कुकडू गमायू. रडीन ओया फसल उठीन भांडहं नदीम जायने नाखीदिंन घर आवतीरयू.

(राल = तेवीं, मुर, भट्टी बादीन हसे पाक से)

वाघ अेने बुकडू

एक गावमाय एक डोहू ओतू. च्यू ऐखलू रयतेतू. तिने खुप बुकडा पांल्ला ओता. तिनामाय दहा बार बुकडा व्याया ओता. च्यू दाडीन बुकडान पिलाहा (गिदला) खुटीम कुंडीन जंगलम बुकडा चान्नेहे जातू ओतू. च्यू जंगलम जातलू तेवी घर हुन रयतलं.

एक दिही च्यू डोहू जंगलम बुकडा चान्नेहे गयू. तेवीं तेरा घरमाय वाघ आव्यू. च्यू खुटाम बरायू. अेने बुकडान आयतला पिला (गितला) दुय तीन मारीन खाय गयू. हांजू डोहू घर आव्यू. तिनाहा खुटाम लुय पवड देखाय. अेने वाघनं पाये उमटला देखाया. बाकीन गिदला लिकायने बहला ओता. तेर मनम लाग्य की ये वाघ आवलू अहे. तिने बुकडान पिलाहां खादेहें. पुण डोहान बुकडा होवटा ओता. तह तिने बाल्य नी. जाणेहे दे अतरा दुय तीन गिदला गया ते काय ओयहे डोहू दिहरे दिही बुकडा लेतू जंगलम गयू. वाघ फसू आव्यू. अेने दुय तिन गितला मारीन खाद्या. तेदीबी डोहू बाल्यानी. बिचारा वियांयला बुकडा आयडी आयडीन हुदणेहे लाग्या. रात भरीन आयड्या. पूण तिंदरा धणीही काहीज दया नि आवी. च्यू कोयेहे जाणेदे आपूपाहा लागे ततरा बुकडा सेताहां. तिनाम दुय चार बुकडा खाद्या ते काय बिघडहे.

तिनू बुकडान गुठामाय एक खुप मोटू पेंडू बुकडू ओतू. तिनाहां आपणा धणीपर खुप खंत लागली. च्यू मनम कोयेहे दाडीन दाडी वाघ गिदलाहा खायेहे अेने तिना बदल इनाहा थुलीकबी किव निंमदे. इना वाघहं कायतेबी बंदोबस्त कन्नू जुवे अहलं बुकडान मन आव्य. स्वतःन जीव धोकाम आवहे तिबी हरकत नीं पुण गिदलान जीव वाचावणू जुवे. अहलं विचार कन्नेहे लाग्यू.

तिसरे दिही डोहू बुकडालिन जंगलम गयू. तेवी बुकडू तिनाहा कोयं ''डायबाबा, आज मी तुमूहोत नाहा आवतू. मार जीवह हाज नाहा लागत. आज मेहे घर रयणेहे दे.'' ''डोहू कोयहे अरे'' येते वाघ आवतलू, तहबी खाहे, बालजी ?'' तेवीं बुकडू कोयं. ''खाहे तेवीं देखाय जाहे. बाबा, मेहे आज चालताज नाहा आवतं.'' अेहे कोयने बुकडू खुटांम बोठ्यू डोहू तिनाहा खुटाम कुंडीन जंगलम गयू.

भरदिहून वेले वाघ लिकायतू लिकायतू आव्यू. अेने च्यू खुटांम ओणायने बाल्य. तिनू गिदला हाते बुकडू बहरयलू देखायू. वाघहं देखताच बुकडू उठीन उभरयू. तिने खुप हिंमत करी अेने वाघहं कोयं, ''आंव बाबा आंव, आज खुप वरहंम तहं हारकू हाजू खुराक जुवडू से. आज तु आवहे य येहे मुंदू ओतू. तह आज मी जंगलम गयू नाहां. आव जाराक खुटाम आंव.'' अेहे कोयीन बुकडू मोटेज आयडीन, बुच आलवीन धरतीपर पाय आपटणेहे लाग्यू.

बुकडान आवाज होंबलीन तेरू रूबाब देखीन वाघ भियू. काय कोयता अेरूनेम नी. यूते खाण्यूबी अहलू विचार करीन वाघ परत जंगलखेर धवड्यू. वाटे जाणेवेले एक कुल्यू मिलायू. तिना वाघहं कोयं, ''काय वाघ दादा, ओज अतरी

जुरे जंगलखेर काहा धवडेहे ?'' वाघ तिनाहां ओयली वात कोयी. च्य होंबलीन कुल्यू खुप जुरे आहणेहें लाग्यू. च्यू वाघहं कोयेहें, ''अरे तु जंगलन राजा आखादेखू मोटू अेने तु तिना बुकडाहां देखीन अतरू भिन घवडेहें ? अरे दस्ता बुकडा वाघहं खातलानी खळ खातला.'' पुण तिना कुल्यापर वाघन विश्वास नी बहतलू. फसू कुल्यू वाघहं हजकरीन समजाणीन कोयं, ''अरे तहं तिने बुकडे ठगलं से. तिना बुकडाहा खाणेन अतरी हाजी संधी जुवडी तिबी तु तिनाहां भियेहे? चाल मी तहहाते आवहं, तेरू धणीही जंगलम देखू आवे ताहां तिनाहां मारीन खाहूं.''

अेहे कोयतांज गावखेर आव्या. खुटाम बुकडू ओतू. चे गया. तिनू दुयह देखीन बुकडाहां खतं आवी च्या आहना आवताज कुल्याहां जुरेज कोयं, ''हारामखोर, पाच वाघ लावजी करीन पाच होव रूपया लेतू गयू, अेने ऐकूज लावलू ? अरे मेहे काय ठगतलू. पेल तारज निकाल लागाडहं फसल वाघहं खायी.'' अेहे कोयीन जुरेज आयडीन खुटाम पाय आस्टूज कुदणेहे लागलू. तिनाहा भियावणेहे वाघ खुप जुरे आयड्यू. पुण बुकडू थुलुक बी भियू नाहा. च्यू वाघहं कोयेहें, ''काय रेक्तलू ? रेक्तलू के रडतलू. तिबी ऐवीं तारी पाळीजसे. पुण उभरयं पेल इना ठगन काम कन्नेहे दे.'' अेहे कोयने बुकडू कुल्या खेर धवडीन गयू. तिनाहा हिंगम घालीन उसलीन नाख्यू. अेने च्यू वाघह कोयं, ''आवं ऐवी, अरे काय गिदला खातलू ? आज तुमूहू खाही.''

वाघ कुल्याखेर देखीन जुरे आयडीन कोयं, ''काय ठग? मेहे जंगलन राजा कोयीन पटवीन वेचणेहे लावलू?'' अेहे कोयने जुरेज आयडीन कुल्यान फसल पड्यू. कुल्यू डिहीम शेमटी घालीन धवणेहे लाग्यू अेने वाघ तेर फसल धवड्या.

बुकडान आयवणेन अेने वाघन रेकणेन होंबलीन गावलमायला माणहे दगडा, डेंगारा, कुराड लिन वाघन फसल लागला. अगल कुल्यू फसल वाघ अेने वाघन फसल माणहे जंगलखेर धवड्या. तेदीरयने वाघ बुकडान करी गावमाय आवणेज विहऱ्यू. अहली बातीन बुकडू तेरू जीव धोकाम लिन बुकडान गिदलाहा वाचाडीन गावमायला माणहहं सावध कन्ना.

पावरी गीत

मेकु रा मेकु पुऱ्या लेखणेहे मेकु
आपणाच माणहे गाडा ॥धृ॥
सिरकाऱ्या माणेह बालूसुटे, बुटे, लांबी डगली
आपणा माणेह बालू दाठीने, खुट्टी, डगली ॥१॥
तूमु खाणे पीणे बालू
सिरकाऱ्या माणहे बालू गवन रूटाने, दालने तुप
आपणा माणेह बालू राबडीने, घाठ, बाजी ॥२॥
हयरोमा जाने बालू एस. टी. स्टेशन पर जाने बालू
सिरकाऱ्या माणहे बालू पाटी वाचीने गाडीमां बोहताहा
आपणा माणेह बालू एका दिहराजे फुसता फिरताहा
आपणाजे माणेह बालू
मे कुरा मेकु पुऱ्या लेखणेहे मेकु

गीतकार : सत्तर पावरा

आदिवासी बोलीमध्ये **ढोल** हे नियतकालिक भाषा केंद्राद्वारे प्रकाशित केले जाते. पावरी भिली, अहिराणी, देहवाली, राठवी भिली, कुकणा डांगी, डुंगरी भिली, पंचमहाली भिली आणि भांतु अशा एकूण आठ बोलींमध्ये **ढोल** प्रसिद्ध करण्यात येते; आणि त्याचा व्याप अजून वाढविण्याचा आमचा विचार आहे. **ढोल**च्या ह्या आवृत्तीचे संपादक **श्री. सुभाष पावरा** हे पावरी संस्कृती व भाषेचे जाणकार अभ्यासक असून, राडीकलम, ता. अक्राणी (धडगांव), जि. धुळे येथील शाळेमध्ये अध्यापन करतात.

प्रकाशक

भाषा संशोधन प्रकाशन केंद्र

मुद्रक

महाराजा सयाजीराव विश्वविद्यालय मुद्रणालय

ISSN : 0971 9156... 97